

z a l i v

DANTE ALIGHIERI — SAMO DUŠEVNE REVE
PODCENJUJEJO SVOJ JEZIK

BRANKO MARUŠIČ — GORIŠKA FURLANIJA
V DELIH ŠTEFANA KOCIANČIČA

JELKA DANEU — KRATKO KAKOR SANJE

IRENA ŽERJAL PUČNIK — TRAGEDIJICA NA
GROBLJAH

ALBIN NOVAK — NEKAJ MISLI K »IZROČILU
NAŠEGA NARODNO OSVOBODILNEGA BOJA«

MATIJA RIBIČ — BREZ NALIČJA (PISMO IZ SLEPE
ULICE)

RADOSLAVA PREMRL — MOJ BRAT JANKO
VOJKO

PAVLA HOČEVAR — SLOVENSKO MLEKO

BORIS PAHOR — ZA NOVO SLOVENSKO ELITO

ZORA TAVČAR — NA TEHTNICI

SAVINA REMEC — NA ODRSKIH DESKAH

»KATEDRA« — IZJAVA OB ODSTOPU

NOVO UREDNIŠTVO »KATEDRE« — NEODGO-
VORNO PISANJE

TRŽASKI KULTURNIKI — PROTESTNA IZJAVA

ZAPIS — O DR. ČERMELJU

ZAPIS — O DR. JUVANIČU

* * * — DR. DEKLEVI V SPOMIN

* * * — GLOSA O MITTELEUROPI

PRIMOŽ TRUBAR — PISMO PLEMENITEMU KRI-
STOFU

PERISKOP — METODE NEKEGA KARIERIZMA

A. ČERNIGOJ — DVE GRAFIKI

ALBIN PREPELUH 1880 - 1937

»Mladi socialisti so že pred (prvo) vojno... proglasili načelo, da mora biti slovenski socialist še bolj narodnjak kakor so pristaši in voditelji narodne stranke.«

(Albin Prepeluh)

z a l i v

december 1969 ■ štev. 20-21

Revija za književnost in kulturo; izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

Danijela Nedoh, Marko Kravos, Filip Fischer, Milan Lipovec, Boris Pahor, Radojko Starc

Metêr: Vinicij Stupar

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST

Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države 5 dolarjev

Poštni tekoči račun št. 11/9236, D. Nedoh

Campo S. Giacomo 9 - Trst - Trieste

Revijo so podprli:

dr. ing. Peter Merku, Marija Bogataj, dr. Sonja Mašera, Stanko Pertot, Ema Tomažič, J. M. Slobodan Polojaz, Ugo Margon, dr. Dorče Sardoč, Leopold Aizman, Pavla Volčič Evelina Pahor, Edvard Furlani, N. N., Just Colja, dr. Drago Martelanc, Boris Cek, g. Hočevlar, dr. Vladimir Turina, J. G., Poldo Gruden Marjan Komisar, Z. Mozešič, R. B., Jože Kumer, Boris Možina, dr. Vera Sardoč, Alojz Udovič, N.R., prof. Vera Vesel, dr. Edmund Žetko

Cena posamezne številke

400 lir

Tiskala Tiskarna Graphis

Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

DANTE ALIGHIERI

SAMO DUŠEVNE REVE PODCENJUJEJO SVOJ JEZIK

Izbral: Boris Pahor

Poslovenila: Marija Kacinova

Jasen pa mora biti razlog, zaradi katerega se človek loči od tega, česar so se drugi dolgo časa držali, kot je npr. pisanje v latinščini. Razlog mora biti jasen, kajti človek ne ve, kam novosti peljejo; v teh namreč nima nikakih izkušenj, ki bi ga nagnile, da jih sprejme in da jih presoja v njihovem razvoju in končnem uspehu. Naj se torej nihče ne čudi, če se s svojim opravičevanjem tako oddaljujem, ampak naj vsakdo njegovo dolžino potrpežljivo prenaša, ker je pač potrebna. Zato bom svoje opravičevanje nadaljeval. Ker je torej jasno, da sem se odločil za pisanje v italijanščini in da sem opustil latinščino zato, da napravim konec grdemu neredu in iz iskrene velikodušnosti, povem, da načrt celotnega opravičila zahteva, da pokažem, kako sem se za to odločil iz prirojene ljubezni do svoje govorice; in to je tretji in zadnji razlog, ki me je nagnil k temu. Trdim, da prirojena ljubezen nagiba tistega, ki ljubi, predvsem k trem stvarem: prvič k temu, da poveljuje to, kar ljubi, drugič da je zaradi njega ljubosumen, in tretjič da ga brani. Vsakdo lahko vidi, da se to neprestano dogaja. In te tri stvari so povzročile, da sem izbral njega, to se pravi naš jezik, ki ga ljubim in sem ga iz prirojenih in tudi drugih razlogov ljubil.

Moj jezik je moj prijatelj

Zganil sem se najprej zato, da bi ga poveljeval. In da ga poveljujem, je lahko razvidno iz tega razloga čeprav lahko stvari poveljujemo, to se pravi, da jih delamo velike zaradi mnogih strani veličine, jih nobena ne dela tako velike kot veličina njihove odlike, iz katere izhajajo in katera ostale veličine ohranja. Človek torej ne more imeti večje veličine, kot je krepostno delovanje, ki je njegova odlika. Z njo pridobi in ohrani veličino resničnih

dostojanstev, resničnih časti, prave moči, resničnega bogastva, pravih prijateljev, resnične in velike slave. To veličino pripisujem temu svojemu prijatelju, v katerem so bile te odlike možne in zakrite; jaz pa jih bom oživil in odkril v njegovem lastnem delovanju, in sicer s tem, da bom v njem izražal svoje misli in zaključke.

V materinem jeziku je mogoče izraziti najbolj vzvišene misli

Zganil sem se tudi zato, da bi ga branil pred mnogimi napadalci, ki ga zaničujejo, druge jezike, zlasti provansalskega, pa hvalijo in trdijo, da je lepši in boljši od našega, ter se v tem oddaljujejo od resnice. Iz tega dela bo pa razvidna velika odlika našega jezika: pokazal se bo namreč njegov blagodejen učinek in kako je v njem mogoče ustrezno, dovolj jasno in primereno izraziti najbolj vzvišene in izredne misli skoraj kot v latinščini. In ta njegova odlika ni mogla biti vidna v verzih zaradi pridanih okrasov, ki so z njimi povezani, to so namreč: rima, ritem in predpisano število. Prav tako ne more priti dobro do izraza lepota ženske, kadar vzbujajo večje občudovanje nakit in oblačila kot pa ona sama. Kdor hoče pravilno soditi o kaki ženski, naj jo gleda, kadar jo krasi samo njena naravna lepota, brez vsakega dodanega okraska: tako bo to moje delo, iz katerega bodo razvidni lahkotnost njegovih zlogov, lastnosti njegove skladnje in ljubki govori, ki se lahko z njimi sestavijo. Kdor jih bo prav presojal, bo ugotovil, da so polni zelo ljubke in mile lepote Ker pa je zelo učinkovito opozoriti na napake in zlobo, ki so v obtoževalcu, bom povedal, da zavrnem tiste, ki obtožujejo italijanski jezik, zakaj to delajo. O tem bom govoril v posebnem poglavju, zato da bo njihova sramota vidnejša.

Kdo zaničuje materin jezik

V trajno sramoto in ponižanje tistih zlobnih Italijanov, ki jezik drugih hvalijo, svojega lastnega pa zaničujejo, povem, da izhaja njihovo početje iz petih obsojanja vrednih vzrokov. Prvega predstavlja nevednost, drugega zlonamerno opravičevanje, tretjega pohlep po prazni slavi, četrtega nevoščljivost, petega in zadnjega duhovna majhnost, to se pravi duhovna revščina. In vsaka izmed teh hudobij je tako razširjena, da je malo takih, ki so brez njih.

Ni malo ljudi, ki zaničujejo svoje, hvalijo pa tuje

Druga skupina, ki je nasprotna našemu jeziku, se poraja iz zlonamernega opravičevanja. Mnogo je takih, ki jim je ljubše, da jih drugi smatrajo za učitelje, kot pa da to v resnici so. Da se izognejo nasprotnemu, to se pravi dejstvu, da jih ne bi smatrali za take, vedno krivijo snov, katere se poslužujejo, ali pa orodje. Slab kovač graja železo, ki ga ima pred sabo, slab citrar pa citre: mislita namreč, da bosta za slabo izdelan nož in za slabo igranje naprtila krivdo železu in citram ter jo odvzela sebi. Taki so nekateri — in ni jih malo — ki hočejo, da bi jih smatrali za pisce. Da pa bi se opravičili, ker ne pišejo ali ker pišejo slabo, se hočejo opravičiti s tem, da obtožujejo in krivijo snov, to se pravi svoj jezik, in hvalijo tujega, za katerega jih ni nih-

če prosil, naj v njem pišejo. Kdor bi pa rad videl, ali je to železo vredno graje, naj pogleda dela, ki jih iz njega oblikujejo sposobni umetniki, in spoznal bo zlobo tistih, ki menijo, da opravičijo sebe s tem, da ga omalovažujejo.

Nekateri mislijo, da bodo deležni večje slave, če bodo uporabljali tuj jezik

Tretja skupina proti našemu jeziku izvira iz pohlepa po prazni slavi. Mnogo je takih, ki mislijo, da jih bodo bolj občudovali, če bodo obravnavali predmete v tujem jeziku in če bodo tega hvalili, kot bi jih, če bi pisail v svojem lastnem. Dobro se naučiti tujega jezika zasluži brez dvoma pohvalo duha; je pa graje vredno hvaliti ta jezik preko mere z namenom, da bi zaradi te pridobitve človek postal znanit.

Četrta skupina izhaja iz zavisti. Kot je zgoraj rečeno, je zavist vedno prisotna tam, kjer je kaj enakega. Med ljudmi, ki govorijo isti jezik, obstoji enakost v jeziku. Ker pa ga eden ne zna tako rabiti kot drugi, se porodi zavist. Zavistnež pa ne dokazuje s tem, da graja pisca, češ da ne zna pisati, temveč da graja to, česar se pisec za svoje delo poslužuje. Za čast in slavo ga hoče prikrajšati s tem, da podcenjuje to plat dela. Prav tako bi delal, kdor bi grajal rezilo kake sablje, ne zato da bi omalovaževal železo, temveč vse mojstrovo delo.

Samo duševne reve podcenjujejo svoj jezik

Peta in zadnja skupina izhaja iz duševne majhnosti. Velikodušen človek se vedno poveličuje v svojem srcu, malodušen pa se nasprotno vedno smatra za manj vrednega, kot v resnici je. In ker poveličevanje in poniževanje vedno potrebujeta za primerjavo neki predmet, zaradi katerega je velikodušnež velik in malodušnež majhen, se dogaja, da velikodušni vedno smatra druge za manj vredne, čeprav niso, malodušen pa jih poveličuje. In ker človek meri to, kar je skoraj del njega samega, z istim merilom kot sebe, se dogaja, da se velikodušnemu zdi to, kar je njegovega, vedno boljše, kot dejansko je, tuje pa manj dobro; medtem ko malodušni vedno meni, da to, kar je njegovega, velja malo, kar je tujega pa veliko. Zaradi te svoje majhnosti torej mnogi svoj jezik zaničujejo, tujega pa cenijo: to so obsojanja vredni, slabi Italijani, ki ta dragoceni jezik malo cenijo. Če je namreč ta v čem malo vreden, je le, kolikor zveni v umazanih ustih teh pokvarjencev, katerim sledijo zaslepljenci, ki sem jih omenil v zvezi s prvim vzrokom.

Ne samo da ljubim svoj jezik, ampak obsojam njegove nasprotnike

Če bi skozi okna kake hiše očitno prihajali ognjeni plameni in bi kdo vprašal, ali tam notri gori, ter bi mu drugi odgovoril pritrdilno, bi mi ne bilo prav jasno, kateri od teh dveh je bolj vreden zasmehovanja. Nič drugače ne bi zvenelo vprašanje tistega, ki bi me vprašal, ali ljubim svoj jezik, in moj odgovor, ki bi bil iz zgoraj navedenih razlogov pritrdilen. Da pa vendar dokažem, da svoj jezik ne le ljubim, temveč da ga kar se da popolno ljubim in da tudi obsojam njegove nasprotnike, bom povedal tistim, ki bodo prav razumeli, kako sem ga vzljubil in kako se je ta ljubezen utrdila.

Materin jezik nam je najbližji

In tako je domači jezik človeku bližji, ker je z njim bolj združen. V njegovi duši je namreč prej kot vsak drug in je združen s človekom ne le sam po sebi, temveč tudi iz zunanjih razlogov, kolikor je skupen najbližnjim osebam, kot so starši, someščani. In to je materin jezik, ki je vsakomur ne le bližek, temveč najbližji. Če je torej bližnjost seme prijateljstva, kot je zgoraj rečeno, je jasno, da je bila ta bližnjost eden izmed vzrokov, zaradi katerih ljubim svoj jezik, ki mi je bližnji kot drugi jeziki.

V domačem jeziku najbolje izražamo svoje misli

Vidimo tudi, da v vsem, kar zadeva govor, najbolj ljubimo in cenimo ustrezno izražanje misli. To je torej njegova prva odlika. In ker naš jezik poseduje to lastnost, kot je obrazloženo zgoraj v drugem poglavju, je jasno, da je bila ta med razlogi, zaradi katerih ga ljubim; kajti odlika je kot rečeno vzrok, da se porodi ljubezen.

Materin jezik je nadvse dragocen

Dejal sem, da najde človek v svojem jeziku tisti dve lastnosti, zaradi katerih sem ga jaz vzljubil, namreč bližnjost in njegovo odličnost. Sedaj bom pa povedal, kako se je zaradi blagodejnega in složnega prizadevanja in zaradi dolgotrajnega občevarja to prijateljstvo utrdilo in kako je postalo veliko.

Najprej trdim, da sem od njega prejel v dar zelo velike dobrote. Treba pa je vedeti, da je med vsemi dobrotami največja tista, ki je za človeka, ki jo prejme, najbolj dragocena; nobena stvar pa ni tako dragocena kot tista, od katere človek pričakuje vse ostale. Vse ostale stvari pa želimo za izpopolnjevanje tistega, ki jih želi. Če naj ima torej človek dve popolnosti, eno glavno in eno stransko, — prva mu dà da biva, druga ga naredi dobrega — če mi je bil moj jezik vzrok za eno in drugo, sem od njega prejel velikansko dobroto. Da pa je bil zame vzrok, da živim in da sem dober, to je mogoče hitro dokazati.

Materin jezik je združil v ljubezni moja roditelja

Ta moj jezik je združil moja roditelja, ki sta se v njem razgovarjala, tako kot ogenj pomaga oblikovati železo kovaču, ki izdeluje nož. Zato je jasno, da je tudi on pripomogel k mojemu rojstvu in da je tako na neki način tudi on vzrok mojega obstoja. In še: ta moj jezik me je vpeljal na pot učenosti, ki je največja popolnost; z njegovo pomočjo sem se namreč naučil latinščine, ki mi je pozneje kazala pot k napredovanju. In tako je očitno in jaz to priznavam, da mi je bil moj jezik zelo velik dobrotnik.

Materin jezik je tisti kruh, s katerim se bodo nasitili tisočeri

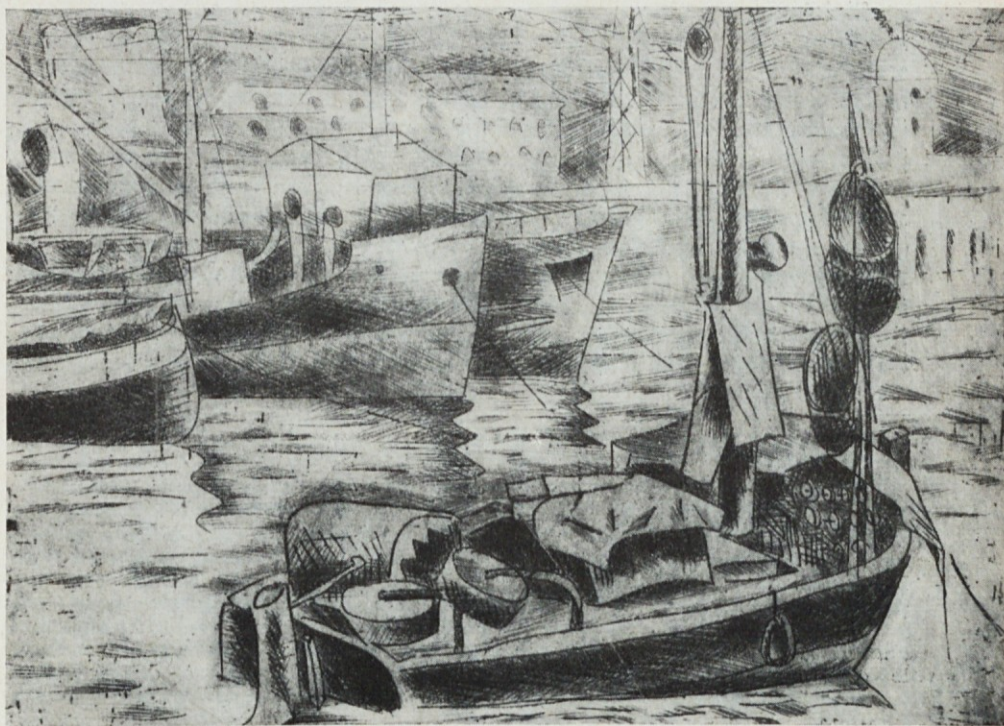
Tudi je bil istih prizadevanj kot jaz in to lahko tako dokažem. Vsaka stvar po naravi teži po svoji ohranitvi; če bi si torej naš jezik lahko prizadeval zase, bi si prizadeval v tej smeri. Dati bi hotel sebi več stalnosti; več stal-

nosti pa bi lahko imel le v metrični in ritmični povezavi. In prav za to sem si jaz prizadeval; to je tako očitno, da ne potrebuje dokazov. Moje in njegovo prizadevanje je bilo namreč eno in isto in iz te složnosti se je prijateljstvo utrdilo in povečalo. Bilo pa je tudi dobrohotno občevanje; od začetka svojega življenja sem se namreč z njim naklonjeno ukvarjal in sem ga uporabljal, kadar sem odločal, tolmačil in razpravljal. Zaradi tega, če se prijateljstvo poveča s stalnim občevanjem, kot se očitno zdi, je jasno, da se je v meni kar najbolj povečalo, saj sem se svojega jezika vedno posluževal. Jasno je torej, da so k temu prijateljstvu pripomogli vsi vzroki, ki prijateljstvo ustvarjajo in večajo. Iz tega sledi, da moram svoj jezik ne le ljubiti, temveč da ga moram in ga tudi kar najbolj ljubim. To bo tisti kruh, s katerim se bodo nasitili tisočeri; to bo nova luč, novo sonce, ki bo vzšlo tam, kjer bo dosedanje sonce zašlo; razsvetlilo bo tiste, ki so v temi in v mraku, zato ker jim dosedanje sonce ne sveti.

(Iz »Convivia« in iz »De vulgaris eloquentia«)

ŠAKETA V TRSTU

A. Černigoj, 1957

GORIŠKA FURLANIJA V DELIH ŠTEFANA KOCIANČIČA

Referat, prebran na mednarodnem kongresu ob petdesetletnici Furlanskega filološkega društva v Vidmu dne 1.10.1969.

Izkoriščam to srečanje pripravljeno v čast petdesete obletnice furlanskega filološkega društva, ki nosi ime po Graziadiu Isaii Ascoliju, zato da se s tem kratkim poročilom spomnim Ascolijevega sodobnika in sodelavca profesorja goriškega semenišča Slovenca Štefana Kociančiča, ki ga znanstveni svet danes pozna predvsem kot jezikoslovca in zgodovinarja. (1). Vendar je Kociančičevo delo po svoji vsebini bolj pestro; čeravno prevladuje v njem jezikoslovje ali točneje poliglotstvo (leksikografija) (2) in krajevna zgodovina, pa so nam znana objavljena in neobjavljena Kociančičeva dela s področja svetega pisma, teologije, moralistike, knjižničarstva, objavil je več prevodov (predvsem iz italijanskega jezika), pesnikoval v hebrejskem in slovenskem jeziku, končno pa ne gre zanemariti njegovega publicističnega dela v slovenskem tisku. Kociančič je zanimiva osebnost, ki jo morejo posebej obravnavati jezikoslovci, zgodovinarji, teologi, narodopisci, meni naj bo dovoljeno, da se v sledečem dotaknem Kociančičevega poznavanja goriške Furlanije

(1) Slovenski biografski leksikon, zvezek 4, str. 481-2.

(2) Tako naziranje opiram na sodbo prof. Artura Cronie v članku »Un inedito e grande dizionario sloveno-tedesco di Stefano Kocijančič«, Studi Goriziani, XVI/1954, str. 17-30, kjer na strani 19 pravi: »Sarà difficile quindi esprimere un giudizio complessivo sulle attitudini e sulle fatiche linguistiche del Kocijančič, ma non si sbaglierà di molto se da quel poco che da esse trapela, si ammetterà che la lessicografia lo deve aver maggiormente preso, che gli deve aver avuto un indirizzo essenzialmente pratico, didattico-poliglotta quindi, non glottologo - e che più che la personalità di uno studioso razionale o 'professionale', egli rispecchia il tipo del dilettante e dell'autodidatta. Dal resto glottologo non è stato neanche il Mezzofanti. Ben altra cosa è l'Ascoli!«

in Furlanov, o čemer nam pričajo nekateri njegovi članki, objavljeni v sodobnem znanstvenem tisku. Ti članki niso nastali na podlagi različnih znanstvenih proučevanj, pač pa kot rezultat osebnih poznavanj furlanskega sveta, ki mu je bil poznan neposredno vse od 1830. leta dalje, ko je kot dvajsetletnik prišel v goriške šole iz rojstne Vipave, na takratnem Kranjskem. Omeniti pa je tudi treba njegovo štiriletno službovanje v Ločniku. Ni v moji moči, da bi govoril o Kociančičevem poznanju furlanskega jezika, pa tudi če bi to zmozel, bi na podlagi objavljenega bilo komaj zadostno in omenjanja vredno. Tudi objavljeni inventarji njegove zapuščine ne navajajo kakih posebnih del o furlanskem jeziku. (3). Morda bi k temu tudi doprinesla temeljita kompleksna obravnava Kociančičevega življenja in dela, doslej tega ne poznamo. Kociančiča jezikoslovca je z znanstvenih stališč doslej obravnaval le pokojni slavist Arturo Cronia. Z njegovo razpravo v ugledni goriški reviji »Studi Goriziani« (4) je tudi širši italijanski znanstveni svet (5) spoznal to zanimivo osebnost, samosvojega in v dokajšnji meri avtodidaktičnega raziskovalca raznovrstnih plasti človekovega znanja. Cronia je v svojem članku obravnaval neizdani Kociančičev slovensko-nemški slovar, obsežno delo, ki ga danes hrani Biblioteca del Seminario Teologico Centrale v Gorici (tu je shranjenih še nekaj Kociančičevih rokopisnih del), navedel je nekaj biografskih in bibliografskih podatkov in, kar je najbolj zanimivo, podal je prvo znanstveno oceno nekega Kociančičevega dela, brez vseh tistih zgolj pohvalnih atributov, ki so spremljali njegove biografije nastale predvsem po smrti. Ista goriška revija je kasneje objavila razpravo dr. Huguesa o nekaterih vidnejših semitistih in orientalistih v Julijski krajini, med te je avtor razprave vključil tudi Štefana Kociančiča in o njem zapisal nekaj biobibliografskih notic in poudaril Kociančičeve stike z jezikoslovcem Ascolijem. (6). Če trdim, da je italijanski znanstveni svet z obema razpravama spoznal del Kociančičevega dela in življenja, pa naj hkrati navedem, da se ga je goriški katoliški list »L'Eco del Litorale« spomnil ob smrti z besedami: «Il fedelissimo campione di Dio e della scienza caduto sulla breccia; in quella Biblioteca cui egli con tanto zelo e con eguale capacità ordinò e diresse da molti e molti anni; in mezzo ai libri, che formarono sì può dire la sua unica passione; nel disimpegno dei suoi doveri, ai quali sempre attese colla più scrupolosa esattezza; nel suo Seminario di cui era divenuto una vera illustrazione e in cui egli fino da trentasei anni si trovava ad aprire i tesori delle divine Scritture. Sì: fu l'uomo di Dio e della scienza, eminentemente pio, virtuoso e dotto: d'una pietà e virtù squisita, d'un candore d'animo singolare, d'una scienza va-

(3) F. Podgornik, Štefan Kocijančič. Ljubljanski Zvon, II/1883, str. 398. F. Marn, Jezičnik. knjiga slovenska v XIX. stoletju. XXV/1887, str. 55-8. Podgornik omenja rokopisno zbirko italijanskega jezika.

(4) V opombi 2 navedena razprava. Prof. Cronia rabi obliko Kocijančič, vendar se je podpisoval kot Kociančič, na način, ki ga v pričujočem rabimo, kar je tudi edina primerna in ustrezna oblika.

(5) V delu G. Valentinellija »Degli studi sul Friuli. Memoria letta alla Reale Società boema delle Scienze, in Praga, il 23. ottobre 1854« (Praga 1856) se ne navaja nobeno Kociančičevo delo. Edino delo v slovenskem jeziku, ki ga navaja, je slovenski prevod Pasconijeve zgodovine božje poti na Sveti Gori pri Gorici, ki je izšel v Vidmu leta 1843.

(6) Di alcuni illustri semitisti e orientalisti della Venezia Giulia. Studi Goriziani, XXIV/1958, str. 33-80.

stissima dei Sacri libri e di quanto ad essi appartiene, specialmente della profonda cognizione delle lingue orientali.» (7).

Če se povrnem k tematiki, ki se je v poročilu lotevam, moram uvodoma poudariti, da je bil Štefan Kociančič med prvimi ali pravzaprav prvi, ki je slovenski in jugoslovanski svet s pisano besedo obširneje seznanjal s furlanskim-italijanskim ljudstvom. Ni ustvaril pri tem veliko, a vendar dovolj, da se njegovega dela lahko tudi s še plati spomnimo.

Kociančič je bil rojen 25. decembra 1818. leta v Vipavi; potem ko je bil leta 1841 ordiniran, je od leta 1842 služboval v Ločniku, po štirih letih pa je prišel v Gorico in postal na semenišču profesor za zgodovino svetega pisma in semitskih jezikov. Na tem mestu je ostal vse do smrti 9. aprila 1883. Vodial je semeniško knjižnico in bil zadnje mesece življenja rektor semenišča. Kociančičevo zanimanje za jezike, zlasti vzhodne, se pričinja že v srednji šoli; kot duhovnik v Ločniku je izdal učbenik za slovenske osnovne šole, kasneje je veliko prevajal, objavil prvo delo o hebrejskem jeziku, izdajal droben tisk za razne prilike in istočasno pričel s svojimi domoznanskimi proučevanji.

Sad teh raziskav so prispevki v glasilu »Društva za jugoslavensku povestnico i starine«, ki je pod naslovom »Arkiv za povestnico jugoslavensku« izhajalo v Zagrebu in ga je urejal znani jugoslovanski zgodovinar Ivan Kukuljevi-Sakcinski. (8). Kociančič se je tu prvič javil leta 1852 in sicer z objavo odgovorov na vprašanja, ki mu jih je poslal Kukuljevi v pismu z dne 7. maja 1851. Kociančič je odgovorjal 26. junija 1851 in sicer v »Ilirščini« in omenil, da ne more tako odgovoriti kot bi želel. (9). Odgovori vsebujejo nekajotic o poteku narodnostne meje na Goriškem, odgovor na vprašanje »Imate li kakovih dobrih knjiga o zemlji Furlanskoj govorečih«, pa nekaj podatkov o slavnih možeh Goriške oziroma Furlanije. Na vprašanje o delih, ki govore o Furlaniji je Kociančič navedel več naslovov in avtorjev tako B. de Ritha, L. Treia, de Rubeisa, G.G. Lirutija, R. Coroninija, C. Morellija, C. Fabrizija, P. Fistularija, A. Musniga, G. Mainatija, J. Pirono, J. Fillija, C. Vascottija in

(7) L'Eco del Litorale, šte. 28, 12.4.1883. Ta list je v šte. 30 z dne 15. aprila 1883 prinesel še članek »Monsignor Stefano Kociančič« in elegijo »In morte di S.A.R.ma Andrea Gollmayr e di Monsignor Stefano Kociančič, Rettor del Seminario Centrale«. V članku bomo lahko poleg drugega: »Se a questa molteplice e vasta erudizione avesse aggiunto un poco di savoir faire, egli avrebbe potuto conseguire nobilissima fama tra i dotti d'Europa; ma il mondo è di chi se lo piglia, e Mons. Kociančič, anziché pigliarselo, metteva ogni studio a fuggirlo.... dalle pubblicazioni che avrebbero potuto concigliarli più onore, si astenne; non cercò relazioni coi dotti, e poco si curò di mantenere quelle che avevano cercato lui: modesto sempre, ritroso a uscire dal suo nicchio, peritoso come un fanciullo, diffidente di sè.« O njegovi smrti je poročal tudi »Corriere di Gorizia« (šte. 29 in 30, 11. in 14.4.1883).

(8) Inventar njegove zapuščine objavljam v navedenem delu F. Marna navaja tudi Kukuljevičev korespondenco. Pri pregledu Kociančičeve ostaline v knjižnici bogoslovnega seminija v Gorici - pri tem se za izkazano pomoč iskreno zahvaljujem njenemu ravnatelju msgr. Francescu Spessotu - med mnogimi Kociančičevimi rokopisi takih pisem nisem zasledil. Sploh pa je Kociančičeva ostalina nepregledana in bi temu kazalo posvetiti posebno pozornost, kajti gotovo bi tako proučevanje navrglo vrsto zanimivih podatkov za Kociančičevo, predvsem jezikovno delo.

(9) Odgovor na nekoja pitanja načelnikova od Stepana Kociančiča. Knjiga II/1852, str. 404-6,

C. Catinellija. Da je seznam nepopoln, je Kociančič sam priznal. Prav tako je bil povsem nezadosten odgovor na vprašanje o slavnih možeh; Kociančič omenja sezname v Morellijevi zgodovini in v Codellijevem delu o furlansko-avstrijskih pisateljih. Obljubil je popis slavnih mož novejšje dobe in pri tem omenil, da mu bo pomagal dr. G. Dellabona, semeniški profesor v Gorici. Toda na istem mestu posebej omenja prevajalca Virgilove »Eneide« v furlanščino Zuana Josefa Busiza (Bosizio) in goriškega Juda Izaka Samuela Reggia. Kot odgovor o slikarju Filipu Piku meni, da se o njem ne more govoriti, da je umetnik. Josip in Velentin Rebula pa so navadni kamnoseki. O slikarjih, očetu Josipu in sinu Avgustu Tomincu meni, da sta slavna slikarja.

Že v naslednjem letniku te zagrebške publikacije se je Kociančič znova oglašil. (10). Tokrat so bili njegovi odgovori bolj izčrpni, razdelil jih je v 26 poglavij z dodatkom in še posebnim dodatkom »Od benečanskih Slovencev«. (11). Kociančič, ki je med tem postal častni član tega zagrebškega zgodovinskega društva, (12), se v svojem uvodu opravičuje: »Jaz bi hotel, da bi mogel saj količkaj v pričajočem spisu resnico tega dovoljno dokazati, ali, žalibog! jaz sim se malo s povestnico pečal, ker mi moj poklic vse druge dolžnosti naklada; tudi nimam dovolj spretnega peresa, da bi od teh za zgodovino naše dežele važnih stvari mogel tako govoriti, kakor bi trebalo.« Kociančičevi odgovori zajemajo področje goriško-gradiščanske dežele, potemtakem tudi predele vzhodne Furlanije. Pričenja s popisom arheoloških najdišč, navaja vrsto kamnitih znamenj in epigrafskih spomenikov tudi iz kasnejših dob, v X. poglavju omenja nekatera nahajališča starin, tako muzej v Čedadu kot tudi privatne zbirke (grofa Cassis v Monasteru in Gorici), lekarnar Zandonatti v Ogleju in dr. Della Bona v Gorici); v XI. poglavju govori o izvoru nekaterih krajevnih imen tudi v Furlaniji in na kratko pojasnjuje izvor nekega »bizjaškega jezika« (mešanica slovenskega in italijanskega) na področju od Devina do Gradišča ob Soči, med Krasom in Sočo. Ob tem omenja, da so bili leta 1848 prebivalci po krajih nekdanje beneške republike vneti za »taliansko reč« in Avstriji nasprotni, med tem ko so bili »vsi drugi naši Furlani« za Avstrijo. V XII. poglavju omenja nastanek nekaterih cerkva, opiše romarske cerkve na Sv. Gori pri Gorici in na otoku Barbana in omenja nekatere gradove. Kociančič nadalje posreduje podatke o umetnostnih delih, navaja nekatere bibliografske posebnosti, nahajališča arhivskega gradiva in zgodovinarje, ki so o deželi pisali. V XVIII. poglavju govori o ljudskih običajih, (13), vendar se omejuje le na opis teh pri Slovencih, vpleta pa tudi tisto, kar je spoznal med svojim štiriletnim bivanjem v Ločniku. Posebej

(10) Odgovori na vprašanja društva na jugoslavensko povestnico. Knjiga III/1854, str. 259-309. Članek je bil že pred objavo deloma objavljen (prvih XII poglavij) v »Slovenski Bčeli«, 1853, str. 4-5, 11-4, 20-1, 36-8, 52, 142.

(11) Skupaj s Kociančičevimi odgovori so bili objavljeni še »Odgovori na nekoja vprašanja društva za jugoslovensko povestnico« (str. 310-3), ki jih je na Kociančičevo pobudo napisal Tomaž Rutar (1807-1877), takrat župnik v Sv. Luciji pri Tolminu.

(12) Seznam častnih članov društva navaja poleg drugih znamenitih imen takratne evropske znanosti tudi Bernardina Biondellija iz Milana, Cesara Foucarda iz Benetk, tržaškega odvetnika Pietra Kandlerja, Fabia Mutinellija iz Benetk, Giuseppa Valentinnellija iz Benetk (Arkiv za povjestnico jugoslavensku, knjiga III/1854, str. 345-6).

(13) Pod naslovom »Navade primorskih Slovencev« so odgovori objavljeni v »Slovenski bčeli«, 1853, str. 146-8 in 156-7.

je govoril o vraževerju, (14), o ljudskem pesništvu, zlasti obširno pa je popisal slavne može in sicer pisatelje, znanstvenike najrazličnejših strok, umetnike, duhovnike, vojake, uradnike, itd. Seznam je precej nepregleden, obsega pa precej nad sto imen (15). V posebnem razdelu piše »Od Benečanskih Slovincov« (str. 306-9), v opis vključi le bežno tudi Rezijo. (16).

V isti knjigi »Arkiva za povjestnico jugoslavensku« je Kociančič objavil še obširen članek »Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853«, (17), ki je od celotnega Kociančičevega dela za spoznavanje furlanskega sveta za nas najbolj važen. Obširni članek je prava domoznanska topografija takratne Goriške dežele, razdeljena po poglavjih: Laško ali Furlanija (str. 173-186), Berde in Brici (str. 186-193), Kras in Kraševci (str. 193-198), Ipavska dolina (str. 211-213), Trminske gore (str. 213-221) in Bovške planine (str. 221-222). V prvem poglavju je obdelal predele goriške Furlanije. Navedel je vrsto zgodovinskih in podobnih zapisov o krajih: Oglej, Gradež, Barbana, Gradišče ob Soči, Fara, Moša, Krmin, Ločnik, Perteole, Frata, Bračan, Ajel, Čopriš, Saciletto, Romans, Vileš, Fiumicello, Ronke, Tržič. Zelo zgoščenim podatkom (mestoma tudi skupim) o vsakem od navedenih krajev sledi splošnejši zapis o Furlaniji. Kociančič je ugotavljal, da v vseh navedenih krajih pebivajo »laški, vlaški ali furlanski prebivavci«, izjema je pri tem ozemlje (territorio) med levim bregom Soče in Krasom do Gradišča ob Soči, kjer prebivajo pravi Italijani, ki se imenujejo »Bizjaki« in jih je 12.000 duš. Ti govorijo popačeno italijanščino, sicer pa se v ničemer ne razlikujejo od Furlanov,

(14) Pod naslovom »Vraže primorskih Slovincov« je Kociančič pisal v »Slovenski bčeli«, 1853, str. 178-180.

(15) Kociančič je kot članke ali pa v samostojni obliki priobčil nekaj biografij pomembnejših Goričanov. Leta 1853 je izdal v Gorici samostojni knjigi pridige in druge slovenske spise Jožefa Stibiela, ki je 1848 leta umrl kot dekan v Ločniku; v knjigi je nad petdeset strani posvečenih Stibelovi biografiji. Pod psevdonimom »Ipauc« je izdal kot članek biografije Štefana Kemperla, ki je bil v letih 1771-1789 župnik v Ločniku in znan po prevodu evangelijskih tekstov v slovenski jezik. Članek je izšel v »Slovenski bčeli« leta 1853, str. 43-4. V publikaciji »Slovenske večernice« je leta 1861-2, str. 18-28 objavil življenjepis misijonarja Janeza Krstnika Mesarja (1673-1723). Samostojno je izdal leta 1875 v latinskem jeziku biografije semeniškega rektorja Janeza N. Hrasta (1830-1874), leta 1877 sta v samostojni knjigi izšli v latinskem jeziku biografiji goriških semeniških profesorjev Feliksa Antona Caffou-a (1799-1877) in Jožefa Friderika Crobatha (1795-1877). Objavil je še krajše biografije kot Valentina Staniča (Glas, št. 10, 7.3.1873); Glas, št. 31 in 34, 1. in 22.8.1873, št. 3, 5, 6 in 7, 16. in 30. 1. ter 6. in 13.2.1874) in Matevža Hladnika, pesnika in duhovnika v Gorici (Glas, št. 47, 49, 50, 51, 52 in 53; 19.11. in 3., 10., 17., 24., in 31.12.1875). Obsežen zapis Hladnikovega življenja obenem z njegovim pesniškim delom je ostal v Kociančičevi biografiji. Končno pa gre v to vrsto Kociančičevih biografij uvrstiti tudi njegovo avtobiografijo, ki je izšla postumno v goriškem listu »Soča« leta 1887 (št. 35, 36, 38, 39; 26.8 in 2., 16. in 23.9.1887).

(16) Manjši Kociančičev članek pod naslovom »Rezija in Rezijani« je izšel v učbeniku »Cvetnik« (1876², str. 66-7 in 1887³, str. 62-4). Članek »Rezijansko narečje« je izšel v tedniku »Glas« (št. 17, 23.4.1875), popisi zapuščine navajajo rokopisni tekst o Rezijanih (Marn, n.d.).

(17) Str. 173-222 Članek je ponatisnil v celoti vendar brez prilog »Priatelj«, 1855/IV, str. 316-324, 338-351, 365-385). Spremljajo ga še priloge (str. 223-238) ki sta jih prispevala Tomaž Rutar (str. 223-230) in Kociančič (str. 230-8). Del Rutarjevih pripomb pod naslovom »Razor« je bilo objavljenih v »Soči« (št. 41 in 45, 17. in 24.10., 14.11.1879). Kociančičev dodatek o Nemškem Rutu na Tolminskem je dopolnilo tistega, kar je objavil pod naslovom »Nemški Rovt na Tominskem« (Slovenska bčela, 1853, str. 53-5, 68-70).

ki prebivajo začeni od Zagraja in Zdravščine, v Gradišču ob Soči in celotnem gradiščanskem dekanatu (Fara, Romans, Birska, Topoljan, Frata, Vileš), v ločniškem dekanatu pa v Ločniku, Sv. Lovrencu pri Mošni, v Mošni, v krminskem dekanatu je slovenski Mernik. Furlanska je Kopriva, prav tako dekanata Viška, in Fiumicello. Po šematizmu goriške nadškofije je ugotovil, da je bilo goriških Furlanov leta 1854 (brez mesta Gorice) 45.011.

(dalje)

DR. JOŽETU DEKLEVI V SPOMIN

18. julija 1949

Dvorana je bila obnovljena od poda do stropa. Obnovili so jo najbrž zato, da bi hrastovina in belež pregnala iz nje zadah preživelih simbolov in duha fašistične retorike, ki je malone trideset let pačila resnico in drugačila obraz teh krajev. Toda dober namen se ni niti najmanj obnesel, ker je že prva seja spremenila občinsko shodnico v šovinistično sejmishče, na katerem se je vsak lahko prepuščal politični histeriji. Tako v parterju kakor na galeriji, ki jo je napolnila najeta svojata. Tam so si ženske pulile lase, pljuvale so v dvorano, in ko bi tisti mostovi zaradi svoje arhitektonske posebnosti ne zahteval tolike tveganosti, bi prejkone prišlo še do vse drugačnih spozab. Ali če se pove: čisto v slogu folklorne tržaškega starega mesta iz prejšnjega stoletja, ki nam je znana s podobe nekega našega slikarja. Besede, ki so padale od ondot, so nedvoumno pričale o takšnih namenih. Pa tudi tistih šestdeset izvoljenih svetovalcev si je dalo opravka. Razen izjem, ki jih ni bilo več kakor prstov na roki, je vse vstajalo in se razvnelo, vsa dvorana je krilila z rokami in grozila in pretila enemu samemu človeku, ki je bil menda kriv za vse njihovo gorje prestano do tistega večera.

Avvocato Dekleva — kakor so ga nazivali na strpnostih sejah — seveda ni mogel nositi tolike odgovornosti. Toda pojavil se je sredi teh ljudi kot posreden predstavnik osovražene

ga režima in države in naroda in dvorana si je dala duška: za izgubljene bitke, za vsa ponižanja, za veliko razočaranje nad izjalovljenimi bobnecimi gesli, ob katerih so rasli in zoreli in vanje verjeli. Seveda ne bi kazalo ponavljati psov in nadimkov izrečenih ob tej priložnosti in opisovati vneme najbolj srboritih, ki so s podaljškom lakti kazali avvocatu Deklevi, kam naj se spravi. Vredno pa bi bilo obuditi spomin na socialdemokratskega odbornika na primer, ki se je sicer ponašal za osladkanim priimkom, ki pa je znal vnesti v jedko duhovičenje na rovaš titovstva toliko strupa, da mu tudi misovci niso bili kos. Kakor je vredno obuditi spomin na obnašanje dovčerašnjih bratov v Stalinu, ki so družno z vsemi desnčarji padli po osamljenem svetovalcu, tako da se je bilo po tako malo kulturnih sejah resno bati za njegovo osebno varnost.

Avvocato Dekleva je prestal tudi to. Imel je krepke živce, kajti utrjeval si jih je po vseh okoliških zaporih in tako je prebrodil tudi to. Ta čas so politiki obeh držav le našli vsak nekaj svoje pameti, in vihar se je takoj polegel. Komaj pa se je polegel, so se pojavili iz podlubja novi obrazi, ki se dotlej niso kazali v javnosti. Z vsoto prizadevnostjo so zgradili in otvorili manjšinski most ter nam čezenj pokazali pot v turistični socializem. Po tem zdaj mrgolimo kakor mravlje, v tem ko oni štejejo prehode in nas redno o tem obveščalo. Delo je naporno, kajti številke gredo v milijone.

JELKA DANEU

KRATKO KAKOR SANJE

*Z očmi zazrtimi v jasno nebo,
sem iskala lepote.
Bilo je nežno toplo
prijetno
gledati modrino
v žvrgolenju ptice,
ki ji nisem vedela imena:
bil je april
in sonce je toplo zahajalo.*

*Od njega je rahlo sijala lepota,
pa se nisem mogla združiti z njo;
bilo mi je hudo in obenem
sladko pri srcu v hrepenenju
tja
v visoko visoko skoraj nedosegljivo:
vendar se je bočilo nad menoj in se mi približevalo.*

*Zazdelo se mi je,
da me bo hrepenenje uničilo
v trenutku,
ko sem že skoraj dosegla nebo,
v trenutku,
ko sem spoznala,
da je nebo daleč — in
onemoglo
sem spet gledala sinjino.*

*Bila sem sama,
ko mi je bilo hladno in
me je zazeblo od same modrine
in takoj me je po vseh udih spreletela prijetna toplota;
prelivala se mi je v kri
iz neba,
ki je bilo v meni
in jaz v njem;*

*kri mi je nosila
prijetno toplino v žile,
v srce,
v ude.*

*Bilo je lepo in bilo je hudo:
kje si,
nebo,
zakaj
se oddaljuješ,
kam hitiš!*

*Postajalo je prijetno rožnato in rdečkasto
in spet
me je spreletela lepota,
dvigala me je,
v nežno snov,
bilo je sladko.*

*Nisem mogla do neba.
Močno je zažarelo
in
moje hrepenenje se je povečalo;*

zlato
se je prelivalo
po njem
in
nisem mogla do njega,
da bi se odela v zlato
meglo,
ki bi me ovila
in prijetno božala po
koži,
po njenih najbolj skritih kotičkih,
da bi me razpršila
vase
in bi se prosto gibala
v njej.

Zlato mi je uhajalo
v lepoto

in
naenkrat
se me je dotaknilo —
ko se sreče nisem mogla zavedeti.

Bila je v meni in
silila je iz mene,
ko sem vsrkavala
zlato pršec
skozi sleherni poro svoje bedne kože,
ki je bila premajhna,
da bi ga vsega vsrkala,
prevelika, da
da bi se utopila
v njem.

Trava je zlato sijala
in lepota je bila v meni;
vse
je bilo pozlačeno
kot dlačice na rumeno zlati

zreli breskvi
in vonjalo je po nečem
sladkem,
nedopovedljivem.
Ves čas
je lepota
uhajala
in se mi
približevala.

Naenkrat
so drevesa zažarela
in hribi
v daljavi;
in jaz
sem se začela vsa zlata
dvigati
in se širiti v prostrano nebo,
dokler se nisem združila z njim
v delcih
sončnega zlata.

Vsak delec sem bila
jaz
in se
v nenehnem valovanju
pozibavala
v brezkrainosti.
Spoznala sem
resnico
v temno zelenih borih,
ki so vršeli
tam spodaj;
v žvrgolenju
neznane ptice.
A človeka
ni bilo v njej.

Človek se je
razblinil
v prostranost.
Vse se je razblinilo:
še modrozeleni bori
so skopneli
v nebo
in ga obarvali
s temnino.

Spokojna sem bila,
ko se je dvigal mrak
in
srečna,
da sem v lepoti,
da se je nebo odprlo,
da sem med zvezdami.
Ni mi manjkalo ničesar
in
vsega sem potrebovala,
ko sem se
zbudila ...

Kje si,
kratkotrajna
lepota?
Če se
zdaj
ozrem proti nebu,
vidim
v sivini
vrh stolpnice.

TRAGEDIJICA NA GROBLJAH

(nadaljevanje)

RAZPADAJOČI DOM

Po srednjem veku se je okultizem umaknil civilizaciji, malokdo verjame v njegovo moč, nekje ostaja v spominu kot magija okoli spiritističnih sej. Sam na sebi je pravzaprav smešen, zato se je Key precej začudil, ko mu je bolna in halucinirajoča žena povedala, da jo preganjajo ljudje, ki se ukvarjajo z okultizmom. Noč za nočjo je prebedel ob njeni postelji, in jo prepričeval, naj mu vendar pove vse po pravici, kaj jo muči, s kom se pogovarja, ko premika ustnice v nerazumljivih besedah, kdo da jo preganja. Toda ženska je topo zijala v strop, zenice so bile toge in brezizrazne.

Key je vedel, da ženi lahko pomaga samo ena stvar — ljubezen in čakanje, ker otroci niso nič pomagali, samo živeli so svoje nemirno življenje z žalostjo, ki so si jo sproti prepodili. Naj so odhajali kamorkoli, mati je morala ostati doma, ker se je vsepovsod čudno vedla. Govorila je o pticah, jih čudno in žalostno pogledovala, kakor bi ji bilo žal, da so pri njej in kot da so zakrivili njeno samoto in ujetost med štiri stene. Tolikokrat jo je hotel prisiliti, da mu pove vse podrobnosti svojih prividov, toda ona je kar naprej molčala, ga žalostno gledala in se delala kot da on ničesar ne razume in jo je spravil sam in edino on v tako sramotno, težko in bolečo situacijo. Nikoli ni tožila nad življenjem, vedno je bil samo on kriv njenega bolezenskega stanja: kriv, ker ni znal biti nežen, ampak jo je s slednjim odtenkom svojega glasu spominjal, da je bil dolga leta vojak in se je bil tako sčasoma temeljito in za vse življenje odvadil neznostim. V nemir ga je spravljal njeno nezaupanje, očitiranje, da jo sovraži, fiksne ideje, da v njeni odsotnosti muči in neprestano ubija čustvo v otrocih, še hujše pa je bilo takrat, ko mu ni hotela odgovarjati na nobeno vprašanje in je bila globoko zamišljena vase in v svoji prividni svet. Namišljenost se je stopnjevala iz leta v leto in nobeno rojstvo, nobena zabava ji ni mogla odčarati grozotnih predstav, v katere se je ujela, vsenao-

krog so jo obdajale njene zaželene misli. Key je že zaslišal polovico bližnjega in daljnega sorodstva, da bi iztaknil tisto zloveščo nitko, si izprašal vest, toda kljub temu, da se je za vsako kočljivo malenkost pokesal in jo skušal popraviti — žena je bila dokončno ujeta vase, znanice in prijateljce je sprejemala kot hudobne zaveznike, ki so bili v njegovi oblasti, otroke pa je, sicer tiho, a vidno pomilovala, ker so bili njegovi in kri baje ni bila voda. Zato je Key sklenil, da se preseli in to je bil zadnji poskus, da bi ženo pozdravil. Ko je zbral zadnje denarje, so se odpravili na pot. Toda tudi pot je zanjo bila zapleten labirint brez možnosti izhoda. In ko so prišli do novega samotnega doma, se je Key oddahnil, ker je žena sicer na svoj poseben način, ugotovila, da je slepa. Stisnil jo je v svojih rokah, misleč, da je vsaj delno ozdravela, toda zamenjala ga je z drugim, neznanim možem. Medtem ko je prej povečini molčala, je na novem domu mnogo govorila, njene besede pa so bile nesmiselne, življenje pa še večni labirint.

Nekega dne je utihnila. Legla je v posteljo in ni hotela vstati. Ali ni mogla. Zdravnika je zamenjavala s Keyem in njega za drugega blagohotnega človeka, za katerega je samo to vedel, da jo je v njeni davni mladosti imel neznansko rad. Premišljeval je o njem in sklenil, da ga poišče. Biti je moral blag in še zelo mlad, verjetno premlad za njegovo ženo in bi bil prilično zaprepaden, če bi zvedel, kaj vse povzroča njegova pojava. Key se je po tako očitni otopelosti vdal v usodo, ki je pomenila trpljenje. Vdal se je v trpljenje zaradi otrok. Toda povsem brez upanja. Nikomur ni več opisoval svojih strašnih noči niti se ni zatekel k zdravnikom. Ostal je brez upanja. Taval je po ulicah in praznih dvoranah, vodil otroke na sprehode po neskončnih gozdovih. Po materi ga niso več spraševali, vedeli so pač, da nekaj z njo ni v redu in da bo tako tudi ostalo. Key jim je pripovedoval o njunih lepih mladostnih dneh, o nepopisni sreči, ko se jima je rodil prvorojenec. Obljubil jim je tudi, da jih bo peljal v njihov rojstni kraj, ko bodo večji in bo dom na trdnejših tleh. Toda dom je bil vedno enak, vsak dan bolj zanemarjen in neprijazen. Žena je v njem žдела kot soha, odtujeno, boleče. Zato so postajali tudi prostori tistega doma zoprni, prastari. Zaudarjali so po trohnobi in v Keyu vzbujali občutek groze, spravljali so ga v brezdelje, v tavanje po prekletstvu. Večkrat si je ogledoval otroke s prikritim strahom, če se ni morda tudi vanje vselil zahrbtni črv blaznosti, toda vsi do zadnjega so kazali znake vitalnosti, hudo-bije in veselja, iz leta v leto pa vedno večjo malomarnost do tistega, kar se je dogajalo v njuni spalnici. Mater z njeno boleznijo vred so jemali stvarno, kot grdo nujnost, odvečni mraz in stare obleke, zaradi katerih so se med seboj norčevali. Ker jim je bilo mnogo, so laže odbijali posmeh okolice, zmerno napadalni so bili do socialnega skrbstva, ki je hotelo predvsem vedeti, zakaj nimajo televizije, avtomobila in centralne kurjave. Oče jih je miril s svojo pretirano ljubeznijo do matere in čim so odrasli, so bili prepričani, da je vsa njegova nežnost do nje škodljiva in staromodna. Najstarejši mu je oponesel, da je sam kriv, če se je nanjo navezal kot žival. Življenje je samo eno, je dejal. In v mislih vseh ostalih se je utrnilo — življenje je eno samo. Key pa je trdno verjel, da je tudi ženi namenjeno eno samo življenje. Eno samo golo življenje, ki se je izpodkopalo s trpljenjem. Zavedel se je, kaj vse je izgubil zaradi nje, toda stari

opomin, da jo bosta rešila samo ljubezen in čakanje, je bil večno veljaven in trden. Ni se bal trdega dela v rudnikih, globina zemlje ga je pomirjala, njena skrivnost je bila skoroda odrešilna. Z enako marljivostjo je odhajal vanjo, ko je bil še mlad. Takrat, ko se je vračal v svetlobo, kjer ga je čakala z vihrajočimi lasmi poleti in božajočim mufom pozimi. Takrat, ko sta kot novopečena vojačka plesala v predmestnih krčmah in prepevala pesmi svoje mladosti. Tihotapil se je po njihovem vrtu in dolgo postal pred oknom, ne da bi utegnil opaziti njeno silhueto. Pozno v noč, ko je ona že ugasila luč, je popival in razposajeno trosil svoje dovtype v prijateljskih družčinah, v katerih so jo spoštovali, on pa jo je nenasitno ljubil.

Mejnik med njima je bila samo vojna. Vojna je bila praznina, v kateri je prestal strah, bojevitost, grozo in strogost, bila je edini čas, v katerem ni vedel, kaj se z njo dogaja. Tudi si nista znala povedati, kako sta ga preživela. Zanju tisti čas ni bil bistven. Našla sta se v širokem kolu, kjer je vrelo veselje in prekipevala sreča. Objem je bil složen in strnjen, vodil ju je v skupno srečno življenje. Key nikoli ne bi mogel verjeti, da ga čaka v življenju tako očiten nesporazum, tako abotna in nesrečna eksistenca v tako ozkem prostoru, ujetem v brezizhodnost.

Kadar razpada dom ljudi, ki brez njega ne morejo živeti, je vsaka razpoka usodna in nepozabna grožnja. Key je sklenil, da bo svojim otrokom dom ohranil, ker ni poznal in ni hotel poznati nobene življenjske modrosti, prepojene s skepsom.

Toda čas, v katerem se je odločil za tak korak, ni bil pravi. Key je mislil in delal z usmiljenjem, usmiljenje in človeška ljubezen pa sta se v tistem obdobju že zreducirala na pravila igre. Ljudje so si bili skovali zakone, tako je mislil Key, in skovali so si drugačne odnose, kakor so se nakopičili v njem. Vrednote so se prevrednotile, način normalnega življenja je drugačen, nekdanja ljubezen njegove tihe vasi je postala ljubimkanje, hrabrost je hrabrost, če si iznajdljivo nabereš bogastvo, etika, kakor mu vsak dan zagotavljajo njegovi otroci, ni več vprašanje srca, pač pa doslednost v stilu, ki ga živiš. In stil, da moraš živeti v družbi, v stanovanju z bolno ženo, ne sovпада z nobenimi družabnimi pravili, da pa ob vsem tem še daruješ mladost in svoja zrela leta za prihodnost svojih otrok — je višek egoizma, ker s tem misliš, da so tvoji otroci zavezani živeti s tabo in zate. Key ni poznal več praznikov, ni poznal več svoje vesele družčine. Živel je zanje in dnevi so postajali hudo mrki, turobni. Po fotografijah preteklosti je iskal veselje, medtem ko so njegovi delovni prijatelji zbijali šale ob bahatih plakatih modernih filmov in detergentov. Vračal se je v svoj razpadajoči dom, ko so mimo hupale limuzinske sirene, ko so v daljavi piskali vlaki in oznanjevali soprisotnost sveta. Key ni več živel vštric s civilizacijo in njenimi družabnimi pravili, zato se je njegov dom zamažal. Otroci so gledali nanj kot na čudaka in čutil je, da bo prav kmalu v njihovih očeh enak materi — kosu pohištva in nujno zlo. Izhiral bo, oni se poročijo, zabarikadirajo v svoje družbe in ostal bo še bolj sam kot je. Dom bo dokončno razpadel, svetu se bo dokončno odtujil. Ostala mu bo samo ona, ki ji je obljubil, prisegel v tistih davnih časih: »Ljubil te bom, ko še vedela ne boš, kaj je ljubezen.«

56 Kaj je mučilo njegovo ženo? Prečul je prenekatero noč, da bi slišal njene pošasti, a so izginile v neznano. Ko jim je prisluškoval, so bile od-

sotne, bil se je z nekakšnim okultizmom, z nekimi grožnjami njene rane mladosti, a upanja ni bilo. Bledi obrazek se je odtujeval, ga sovražil, odbijal, obenem pa zahteval vse njegovo življenje zase. Nepreklicno, krvoločno zase. Tako je bil razpet in raztrgan v dveh prostorninah — bliskovite sedanjosti in v razpokah preteklosti, razpet v tisti svoji resnici — ljubil te bom, ko še vedela ne boš, kaj je ljubezen.

SIVE PLOSKVE

Odšli so v dalj, odšli so v dalj
in mahali z zastavo
razpeta je bila na kolu
porazeno scefrana in rdeč emblem scefran je bil
kot bi ga grožnja klala

Razcefrani so bili plakati, razcefrane vse zastave, samo cesta, prepolna mladih ljudi, se je vila v soncu in čakala, da po njej stečejo lepe svetlikajoče se kače, da zažubori kot vedno po dolgem premoru. Po njej so bile razmetane množice črk, sestavljale pa so nečitljivo vrsto napisov v najrazličnejših barvnih odtenkih in pisavah. Na pločnikih in tudi sredi cest so bile nametane razbitine šip, preko zebrastega prehoda je bil nekdo polil vedro rdeč barve; vzdolž najbližjih zidov so kot valovi vzhajale parole iz šmera. Bil je trenutek zatišja po ulični bitki, trenutek brezvetrja, tik preden se začno odpirati portoni in se prestrašene postave spuščajo v svoje domove. V trenutku, ko matere v strahu vzamejo v roke telefonsko slušalko, da povprašajo prijateljico, ali je tudi njen študent pri njej in če ga tam ni, kje naj ga poišče. Trenutek, ko pustijo otroke k oknu, če ni razbito. V tistem trenutku je Stojan vstal iz kota, kjer je omamljen obležal, ko ga je oplazil kamen. Imel je še toliko časa, da se je zavlekel v tisto temno stopnišče, preden ga je leteči oddelek utegnil legitimirati, mu izprašati vest itd. Bil je že tako siv, oguljen in razkričan, da je bil enak sivini stopnišča; našel je trikotnik še bolj sive barve in legel vanj kot gosnica v murvin list. Ni se vrgel vanj iz instinktivnega strahu. Bitke, sredi katerih je že kot štirinajstletni otrok tekal z razparanimi hlačami, so bile zares zaresne in če bi mu v eni izmed takih bitk nekaj takole prifrčalo v glavo, bi ne imel več take muzike v ušesih. V glavi mu je ves čas, med bitko, ko se je spraval »na varno«, v omamici in po njej, ko se je prebujal v brezvetrnem trenutku, motal glas, nekoliko vreščec, živosrebrni glas in naravnost muzikalična hoja nekdanje Anite, ki je tekla preko ulice in vpila, kričala ali samo strahopetno javkala, česar ni mogel razločiti. Toda bila je ONA. Kako se mu je mogla izmuzniti in se hkrati pojaviti pred njim v tako senzibilnem trenutku, je bilo nezaslišano. Prikotalila se je v njegovo tako dolgo umirjeno in strogo življenje kot ognjena krogla in ga podrla na tla kakor kamen, ki mu je prifrčal v glavo in ga omamil. Torej je tu, si je mislil, in ga bo razdvojila, a razviharila in spravila v nerazsodna dejanja. Tako kakor bitke za mir. Tekal bo za njo, jo iskal in jo pregovarjal, pozabil bo na delavko, ki ga bo samo včasih dočakala v svojem mirnem domu, ker je bilo vse tisto, kar mu Anita utegne dati, največ, najbolj resnično razkošje. Delavka je bila njegova sestra, spojena z njim po svojih

dejanjih in pogumu. Nikoli mu ne bi prišlo na misel, da se ji izneveri, toda to, kar je bilo povezano z Anito, ni bila prevara, ampak čustvo, strast, utelešenje sreče. Vednost, da Anita hodi po istih ulicah kot on, da je hip prej tekla po isti cesti, ga je vrgla ob tla, je iztirjevala in terjala od njega vso moč in prisotnost v življenju, ki ga je v sebi zatajeval kot tihi ognjenik smrtonosno lavo. Streznila ga je misel, da so zajeli tovariše, ki se pred navalom protinapada niso umaknili, ki jih ni zadel noben odrešujoči kamen in skrila nobena sivina, toda takrat je že hodil po cesti, ki so jo čistili s širokimi curki vode, niti se jim ni umikal, ampak je v žepu skril letak s črnimi črkami, pred njim pa je zaplapolala starodavna zastava, kakršno je videl pred petindvajsetimi leti, razcefrano in surovo privezano na kolu. Pomikal se je v predmestje in iskal za volani vozil, ki so počasi prihajala na glavno cesto iz skritih uličič in prehodov, kje utegne zasačiti bele in elegantne Anitine roke. Ni jih bilo. Zato je njena nenadna pojava ostala še bolj edinstveno vklesana v večer in noč. Morda zato, ker si jo je še vedno predstavljal v razkošju, ob razsvetljenih dvorinah, v pisanih parkih ali v prvorazrednih vlakih. Nikoli je ni pričakoval v pouličnih bitkah. Tja je spadala njegova delavka, ko ni imela otrok, v povorke je spadal celo Rok v svojih mladostnih letih, Anita pa nikoli. Verjetno je zato tako izpadla njena pojava. In se ni mogla skriti.

V daljavi je zaslišal sirene rdečega križa. Trije rešilci so zablisnili ob njem in zavili proti bolnici. Morda so v njih prijatelji... Potrt in klavrn, razočaran nad svojo zmedenostjo, ki se ga je lotila skoraj ob vsakem spoznanju nemoči. Maščevala se mu je samota. Zasačila ga je in prehitela, ko bi moral biti kot vojak stvaren in odločen. Bilo je prepozno, zakaj proti niemu je prihajal tesno objet par. Rok in Anita.

»Zdravstvuj, Stojan! Mislil sem si, da si se skril in nemirno premišljuješ,« se je posmehljivo zasmeljal Rok.

»Tebe, Rok, nisem pričakoval na tej cesti.«

»Pa smo se našli kljub vsemu. Veš, Stojan, kadar se spravljajo v revolucijo tako čudovite cvetkice, kot je tvoja nekdanja ljubav,« in se je do pasu poklonil Aniti, »tudi jaz nimam najmanjšega pomisleka, saj sem še vedno živel v duhu časa. In če pomislim, saj vi, uporniki imate čist in kristalen prav. Do danes nisem niti pomislil, da nas hočejo kratkomalo odrezati od sveta.«

Stojan je molčal, potem pa prav tiho vprašal:

»In kako sta se vidva našla?

Zagostolela je Anita:

»Ta človek me je vendar rešil, ko so dirjali za mano in sem v smrtnem strahu trkala na vsemogoče portone. Šlo mi je za glavo, saj nimam niti svojih dokumentov v redu, saj sem se komaj vrnila iz Avstralije. Zbala sem se, da me pošljejo nazaj.«

Ni se spremenila. Vse je bilo podobno njej — naivni strah, nepremišljenost in pustolovščina.

»Ljubica moja,« je nežno in priliznjeno povzel Rok, »v take dogodke pa moraš vseeno z malo večjo dozo previdnosti.« In jo je cmoknil, s čimer se je strinjala.

»Vesela sem, da te vidim, Stojan,« toda ni imela niti toliko časa, da bi mu stisnila roko in bi s pogledom izdala kanec svoje čustvenosti.

»Greva, dragi!« je naveličano nagovorila Roka.

»Tudi meni se mudi. Še mnogo pogovorov imam za danes.

Še bolj sta se privila drug k drugemu. Brez nesoglasja. Oba sta ljubila spektakularnost, razkošje in verjela sta v romantiko.

GOVORI IN ČLANKI

Delavki je Stojan, preden je odšel v povorko (in zagotovil ji je, da bo samo povorka) pustil velik šop časopisov. Prinašal jih je z univerze, iz redakcije časopisa, kjer je bil honorarno zaposlen, iz tiskarn, ki so tiskale protestne letake. Ko je spravila otroke v posteljo, se je skopala in vze-la v roke tiste »svete listine« namesto raztrganih nogavic. To je delala včasih, ko Stojana še ni bilo pri njej. Ljubila jih je, ker so tako resnično pi-sali o vsem, kar je poznala. Odkrivala so se ji nova obzorja in mimogrede je pozabila na vse marnje in navlake, ki jih je morala preslišati v to-varni med delovnim časom. Bili so tudi Stojanovi članki, včasih celo na prvih straneh.

»REVOLUCIJ BO ŠE MNOGO«

Naslov ji je dal misliti. Je bilo prav, da je Stojan pisal tako drzne besede. Ga je ona spravila v tako velika nesoglasja? Tudi prej je pisal, ji je povedal, toda samo dnevnik. Odkar pa se je povezal s študentskim gi-banjem, in to je storil nekam hitro, mimo nje, tako rekoč čez noč, je vsa-ko noč cingljal s svojim pisalnim strojem, jo ljubil, a malomarno od-govarjal, družil se je z neznanimi dolgoobrazci in dolgolasci, večkrat pa je pozno v noč diskutiral ali pripravljaval neke programe, o katerih ni sme-la nič videti, s prav tako neznanimi ljudmi, ki so bili z njo do smešnosti obzirni, tihi in so jo spominjali na pobožne menihe. Zato se je še tem bolj čudila udarnim člankom, ki so brsteli izpod njegovega tipkalnega strojčka.

.....

»Martin Luther King je ubit. Carmichael je zmagal s svojo zamisljijo, da je treba stari svet vendarle izbijati v smislu oko za oko in zob za zob. Ne smemo pustiti, da nam sovražnik potepta človeške pravice. Upor proti sovražni vojni zmaguje po mestih Amerike, kjer se penijo bogataške če-trti in mi, na račun katerih so si mogotci sezidali svoje slonokoščene stol-pe, ne mislimo več izbirati metod družbenega delovanja, ampak se bo-mo predali instinktom. Ironija revolucije postaja skrivnostna, človek več-niti ne ve, ali ima smisel upor ali tisto perfidno, a vendarle mirno življe-nje, s katerim si utegnemo iztržiti pravico do obstoja. Toda nekaj je jas-no! Na naše vrste ne sme nihče več streljati, ne da bi naše žrtve bile ma-ščevane. Bili smo dovolj dolgo tihi. Toda naša težnja po miru ni bila upravičena, saj smo zvedeli za težke zločine v lepi Evropi in v zadnjem času za zelo prikrito stagnacijo svobodnega mnenja v teh tako imenova-nih svobodnih deželah, kjer študentje dovolj otipljivo ugotavljajo, da re-žimi dovolj trdno pritiskajo možnost demokracije v slepo ulico. Tako se množi število osveščenih upornikov proti vsaki oblasti, ki krivično ome-

jujejo svobodno mnenje, stopnjujejo se napetosti med strankami, mirna vojna pa se pretvarja v krvave vstaje. Kot se je v zgodovini vedno dogajalo, so pobudniki revolucij intelektualci in ne posamezni razredi, intelektualci namreč, ker je tudi njihova življenjska nujnost ustvariti si možnost necenzuriranega dela, odstraniti vse ovire, ki jih silijo k avtocenzuri.

Študentska gibanja so sestavljena iz več grup, toda vse so si v enem edine — upreti se vojnemu stanju, grožnjam, pritisku. Za zahodnoevropske vstaje so značilne metode in parole, vnesene iz Anglije, oziroma Amerike. Kakor se skrajnostne skupine hitijo zgledovati po kitajski revoluciji, tako se njihova preteklost in sedanja cepitev nanjo bistveno razlikuje od vedenja rdečegardistov. »Sit si«, in »Go«, »Teach in« — so izrazi in metode ameriških študentskih vstaj. Barikade, zasedbe ustanov gladovne stavke. Molotovljevi koktejli — so metode standardnih vstaj. Da ima vse to težo in je nujnost — mi o tem ne dvomimo...«

Roke so ji drhtele. Ni ga več spoznala. Ne zaradi težav v jeziku, ampak tistega zagona in meniške vere, kakor jo je ona imenovala; tistega ni mogla uganiti. Vzela je v roke sukanec in šivala, dokler ni potrkalo.

Prišel je k njej pozno ponoči, povaljan, bled, toda zgovoren in vese-ljaški. Še pri večerji ji je sam obrazložil vsebino sestavka in bral članek do konca.

»V tem trenutku je predvsem важно, da se posamezna študentska gibanja, ki niso več samo študentska, med sabo povežejo. Tako, da bo vsako natolcevanje izzvenelo kot absurd. Vsaka družba, zlasti če hoče dolgo obstajati kot država, mora v korist gospodarstvu, znanosti, kulture, sprostiti vse mehanizme, toda skoraj vsaka vladajoča plast najraje prevzame privilegirani položaj. Nevarnost ji preti zlasti takrat, ko se pravice vseh državljanov prikrojijo vladajočim plastem. Če družba zares stremi k razvoju, če je torej dinamična in sproščena, ne bo nikoli trpela pritiska in samopašnosti privilegirane ali lutkarskega sloja.

Danes ni več značilno za vse zahodne vstaje, da se borijo proti kapitalizmu za komunizem Stalinovega tipa in si niti na Češkem niso izbojevali reforme zato, da bi se na zahodu sklicevali nanje konservativci. Če molčimo in pristanemo na pritisk doma iz takšnih pomislov, smo že sprejeli avtocenzuro in se ne zavedamo škode, ki nastane ob takih procesih, zaradi katerih so pobedastele včasih še tako odrešujoče ideologije.«

Prekinila je njegovo, nekam veselo branje.

»Nemim, Stojan. Obnemela sem in ne morem povedati, kaj si mislim.«

»Ker sem prišel tako pozno domov, se pravi, k tebi?«

»Ne, ampak zaradi vsega, kar se zadnji čas s tabo dogaja.«

»To si itak pričakovala in vedela, da se bom prej ali slej spravil v politično življenje in se bom strogo držal pravil, ki jih te zadeve zahtevajo. O tem sem danes bolj prepričan kot kdajkoli prej.«

»Vzemimo primer tvojega prijatelja Roka. Vedno in povsod je pri-soten, še vedno je imel svoj pravi prav, pa ni nikoli tvegala takega pisanja.«

»In ga nikoli ne bo, ker ni sposoben ideje niti razumeti.«

»Morda,« je delavka tiho odjadrala v sosedni prostor. Opazil je, kako je negotova in to se je poznalo celo v njeni hoji, ki je bila vedno tako

sproščena, sunkovita, zdaj pa je »zajadrala«, ali pa se mu je vse tako dozdevalo. Tudi članek, njegov članek, ki ji ga je bral, je izzvenel tuje, kot posmeh njegovi ideji in zdelo se mu je, da v njegovi notranjosti odmeva smeh Anite in Roka, ko ji ga bere on v kakšnem okroglem fotelju. Tako je torej s tem, si je rekel skoraj na glas. Dvomi ga utegnejo zasledovati, kakor so ga bili zasledovali, ko je bil sam samcat s svojimi mislimi. Dvomi, ki jih je vanj zasejal Rok ob vsaki priliki, ob vsakem dejanju, ki ga je sproščalo, vsiljiv in nepogrešljiv, kakor je prihajal s svojimi posebnimi domislicami in posebnim načinom prepričevalnosti. Sam je moral delati, misliti, pisati, tujec Rok, po svoje postopač, ki nikoli ni znal kaj več povedati kot svoje fabule, ki nikoli ni bil mojster drugačnega pisanja kot galantnih pisem in elegantnih pritožb, je znal pobrati najmanjšo trofejo in mu razkriti še najmanjšo laž v življenju, ki se je polagoma spravljal v jesen.

Najraje bi na glas prebral svoje manifeste njej, ki ga svari ob pravem času, toda treba je bilo napisati nove, mnogo novih težkih resnic in vse, kar se mu je tistega dne primerilo, ga je prisililo, da bo njegovo pisanje odjek zamujenih dejanj.

(Dalje prihodnjič)

PORTIČ V KOPRU

A. Černigoj, 1958

NEKAJ MISLI K „IZROČILU NAŠEGA NARODNO OSVOBODILNEGA BOJA”

Torej, če začnem znova, so se 1.-3. oktobra 1943 zbrali v Kočevju slovenski delegati OF. Kaj je bila osnovna misel tega zbora? Zbor sam je v procesu razvoja prevevalo več glavnih misli, ki so bile potem izražene tudi s sklepi. Vendar misel prima inter pares je bila: z izgonom okupatorja v svobodi uresničiti program zedinjene Slovenije, »ki so ga meščanske liberalne in klerikalne stranke tolikokrat izdale« (Kraigher). Kočevski zbor je dal programu vso veličino, lepoto in moč, ki se je izrazila z bojem majhnega naroda za suverenost in emancipacijo. Z novimi solucijami so nalili spet polne kupe opojnega upa, da se je pil kot nektar. Še preden pa so bile kupe prazne, je ta čista medica postala motna: matični deželi je bil priključen le pretežni del Slovenskega Primorja, vsi ostali slovenski predeli, ki so nesporno tudi člani zedinjene Slovenije in za katerih združitve je pravzaprav tudi šlo, so ostali tam, kjer so bili, v tujih državnih skupnostih.

Tov. Kraigher se je očitno zadovoljil samo s priključitvijo Slovenskega Primorja; verjetno je, namreč, da gre pri vsakem poslu nekaj blaga v kalo, vendar pa je ta kalo le prevelik, da bi ga lahko s poslom pokrili. Saj gre vendar za del nacionalnega telesa, ki ga nikakor ne moremo ignorirati in prepustiti situaciji.

No, zato se je pa pri hvalnici vloge KPS v OF toliko bolj odrezal. Ne bi se rad spuščal v polemiko, kakšno vlogo in oblast je imela KPS v OF ob ustanovitvi, ker je to v današnjih pogojih izredno težko dokazati, o tem ni dvoma, Če pa pomislimo na dejstvo, da je bila KPS pred vojno zelo šibka in na novo dejstvo, kako hitro po okupaciji se je organizirala OF in da se je sploh organizirala kot vseljudski odpor proti okupatorju, lahko logično precej zasenči ta spomenik slave, ki so ga komunisti postavili po vojni. Kajtn zdj se mi, da se oba fakta med seboj bolj ali manj izključujeta in da organi-

zacija **edino** s strani KPS nikakor ni mogla biti tako hitra, Saj s tem nočem komunistom manjšati in oporekati njihovih zaslug v NOB, vendar se mi zdi umestno in fair, da tudi oni kljub oblasti, ki jo imajo, priznavajo in ne manjšajo zaslug drugim. Tudi zgodovinsko vlogo okupatorjevih kolaboracionistov, zlasti belogardistov kot edine nevarne antikomunistične sile, in njih politično, diplomatsko in v precejšnji meri tudi socialno zablodo, bi kazalo razčleniti in analizirati v drugačnih okoliščinah, mislim, ob večji zgodovinski in družbeno razvojni distanci. Kajti govoriti kar na splošno in nekritično o »tradicionalnih meščanskih protiljudskih strankah« je vsaj z enega stališča huda in nasploh preveč pavšalna trditev. Poglejmo samo sestavo kolaboracionističnih enot: v večini kmečko prebivalstvo, močno klerikalno usmerjeno. Da ne bo nesporazuma, tu je mišljen položaj v Sloveniji. Sicer pa bi se rad od vojne kolikor mogoče oddaljil in se omejil pretežno le na obljube, ki so bile dane in dejstva, ki se kažejo danes.

«Kočevski zbor je dalje slovesno potrdil, da je vstop izvršnega odbora Osvobodilne fronte v Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije dejanje v smislu samoodločle suverenega slovenskega naroda in v skladu s svetim načelom sloge in enotnosti jugoslovanskih narodov v boju proti okupatorju. V skladu s tem je izvolil štiridesetčlansko delegacijo za II. zasedanje AVNOJ.» Kraigher; Izročilo našega narodnoosvobodilnega boja; Delo 4.X.1968.

To je bil tisti up Slovencev, da omogoči zedinjeno Slovenijo, potem pa upanje o novih pravičnejših spremembah - mišljena je federacija. Po drugi strani pa ta odločitev o priključitvi k Jugoslaviji lahko objektivno glede na naš lasten razvoj nacionalnosti pomeni prvi korak k zgodovinskemu razvojnemu propadu slovenskega naroda. Nevarnost je bila in je še, da se bo narodna zavest z ravjem in vsejugoslovanskim pritiskom (ideološkim in gospodarskim) progresivno pričela bolj in bolj močno utapljati v jugoslovanstvu; formalno na tak način, kot so se zlile ameriške države, in hitreje kot so se zlili Francozi (vsebina je druga). Nekakšna nacionalna zavest in izrekanje te zavesti lahko postane zgolj še tradicionalna formalnost in regionalna ločitev pokrajin. Nekaj podobnega, kot se danes že precej na široko dogaja v Angliji in kot se je pričelo dogajati v ZSSR. Kultura in jezik nas Slovencev tudi ne bosta večno narodno ščitili, kajti kultura sledi jeziku, navadam in običajem, le-ti danim situacijam, družbeno-političnemu razvoju in razvoju nekega občestva nasploh. In prav nobenih zagotovil nimamo, da se nekoč ne bo zgodilo tisto usodno razvojno dejanje, ko bo naša kultura in jezik le še neka zgodovinska realnost, hvaležna tema doktorskih disertacij in zanimiva lektira knjižnih moljev in muzejskih kustosov. Prepričan sem, da imamo Slovenci s takšno politiko, kot jo je izvajalo naše vodstvo do nedavnega, vse možnosti, da se sicer gospodarsko povzpemo, kot narod pa propademo in to prikrito nasilno, prej kakor tisti narodi, ki so za sedaj še zaščiteni s svojimi klasičnimi nacionalno državnimi mejami, v lastnih državnih oblikah, skratka politično suvereni. Narodi, ki nimajo svojih politično suverenih državnih skupnosti in jim državnost nudijo druge, večje nacionalne skupnosti oziroma federalne oblike, so na pravi poti pospešenega razkroja svoje nacionalne konstitutnosti in to diskriminacijsko še pred razpadom potrošniškega blagovno-denarnega sistema. Zakaj ta pogojuje obstoj narodov, preden bodo zreli naravni razvojni pogoji

za njihov razpad in zlitev brez občutka žrtvovanja in nasilne združitve nacionalne zavesti v posamezniku oziroma njegove kompenzacije glede nacionalne pripadnosti.

To skratka pomeni, da bodo s politiko nepriznavanja nacionalnih suverenosti v obliki države nekateri narodi prej propadli, izginili asimilirani po drugih. Zgodovina nima prav nobene pravice, da to svojo grozečo diskriminacijsko politiko realizira, vendar če se ji vsi posamezni ogroženi narodi ne bodo postavili po robu, bo zamisel nedvomno uresničila.

Čeprav naša uradna nacionalna doktrina ne priznava Heglove teorije o zgodovinskih in nezgodovinskih narodih, bi, če malo pomislim, človek vseeno pritrdil Heglu vsaj v nekaterih njegovih postavkah. Nacionalnosti so bile vedno pod prisilnim pritiskom propadanja, kadar je filozofija internacionalnosti prešla iz trosovskega mirovanja v odkrito ali prikrito ofenzivo. Da ima tudi socialistična oziroma komunistična internacionalnost minljive temelje, se je izkazalo na evropski celine prvič že leta 1919 z navalom ruske »rdeče armade« na Poljsko, potem pa še 1939 s ponovnim ruskim napadom na Poljsko; sledijo 1940 napad na Finsko, 1948 pritisk na Jugoslavijo, 1956 vdor ruskih tankov na Madžarsko in 1968 ruska zasedba ČSSR. Vsa ta dejstva imajo imperialističen, ne pa internacionalističen karakter. Tu ni dvoma, da ZSSR zahteva od »podrejenih« neko pretirano spoštovanje do ruske oktobrske revolucije, superiornost Rusije, slepo poslušnost itd. Skratka, nobenega dvoma ni, da se je ruski narod in sploh vsa SZ zaradi svoje vsestranske veličine dvignila in se dviga nad manjše narode. Vendar s kakšno pravico? To še zdaleč ni internacionalnost niti ni prava pot k nekemu »zlitju« narodov, oziroma vsestranski nacionalni povezanosti. Dokler obstajajo potrošniški blagovno-denarni odnosi, je edino, kar je v takšnem sistemu mogoče ter zdravo doseči, enakopravna, demokratična povezava med narodi, ki izhajajo vsi iz osnovne platforme državnosti, brez političnega in vojaškega pritiska ene države na drugo. Povezava naj bi se pričela najprej z družbeno-ekonomskih stališč, potem pa še formalno političnih. Oziroma: politika naj bi bila orodje ekonomiji, ne pa obratno.

»S tem sklepom smo tudi Slovenci kot suveren narod in na podlagi pravice do samoodločbe s svoje strani prispevali k zgodovinskemu II. zasedanju AVNOJ, ko so bili položeni temelji nove demokratične federativne Jugoslavije kot bratske skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti in delovnih ljudi, da se utrdijo in zaščitijo pridobitve osvobodilnega boja in socialistične revolucije, zagotovi suverenost vsakega naroda in njegov svobodni razvoj, da se mednarodno prizna nova Jugoslavija in dosežejo ustrezne spremembe meja.« (prav tam).

Kakšna mojstrovina! Tu se natančno vidi politiziranje in prekupčevanje z nacionalno zavestjo. Shylock ne bi bil tako vztrajen in spreten pri svojih kupcijah, kot je ZKS pri svojih. Že petindvajset let se v nacionalnih jaslih hrani samo z listjem lovorik NOB. Saj nič ne rečem, klobuk dol pred NOB! Vendar ni treba zelenja prikrivati z voskom, da ne bo uvenelo, ali ga kovati v zlato, če je že uvenelo. Nove sveže lovorike dvignimo v zrak! S tem ne mislim toliko na gospodarske dosežke in spodrsljaj, kot na jugoslovansko in slovensko nacionalno politiko, ki ni zadovoljivo rešena. Pri vsej tej nacionalno-politični enolončnici tov. Kraigher prostodušno in brez zarde-

vanja govori o slovenskem »suverenem narodu«. Ne vem ali meni ali njemu ni znano, kaj pomeni beseda »suveren«.*)

Prva slovenska vojska!? »Zgodovinski pomen daje kočevskemu zboru dejstvo, da je bila za njegovimi sklepi in politiko in da je jamčila za njihovo izvaianje slovenska narodno osvobodilna vojska, za kmečkimi punti prva slovenska vojska v zgodovini, ki jo je ustvarilo s partizanskim bojem tako rekoč goloroko slovensko ljudstvo.«. (Kraigher, Prva slovenska vojska v zgodovini, Delo 4. okt. 1968.

Če že gremo v zgodovino do kmečkih puntov, pojdimo približno še enkrat toliko nazaj in bomo prišli do karantanske vojske, slovenske po poreklu, ki je propadla predvsem zaradi »internacionalne ideologije krščanstva« v bavarski podobi. V zvezi s »prvo slovensko vojsko v zgodovini« naj še pripomnim, da čim bolj se je bližal konec vojne in konec kontrarevolucije, tem bolj se je krepil vsejugoslovanski in izgubljal nacionalni karakter v tako zasluženi in uspešni slovenski vojski. Zaplet se je pričel z jezikom.

Vprašanje zamejstva. Dejstvo: precejšen del Slovenskega Primorja je danes priključen matični deželi. Kaj pa ostali predeli Slovenije, ki jih še cepijo državne meje: Koroška, Beneške Slovenija, Trst itd.? Ti predeli so od dne do dne manj slovenski, ker je tudi prebivalstvo podvrženo absorbiranju po državni nacionalni skupnosti, in to zaradi padanja nacionalne zavesti od generacije do generacije in tudi zaradi državnega ekonomskega pritiska, priliva italijanskega oziroma avstrijskega prebivalstva s kolonizacijsko politiko in podobno. Da pada nacionalna zavest zlasti pri neizobraženih, je čisto razumljivo. Čemu bi privzgojili otroku čustvo nacionalne pripadnosti, ki bi mu kdaj pozneje utegnilo povzročati nepotrebne duševne težave z občutkom pripadnosti k nekemu narodu, ali mu celo škoditi. Situacija je zelo resna in če se ne bo ustrezno spremenila ali izboljšala, so naši zamejci brez dvoma obsojeni na smrt.

Še en citat se mi zdi vredno navesti: »Slovincem, ki so ostali zunaj meja Slovenije in Jugoslavije, zagotovaljajo mednarodne pogodbe v primeri s predvojnimi veliko večje pravice in večjo zaščito pred nasilnim potujčevanjem. Poleg tega se je v osvobodilnem boju tudi v njih poglobila nacionalna zavest in vlila več notranjega poguma in narodnostnega žara v boju za njihove pravice. **Vloga Jugoslavije v svetu in položaj Slovenije v njej** pa dajeta boljša poročstva za spoštovanje in uveljavljanje mednarodnih pogodb« (Kraigher, Uresničenje programa zedinjene Slovenije).

Zakaj potemtakem naša republiška vladna politika stoji (verjetno pod vplivom zvezne politike) glede politične dejavnosti zamejskih Slovencev na stališču, da naj se le-ti vključujejo v napredne politične stranke tiste dežel, kjer živijo? Kakšne opravičljive zagovore ima takšno stališče? Kajti če rešujemo in skušamo rešiti zamejske Slovence in slovensko zemljo, je takšna politika popolnoma zgrešena. Praksa je že sto in stokrat potrdila, da politika vključevanja v italijanske in avstrijske delavske stranke pomeni instrument potujčevanja in razdvajanja Slovencev. Pri razdvajanju gre za to, da se že tako majhna etnična skupina še idejno cepi, podira in cefra svoje ideale, želje in cilje ter »moli druge bogove«. Razdvojenost na posamezne

*) Članek je »Zaliv« dobil 1968. leta, zato avtor ne omenja dogodkov, ki so slovensko republiko ponižali avgusta 1969. - Urednikova pripomba.

frakcije v drugih političnih strankah Slovencev ne bo nikdar rešila, niti še ni to garant, da je takšno početje res napredno. Kajti prav tako napredno in ideološko različno usmerjeno bi bili zamejski Slovenci lahko organizirani v svojem lastnem krogu, ki bi jih vsebinsko in ciljno povezoval v neko koherentno celoto na zunaj. Če to ne drži, potem je samo v podobni obliki tudi jugoslovanska politika non sens v primeri s politiko (socialističnega) vzhodnega bloka. Vendar gre pri politiki vključevanja med drugim verjetno tudi za ambicije in megalomanijo frakcijskih voditeljev uspeli v velikih državnih strankah. Zato so pripravljeni, najbrž zmeraj niti ne zavedno, kaniti zadnjo kapljo posebne, individualne vsebine nekega naroda v veliko morje »obče dobrih, človeških ciljev«. Naša vlada takšno razdvajanje in potujčevanje podpira, medtem ko pravzaprav tega še tolerirati ne bi smela, niti neuradno ne!

Strah pred politično zlasti klerikalno emigracijo je popolnoma neutemeljen, in še bolj nepotreben. Če pa so že kje kakšni imaginarni temelji — in to rad verjamem — potem tičijo v današnji situaciji kot taki in vsaj za Slovenijo niso bistvenega pomena. Naši vodilni krogi res večkrat izražajo nekak strah in nevarnost pred restavracijo kapitalizma; opozarjajo na razrednega sovražnika in podobno, vendar je to bolj ali manj glede na dane možnosti iz trte zvito. Mlajša generacija, ki je plod nove dobe in ki bi bila osnova kakršnim koli spremembam, ne čuti tega strahu, ne prizna stare Jugoslavije, velikosrbskega kapitalizma in podobno. Edina avtoriteta, ki so jo mladi danes voljni priznavati, je avtoriteta zdravega razuma in napredka.

Glede «močnih grupacij mednarodnih monopolov in finančnega kapitala» (Kraigher) velja pripomniti, da ne grozijo (če že grozijo), samo Sloveniji, ampak prav tako današnji in še bolj jutrišnji Jugoslaviji in celo Evropi sami,

Kako se temu izogniti, omiliti ali potegniti koristi iz vsega skupaj, je naloga naše vlade in njene politike. Prava neumnost, popoln nesmisel bi bil kričati in zapirati oči pred pojavom polzenja Slovenije v nekakšno povezano Evropo, kamor pravzaprav spada. Vendar ji bodo za takšno aktivnost vedno bolj potrebne proste roke in že iz tega vzroka bo jugoslovanski okvir pemažen. Paziti je le treba na postopnost in preudarnost, da ne bi postali kolonija delovne sile za kako razvitejšo evropsko državo ali skupnost. Vendar ta nevarnost ne grozi tako Sloveniji, kot Jugoslaviji. Ne delajmo si utvar: Jugoslavija danes bolj in bolj išče rešitve v bodoči združeni (tu mislim predvsem gospodarsko združeni, vendar nacionalno emancipirani) Evropi. V današnjem hitrem tehnološkem razvoju in lovu za tržiščem gospodarska združitev nekaterih evropskih držav ne pomeni začetka reševanja gospodarskih problemov samo v teh združenih državah, ampak za Evropo kot celoto, ker bodo hitele nove in nove države s priključitvijo »evropski gospodarski konfederaciji«.

Na področje statične obdelave razvoja predvojne in poveljne Slovenije se ne morem spuščati, rekel pa bi, da hiter procentualni vzpon v primerjavi s staro agrarno Jugoslavijo najbrž ni toliko zaslug socializma kot celotnega človeškega razvoja v svetu, geografska položaja Slovenije in tudi njenega

predhodnega razvoja oziroma, predhodno vloženega kapitala, mentalitete, izpopolnitve tržno-blagovnega poslovanja in še nekaterih drugih faktorjev. Povsem je nedialektično primerjati neko statično stanje (stara Jugoslavija) s kontinuirano razvijajočim se stanjem (nova Jugoslavija), ampak bi bila mnogo bolj pravična primerjava s kako drugo državo, ki je bila pred vojno na podobni ravni kot stara Jugoslavija. No, in zato verjetno takšne številke (razvoj v procentih), ki jih omenja Kraigher, niso presenečenje, ampak nujnost računa in bi kakršnekoli druge (manjše) pomenile nazadovanje ali vsaj stagnacijo. Celo za te procentualne vzpone v gospodarstvu bi z obširnejšo in podrobnejšo analizo ter primerjavo z drugimi državami lahko ugotavljali, če niso glede na dane možnosti premajhni. Zlasti, ko upoštevamo dejstvo, da bo imela Slovenija verjetno šele do leta 1970 svoj prvi dolgoročni gospodarsko razvojni program; pri tem naj nam bo pred očmi, da ga ima na primer Srbija že vrsto let, v zadnjem času pa celo dva. Takšna pomanjkljivost verjetno že zasluži obsodbo, in že skoraj sramotno je, da republika Slovenija, ki se celo šteje med razvitejše srednjeevropske države, nima dolgoročnega gospodarskega načrta. Zanimivo bi bilo podrobneje raziskati če in koliko ima Jugoslavija zaslug za vzpon življenjske ravni v Sloveniji in kakšna bi bila raven, ko bi imela slovenska vlada politično in gospodarsko proste roke.

Zato bi se v vsej epopeji lahko s tov. Kraigherjem najbolj in brez pridržkov strinjal edino v tem, da »mora biti naša dežela za sovražnika kot jež«. Pri tem bi želel, da z mano misli za »našo deželo« Slovenijo. Kajti domovina, mati-zemlja je edina stvar, ki svoje sinove hočeš-nočeš že pred zavestjo apriori veže med seboj v neko skupnost, pa če je ta skupnost še tako pester miselni konglomerat.

Ljubljana, 30. oktobra 1968.

BREZ NALIČJA

(Pismo iz slepe ulice)

(KONEC)

Ce smo s totalitarizmom pripotovali v slepo ulico, pomeni, da smo totalitarizmu sledili v zagato. Neustavljivo kompetenčno vojskovanje med domišljavimi hierarhi, razhajanje prava z ekonomskimi zavozlavanji, rojstvo spolitiziranih strokovnih diletantizmov ... Protislovja. Tako bi rekli klasiki. In že...

Magična beseda 'protislovja' vzgane sama po sebi pravoverno: razrešitev protislovij sledi samo z revolucijo! Torej oboroževanje delavcev, povezovanje s kmečkimi množicami, nastajanje komitejev revolucije v kasarnah - in nazadnje se vse razpoči v besnilu nujne, odrešilne državljanske vojne, iz katere vzide mlada, nova, pravična ... in tako dalje.

V hierarhiji stranke se celo ponuja kak vodstveni pretendent. Drugi hierarhi pričakuječe razmišljajo. Kam se bo obrnilo, na čigavo stran?

Toda nič se v totalitaristični slepi ulici ne vname. Stvari teko vse bolj narobe, ljudje so vse bolj nervozni in prepirljivi - a nič. Slepa ulica je tudi nema, ni samo slepa. Izneverila se je pravovernim in obrnila hrbet revoluciji. Nasankala je voditeljske pretendente v hierarhiji. Pustila je na cedilu revolucionarje in teroriste. Borbene delavske množice mirno ob primernih prilikah zapojo domoljubno pesem, morda s časom manj skladno in z mnogo več smisla za moderno disonanco kot v strumnem začetku totalitaristične pesmi. Delavci se vozijo na vikende v sindikalne domove - če jih še imajo. Kmečkih množic ni, totalitarizem jih je pogнал z zemlje v industrijska naselja. V kasarnah ustanavlja šahovske in kulturne krožke in soldati hodijo ob nedeljah in državnih praznikih na plesne vaje k civilistkam. Revolucija nikomur ne pade na misel.

Slepa ulica totalitarizma je torej prešla pot protislovnih gibanj in zašla v čas sedanjih zaporedij. Revolucije so se pred njo izčrpale, protislovja že protislovno negirala, tako da delajo ravnotežje času neprotislovnosti le še razpiti posamezniki in herojski tipa Bendit. Slepa ulica totalitarizma je obsojena na nerevolucionaren pogin, neslavno bo pokončana. Zbrisana bo na neki sodoben način, ki nima vzorca, zgodovina je porinila civilizirano človeštvo v nove koordinatne sisteme neprotislovnih zaporedij... - Kakšen bo neki konec?

Pravzaprav škoda, da je tretji rajh izdihnil dušo v razvalinah vojne. Zgodovinska škoda. Na splošno je imel namreč vse pogoje, da razvija tipično, v totalitarizmu segnito družbo, katere temeljne množice bi z resignacijo odplačevale tehnične drobtinice z mize bogate nemške civilizacije; totalitaristični vrh bi plaval skozi medsebojno obračunavanje od puča k puču; vodja bi v tem postal že čisto smešna figura, nališana vsako leto z novim ordenom, policijski minister pa bi mu podtaknil v spalnico prisluškovalne aparate in bil tako deležen edinstvene zabave na tem svetu. Res škoda! Ker ni bilo tako, se je zgodovini izmuznila doslej edinstvena priložnost eksperimentiranja s totalitarizmom. In tako bi že danes vedeli, kje bi se s totalitarizmom nazadnje znašli; na smetišču ali v umobolnici ali v peklu atomske vojne.

Zgodovina je torej odložila totalitaristični eksperiment. Izpeljala ga je v zaporedje novejšega časa. Zdi se, da je sklenila totalitarizem pokončati na poseben način: speljala ga bo v anarhijo.

V slepi ulici je pekoče butnilo na plano vzporedje totalitarizma: oblast in odgovornost. Oblast nad družbo in odgovornost za ekonomsko-socialno situacijo. Oboje vzporedno v rokah družbene hierarhije - v slepi ulici je to vzporedje zelo neprijetno, prihaja vse bolj do izraza in ljudje o odgovornosti vse bolj

glasno govorijo. Hierarhi so začutili, da postaja odgovornost neprijazen faktor in trd kamen spotike.

Prebrisane glave, ki nič ne mislijo, ko ukrepajo, se najdejo povsod. Tudi med hierarhi v slepi ulici. Pravzaprav proti konceptu formalno priznane ideologije, pač pa v nagonskem skladu z novim časom so hierarhi vzporedja protislovnih poti prenesli v zaporedje časa - in čez noč je ljudi naskočila nova družbena moda: neposrednost upravne odgovornosti; ta je poslej njihova. Ljudje so poslej proizvajalci in sami upravljajo s proizvodnjo.

V iznajdbi neposredne upravne odgovornosti je izredna iznajdljivost totalitističnih hierarhov. Njihova prilagodljivost času, ki noče poznati revolucij z obglavljanjem. Njihova rutiranost v izogibanju težavam. Zaporedje med oblastjo in odgovornostjo jim je ohranilo totalitarno oblast. Učvrstilo jo je, čeprav so ji dali druga imena. Potlej se imenuje 'navdih' za neposredno upravljanje v proizvodnji, 'vodilna ideja' za upravjalce - seveda brez protinavdiha, brez protiideje. Navdih ostaja totalitaren, ker neomajno pretendira, da je popoln, neoporečen. Domišljavost hierarhov ostaja nepreklicno totalna. Oni so potlej nad vsemi, kar se materialnega v družbi dogaja; za vso to navlako so odgovorni samo še proizvajalci. Totalitarna oblast se je otrebila materialnega rizika zavožene proizvodnje, hierarhi lahko potlej mirno spijo. Napake delajo potlej drugi - iz napak se seveda učimo.

Zaporedje oblasti in odgovornosti usmerja ljudi v nove totalitarne okvire. Nosilci neposredne odgovornosti za proizvodnjo so potlej delovne organizacije. Kolektivi. In delovni kolektivi upravljajo s svojo proizvodnjo. Ustvarjajo normative z močjo notranje zakonodaje. Ti morajo biti v skladu z 'navdihom' totalitarne oblasti, da potem navznoter v kolektivu vladajo z absolutno veljavnostjo. Normativi delovnih kolektivov so oblast na drobno in posameznik je prisiljen, da se brez pridržkov podredi. Ne gre za podreitev ravni proizvodnje. Gre za osebno prirojitev 'vidnim' in priznanim 'merodajnim', gre za prilagoditev vojski drobnih egoizmov okrog 'delitve dohodka' ali za uveljavitev osebne moči, gre za notranji pulz kolektiva, ki ga določajo želje vsakega po čim večjem osebnem dohodku in čim manjši delovni angažiranosti.

Neposredno upravljanje v proizvodnji je totalitarizem posebne vrste. Je utapljanje posameznika v najožjem možnem totalitarnem okviru, v delovni organizaciji. Prilagajanje okrilju normative ni moči 'kolektiva' postaja osnovno gonilo v družbi z neposrednim upravljanjem proizvodnje. Splošnih državno-političnih in ideoloških normativov ni več v igri, ni jih čutili. Ti so se odmaknili nekam visoko, doba nujnosti usklajevanja s politiko Stranke pod ceno obstoja je minila. Merila za usklajevanje, za popolarizacijo nastajajo potlej tam ob delu, na delovnem mestu. Neusklajenost ni riziko obstoja v družbi, to je potlej riziko nezaposlitve.

In po kolektivih se razvija živahna, svojevrstna tehnika usklajevanja. Posamezniki, izvežbani iz prejšnje dobe v podrejanju svoje osebnosti državnim politikam Stranke, se uspešno usklajajo z normami delovne organizacije in kmalu večina obvlada tehniko, kako se da vplivati skupinsko ali zaupniško na svoje neposredno okolje. Ljudem vsekakor ta način polarizacije bolj leži od one prejšnje, kjer so norme bile vnaprej pribite in od zunaj določene. Zdaj imajo možnost, da v ozkem formatu kolektiva na neki način sodelujejo, če ne v drugačnem smislu, vsaj pri določanju dolžine dopusta ali pri sklepanju o osebnem posojilu ali pri dodelitvi stanovanja ali pri odmeri osebnega dohodka svojem ljubemu sodelavcu ali sosedu. Po kolektivih se razpase čudovita medsebojna igra in amoralna anonimnega klikarstva in intrigantstva.

Atmosfera družbe se naglo spreminja. Napetost prejšnje totalitarne policijske države zgineva, država kot takšna se 'demokratizira', ljudje po delovnih organizacijah se vežbajo, kako uveljaviti ozke osebne interese na račun drugega in pri tem celo zaslužiti sloves dobrega upravljavca in zavednega državljana. Ljudje so odslej silno zaposleni drug z drugim - in proizvodnja gre rakovo pot.

Hierarhi imajo poslej več miru, ljudje 'tam spodaj' se uspešno žro medseboj. V tem pogledu velja res 'demokracija'.

Družba je formalno razpadla na majhne enote, na kolektive, ki anarhično gazijo širše skupne interese. Tako imenovano neposredno upravljanje proizvodnje je v pogojih totalitarizma anarho-kolektivizem.

Zbogom ideologija! Družba se neposredno upravlja. Ideologija je zgine iz anarhične kvadrature in časopisne stolpce polnijo kolone o prostitutkah z dolgimi nogami. Tam v kolektivih pa neutrudno nastajajo normativi z močjo zakonodajne in izvršne oblasti. Tam presojajo, kaj je posameznik včeraj krivoverskega jedel, kar je o kom rekel, tam merijo posamezniku državljansko moralo, izprašujejo mu vest, gledajo pod nohte in pod zakonsko odejo in strogo poslušajo, kako prebavlja. Kako dela, to je navsezanje postranskega pomena.

Temu sistemu se na splošno prilagodi hitreje več ljudi kot predhodni splošnodržavni obliki totalitarizma. Podpoprečni delavci, intriganti, labilni značaji, egoisti in podobni občani lahko kaj hitro dojamajo, da številčno odtehtajo besede odkritega spodbudneža k delu. Strašno hitro postanejo kolektivno zavedni in brez predsodkov vržejo rogovileža, ki jim hoče kaliti vest, na cesto.

Totalitarizem delovnih organizacij je legalno zajamčen. Zakonodaja sankcionira ključno oblast delovnih organizacij. Individualna pravica je v zakonodaji skrčena na deklaracijo o pravici do dela, do delovnega spora, do tega in onega lepega - a nad to individualno pravico je uzakonjena močnejša pravica delovne organizacije. Individuum ima samo pravico, da se giblje v okviru te večje pravičnosti kolektiva, dokler sama večja pravičnost to dopušča. Večja pravičnost lahko manjšo individualno pravico izloči, ji nekaj vzame ali odredi grugače. Tedaj postane individualna pravica samo še bivša pravica.

Delavce mečejo iz služb tako rekoč s pomočjo sodišč.

Neposredno upravljanje v proizvodnji je torej posebna oblika totalitarizma. Doslej te oblike civilizirano človeštvo ni poznalo. Ni poznalo anarho-kolektivizma, ki temelji na zamisli o družbenem poslanstvu kolektivizma in je reminiscenca davnega čredništva, ki mu naj pravna praksa in psevdo-filozofska nota da vrednost sodobnega družbenega sistema in življensko moč.

IV.

Civilizirana družba je negacija čredništva. Že nomadi so pastirske palice pretopili v vzvode in iz teh so pozneje rasli stroji. Stroji so dali nov tip proizvodnje in ko se je pojavilo tržišče, je bilo dokončno konec pastirske idile - danes so priznana pastirska sila le še kovboji.

Denar je bila hvalevredna iznajdba. Kaj vse se da z denarjem primerjati in izmeriti! Tudi človeško delo. In tako je denar postal blago, ki izvira iz ljudskega dela. Blago, ki se vpleta v sodobne zakonitosti proizvodnje in potrošnje. Izkazalo se je, da delo proizvaja denar in ko so delavci izplačani, ostane neki višek. Proizvodnja poraja ne samo ekvivalent delu, temveč še nekaj več.

Višek, ki ga poraja proizvodnja, je dvignil duhove vseh časov in vseh družbenih tokov. Teoretiki so na njem krhali svoja neusmiljena peresa in prebitki vrednosti je naenkrat začel razkrivati zakulisja učinkovanja družbe. Nekdo višek ustvarja, in nekdo drug z njim razpolaga, si ga prisvaja - in ljudje so začeli kazati na izkoriščevalce, ki bogatijo, ker si priznavajo iz prebitka vrednosti.

Prišli so humanistični filozofi in razkrili so svetu, da bi se humanizacija družbe začela s socializacijo viška vrednosti iz proizvodnje. Za njimi so takoj pritisnili politični demagogi. Obljubili so socializem, če jih ljudje spravijo na oblast. Socializem - vsakomur po njegovem delu, v družbi brez izkoriščanja. Izkoriščanje človeka po človeku je namreč nasprotje socializma.

Izkoriščanje se začne pri prisvajanju iz viška vrednosti. In tu je tudi konec socializma, socializacija viška vrednosti je jedro socialističnih odnosov družbe. Združeno delo svobodnih proizvajalcev ustvarja višek vrednosti, odtujevati višek vrednosti njegovemu socialnemu poreklu s prisvajanjem je nasprotje socializma. Izkoriščanje. Tedaj se pojavljajo bogataši in siromaki. Ljudje se na podlagi nesocializiranega viška vrednosti polarizirajo na premožne in revne.

Družba, ki se na tak način polarizira, demantira sleherno socialistično ureitev. To tembolj, če se polarizira na temelju političnih in totalitarnih norm. 'Polarizacija' je potem samo drugo ime za razkroj družbe v kaste. Kasta boga-

tih političnih funkcionarjev, direktorjev, obrtnikov in drugih utajevalcev davčnih napovedi. Kasta korumpiranih pseudointelektualcev, policajev, privilegiranih pomočnikov, prostitutk, ki dobivajo možnost, da koketirajo s položajem v družbi, ki jim bo dal možnosti bogatenja.

In kasta garačev, penzionistov, brezimnih šolnikov, provincialnih študentov, nepriznanih vojnih invalidov, nekvalificiranih sezonskih delavcev, ki jim nobeno delo nič ne hasne.

Ce je tako, tedaj si sigurno nekdo prisvaja tisto, kar bi moralo odigravati najbolj socialno vlogo socializma.

»Biti bogat je eno, biti kapitalist nekaj drugega. Mi se ne borimo proti bogastvu samemu, temveč proti kapitalizmu, torej proti možnosti, druge izkoriščati. Biti bogat je takorekoč ideal! V nekem obdobju damo možnost na polarizacijo, možnost obogatiti se, in v nekem obdobju bomo potem spet mogoče šli na to, da se razlike nekoliko zmanjšajo. Tedaj bodo lahko siromaki postali nekoliko premožnejši. ...

...Danes ne zaslužijo delavci zelo mnogo, njihovi dohodki so prej povprečni...«

(Bakarič, v intervjuju z Weltwoche, 22. 11. 1968)

Ob sedmdesetletnici dr. Iva Juvančiča bi bilo pravzaprav pošteno, ko bi začeli pogovor o zanimivem poglavju psihologije, ki bi ga naša človeška stiska na tem koščku zemlje lahko prispevala kulturni zgodovini Evrope. In v dr. Ivu bi si izbrali no-

silca poglavitne vloge osebnosti, ki bi po svoji visoki izobrazbeni ravni, duševni zapletenosti in človeški dialektiki prikazala usodno pot našega elitnega človeka, ko mora spravljati v sklad liriko svojega srca in naravni klic po pravici s hladom neživljenjskih pravil in formalnostjo hierarhičnih dogmatikov. Zakaj v tem primeru ne gre samo za dileme, ki so jih morali izbojevati v svojem notranjem svetu naši Aškerc in Izidorji Cankarji, ampak za duševno mučnico, v kateri primorski intelektualec ni krvavel samo zavoljo svojih osebnih travm, ampak hkrati tudi in še bolj zavoljo križevega pota, na katerega je bilo obsojeno njegovo občestvo.

Prej ali slej bomo morali dozoreti in izrisati si bomo morali podobo take osebnosti, ki išče novim, mlajšim rodovom pot skozi noč, a je sama razklana med zvestobo svojim čarobnim mladostnim sanjam in hrepenenjem in trpkostjo krivične stvarnosti. Zavedeti se bomo počasi morali, kje so naše duševne dragocenosti, in moči, in tedaj bo naš današnji ad multos annos dr. Ivu zagotovilo tudi za nas vse.

b.p.

MOJ BRAT JANKO-VOJKO

Omegna — cilj naše internacije — lepo industrijsko mesto ob jezeru Orta, nas je sprejelo neko sončno julijsko popoldne. V veži velike občinske palače smo z olajšanjem odložili svojo prtljago. Vrtar, vsemogočen in važen, kot vratarji vsega sveta, nas je nezaupljivo gledal in med zobmi zaničljivo drobil besedo »sfrattati«. A končno sta le besedi »internati politici« omajali njegov vseveden mir in nekam jo je presenečeno odkuril. Seveda, kvestura iz Novare je že javila naš prihod in severnjaški uspešnosti se je mudilo, da bi čimprej spravila pod streho nezaželeni goste. V gostilni s prenočiščem »Alla corona« so nam odkazali kvartir. In čeprav ta »corona« res ni bila zlata, kakšna blaženost biti pod njenim okriljem, ali bolje, v pravi postelji in med belimi rjuhami. Nekam sramežljivo, a nadvse skrbno smo kos za kosom, pregledali svojo imovino, da le ne bi zanesli v to novo idilo kakšen primerek posebne faune goriških zaporov. Na kvesturi v Novari so nam poleg drugega tudi zabíčali, da se moramo vsak dan ob sončnem vzhodu in zahodu javiti na orožniški postaji. Tako smo morali opraviti še to pot tisti prvi večer. Tisti večer in še druga jutra in večere smo romali na orožniško postajo, dokler se ni marešalo, zajeten in dobrodušen velikan, naveličal našega defiliranja pred njegovo pisalno mizo in, medtem ko je nekam v zadregi mešal svoje papirje, rekel, da je že sit naših obrazov in da bo, ko si nas bo hotel spet ogledati, sam stopil do gostilne »Alla Corona«. Popolnoma smo se strinjali z njim in se mu veselo zahvalili.

Ko sem tiste prve čase naše internacije nekoč pohajkovala po glavni ulici v Omegni, je zbudila mojo pozornost neka črna frfotajoča postava na ženskem kolesu. Kar obstala sem sredi pločnika in od presenečenja bi se kmalu na glas zasmejala. Seveda, to je bil on, don Giuseppe. Bilo je v Ljubljani leta 1938 ali 1939, ko je bil tam neki cerkveni kongres. Teta Ivanka je povabila v Ljubljano sestro Boženo in mene in seveda je želela, da bi obredle vse svečanosti, ki so bile tedaj na dnevnem redu. Ko sva šli nekega dne proti stadionu, sta naju ustavila dva majhna duhovnika v prašnih sulanah in želela vedeti, kod se gre na stadion. Veliko nepotrebneга kriljenja z rokami, potem pa veselja, ker sva znali italijansko — in skupaj smo šli tja. Oba sta bila reporterja italijanskih cerkvenih listov in tako smo prišli noter brez čakanja in prerivanja. Ker je bil eden od njiju, don Giuseppe, tudi pevovodja in organist in so mu bile zelo všeč naše narodne in nabožne pesmi, sem ga povabila k stricu Stanku (msgr. S. Premrl, prof. glasbe). In ko sem sedaj v Piemontu gledala vihrajoča črna krila na kolesu, se mi je spet prikazal prizor pri stricu v Ljubljani. Moj stric, visok in dosto-

janstven v temno sivi poletni obleki, kot so jih že zdavnaj pred vatikanskim koncilom nosili naši duhovniki, je mirno stal in se smehljaj majhni gibčni postavi, ki pa ni mirovala niti trenutek, kot mlin na veter. Kaj vse sta si povedala po latinsko me ni zanimalo, a don Giuseppe je odhajal vesel s šopom not.

Odločila sem se, da ga obiščem; sledilo je začudenje in pomilovanje zaradi usode, ki nas je zadela. Prav ničesar nisem tvegala, ko sem odkrito pripovedovala o partizanski borbi pri nas in o bratu Janku, ker je bil vse prej kot pa dobrohotno razpoložen do fašističnega režima. Leto dni kasneje, 24. julija 1943, se je znašel v našem stanovanju, kot bi ga prinesel sunek vipavske burje; vrgel je na mizo debelo gos in zaklical: »Mussolini je padel, veselite se tudi vi!« In že ga je odnesel naslednji val. Ne, to ni bil privid, saj se je vendar na mizi izzivalno šopirila gos.

Zdaj sem mu zaupala, da bi se rada zaposlila, ker nismo bili deležni podpore (8 lir na dan) kot drugi interniranci. In res, dobil mi je službo v uradu majhnega tovarnarja kovinskih in lesenih izdelkov. Bila sem zelo vesela, ne samo zaradi občutka neodvisnosti, ampak ker sem se že naveličala pohajkovanja in delo me je veselilo. Vso okolico Omegne sem že prehodila in z najetim čolnom sem preveslala obalo jezera tja do Orte. Oh, lepote na pretek! Imela sem hribe in vodo, kot sem si želela, a lepota pokrajine me je dražila in upirala sem se ji, češ vse prav in dobro, a vendar se požvižgam na vse, kar ni domovina.

Razen z bratoma in sestro, ki so študirali v Gorici in bili na stanovanju pri gospe Ljubki Bratuževi, skorajda nismo imeli stikov z domačimi kraji. Sami ne bi ničesar tvegali, če bi komu pisali, drugim pa bi to prav gotovo zelo škodovalo.

* * *

Kmalu po našem odhodu v internacijo je Janko 21. julija 1942 napadel vojaški tovornjak na pobočju Nanosa v bližini Podgriča. Samo šofer se je rešil z begom, vsi drugi, med njimi tudi dva častnika, so bili ubiti. Partizani so imeli enega mrtvega in to je bil Anton Nabergoj-Srečko, doma iz Podgriča. Delavci in vojaki, ki so bili nastanjeni v smodnišnici nad Šembidom, so ga prepoznali, saj so pogostoma zahajali v Podgrič po vino in jajca. Pripeljali so tja, kjer je ležal, njegovega štirinajstletnega brata in sestro Francko. Francka ga je takoj prepoznala in to tudi priznala; kljub temu, da so ga njegovi tovariši ustrebili v glavo, mu ni krogla zmaličila obraza, kot so upali, ampak mu je samo naredila luknjo v čelu. Francka je bila prepričana, da jo bodo ustrelili, vendar so se zadovoljili s tem, da so jo poslali v zapor v Krmin. Njenega mlajšega brata so pa tako pretepali in bi ga bili tudi ubili, da se ni zanj zavzel italijanski častnik, ki je stanoval na Lozicah in bil vse dotlej mrk in neprijazen z ljudmi. Zdaj pa je vprašal podivjane vojake, če mar ne vidijo, da imajo opraviti z otrokom. Kruto so se potem vojaki maščevali nad Podgričem. Celo vas so požgali, a še preden so to storili, so izbrali šest mož in fantov, med njimi tudi Franckinega starejšega brata, jih zaprli v neko lopo in jih tam do smrti mučili vse popoldne in vso noč. Tako nečloveško tuljenje je bilo slišati od tam, da še zdaj spreleti groza ljudi, ki se na to spominjo. Ne vem, in tudi ne morem razumeti, zakaj je Janko pustil tam truplo ubitega tovariša. Morali bi kako drugače urediti, čeprav

se jim je mudilo, ker so zaplenili mnogo dragocene municije in orožja, kar vse je bilo treba nekam odnesti in skriti.

Po pobočju Nanosa se je Janko s svojo četo umaknil proti Razdrtemu, tam nekje so prečkali glavno cesto Gorica-Postojna in se umaknili v bližino Vrabč k sv. Ani. Od ondod so gledali požar v Podgriču in Lozicah. Povedali so mi, da je bilo Janku hudo, ker je vedel, da gori dom marsikaterega njegovega tovariša, a fantje so bili prešerni in jih ni dosti skrbelo. No, ne vem, če bi bili tako neprizadeti, če bi segalo do tja gor vpitje mučenih žrtev.

☆ ☆ ☆

Dan po tem napadu, 22. julija zjutraj, je šla sestra Božena z avtobusom iz Gorice v Šembid. Pod našo vasjo je pri poraški kapelici (vasica Poreče) policija ustavila avtobus in legitimirala potnike. Boženo so aretirali in jo odpeljali na sedež šembiških orožnikov v Podbrje. Tam so jo imeli zaprto nekaj dni, potem pa so jo poslali v zapor v Krmin. Zaprta je bila skupaj z dekleti iz Podgriča in Lozic. Francka Pirčkova iz Podgriča mi je pravila, da je bila Božena v celici skupaj z njeno sovaščanko Karlo. Obe sta imeli lepe glasove, bili sta veseli in polni kljubovanja in njihovega neutrudnega prepevanja ni mogel zatreti noben ukrep uprave. Vojaki iz vojašnice nasproti zapora so hoteli spoznati sestro bandita. Božena se jim je predstavila in jim še naročila, naj povejo svojemu dučeju, da je obljubil mnogo premajhno nagrado za takšnega brata. Francka mi je še povedala o razgovoru, ki so ga imeli vojaki v vlaku, ko so spremljali pripornice iz ajdovskega zapora v goriškega, in potem spet nazaj v Ajdovščino. Goriški zapor je bil prenatrpan in naša mati prednica se jih je otesla z besedami: »Perchè portarmi le vacche, se la stalla non è ancora preparata«. No, vojaki so se menili, kaj bodo počeli z Jankom, ko ga bodo končno ujeli. Pridušali so se, da mu bodo razrezali srce in da bo vsak od njih zaužil košček še toplega srca.

Po nekaj mesecih zapora v Krminu je bila uslišana mamina prošnja in neke noči nas je zbudilo trkanje na vrata: v spremstvu dveh kvesturinov smo zagledali Boženo.

☆ ☆ ☆

22. julija 1942., dan po tistem nesrečnem napadu na vojaški tovarnjak, niso samo zgorele hiše na Podgriču in Lozicah in niso samo do smrti mučili šest mož in fantov. Njih razmesarjena trupla so potem naložili v gnojni koš in jih odpeljali v Šembid, da bi si jih ljudje ogledali. A iz tiste krvaveče gmote je še vedno prihajalo tiho ječanje. Ker je bila naša hiša požgana, gospodarska poslopja pa je zasedlo vojaštvo, so vojaki odšli v Dobravo, vasico v bližini Šembida, na dom naše služkinje Marije Curkove. Marija je služila pri nas nekaj let pred drugo svetovno vojno. Ko so spomladi leta 1941 aretirali moje starše in brata Cirila in sem doma ostala sama s služinčadjo, sem jo prosila, da bi prišla voditi naše gospodinjstvo; z njo v hiši sem se namreč čutila mirnejša. Potem pa je ostala pri nas vse do naše ponovne aretacije aprila 1942, in še pozneje, ko so že požgali naš dom, je skrbela za nas, kolikor je mogla.

Ko je šel Janko februarja 1942 k partizanom, je tudi nji zaupal ta svoj korak, samo da tedaj nisva vedeli druga za drugo. Šele pozneje, ko je Janko pošiljal domov po perilo in druge potrebščine, sva to odkrili in skupaj sva pripravljali pakete in jih skrivali, tako da ni tega nihče odkril, ne starši, ki bi se zaradi tega še bolj vznemirjali, predvsem pa ne drugi posli v hiši. Res, prav nič jim nisva zaupali.

Takoj po naši aretaciji je Lojze Lapajne, tajnik šembiške fašistične stranke, svetoval Mariji, naj ne hodi v našo hišo in naj se ne briga za naše zadeve. Marija pa je bila odločna in trmasta, za malo se ji je zdelo, da bi jo kar tako preplašili. Hotela je rešiti nekaj naše obleke in posteljnine, da bi bilo za prvo silo, ko bi se vrnili iz internacije. A to ni bilo tako preprosto, saj so nekateri domačini prežali na ostanke plena kot hijene, potem ko se je fašistični volk že dodobra našel. In Marija je prenašala zaboje kot mačka mlade in tudi za kopala je marsikaj. Toda niti v dobri zemlji ni bilo naše imetje varno pred pohlepom. Ljudje so se pač tolažili, da nas nikoli več ne bo nazaj, zakaj se torej ne bi okoristili z nesrečo drugih. Res je bilo nehvaležno Marijino prizadevanje, a najhužše jo je še čakalo: 22. julija so vojaki, ki jim ni bilo še dovolj mučenja in požiganja po Podgriču in Lozicah, zažgali tudi njen dom. Samo deset minut časa so imeli njeni starši, da so rešili, kar jim je v zmedu in grozi prišlo pod roke. In majhne, zavistne duše mojih šembiških rojakov so modrovale: »Prav ji bodi, zakaj pa se je toliko gnala.«

Marija je govorila z Jankom približno mesec dni po naši aretaciji. Bilo je sredi maja in srečala sta se na Golavni, tam kjer konča naš Vinčič in je lep razgled na orehovsko cesto. Kolona italijanskih vojakov se je pomikala po ti cesti in šla proti Vrabčam, da ga tam ujame, on pa se ji je nekaj sto metrov proč posmehoval. Marija mu je prinesla perilo in hrane, brat pa jo je spraševal o položaju v Šembidu in o naši aretaciji. Pomiloval nas je in bil zaskrbljen zaradi naše usode. Ko ga je pa čez dober mesec spet videla Pod Tabrom ob vznožju Nanosa, je bilo njegovo razpoloženje do naše družine drugačno. Da so starši v zaporu, to se mu je zdelo samo po sebi razumljivo, a besen je bil name, ker sem dopustila, da so me prijeli fašisti, namesto da bi zbežala in ga poiskala. Pa ne zato, da bi postala član njegove čete, ne, on ni hotel žensk v četi, ker je bil mnenja, da je življenje partizana preveč trdo in naporno za žensko naravo. Rekel je Mariji, da bi bila na terenu mnogo bolj potrebna, pa sem namesto tega lenarila v zaporu in preganjala stenice.

Dragi brat, razumem tvojo jezo, a v naši družini smo bili vsak po svoje ustvarjeni, a ti si bil iz čisto posebnega testa. Ko je mala Dorica pritekla iz trgovine tistega 12. aprila 1942 in mi zaklicala, da naj pohitim v trgovino, sicer bodo očeta ubili, je bil moj prvi nagib, da grem tja. Ko pa sem se spomnila, da imam partizanske brošure, sem še prej tekla v sobo in jih vrgla v kuhinji v štedilnik. Potem sem šla. Veš, niti na misel mi ni prišlo, da bi tekla kam drugam in ne tja, kjer so fašisti očeta topli. Marija mi je še zaupala, da si hudo obsojal brata Cirila, ker ni odšel k partizanom, ko si ti poslal ponj in si ga zaman čakal na dogovorjenem mestu. Da Janko, tudi Ciril ti ni mogel tedaj slediti. Predvsem ne, ker mu je fašistična oblast grozila, da naj pazi, kaj dela, če noče, da bi družino doletela še hujša kazen; potem pa tudi zaradi svoje mladosti. Saj je bil štiri leta mlajši od tebe (oh, nikar se ne posmehuj, saj vem, da je mladost relativnega pomena: ti bi bil šel k partizanom s petnajstimi leti

in morda še prej) in ni se še čutil zrelega za tak korak. A ti na to v samoti sredi gozdov nisi pomislil! In zdaj si hesnel nad bratovo in mojo nezrelostjo in nepripravljenostjo v tisti pomladi. Ko bi ti pa bilo dano živeti še nekaj časa, ne bi imel več nobenega razloga obsojati mlajšega in nežnejšega Cirila, saj se je pozneje, ko se je vrnil iz internacije, junaško boril v vrstah Kosovelove brigade in se odlikoval v številnih borbah. Le škoda, da takrat nisem dobila pisma, ki si ga poslal zame Mariji in ji naročil, da ga moram dobiti, kjerkoli sem. Marija ga je srečno rešila pred požigom našega doma, a pred požigom svojega doma, tega ni utegnila storiti. In tako ne bom nikoli zvedela, kaj si mi pisal, kakor bi rada imela tvoje sporočilo, čeprav si me v njem mogoče tudi karal.

Kljub nesreči, ki je doletela njo in njeno družino zaradi nas, je Marija še naprej skrbela za nas. Nosila je hrano za sestro Boženo do Gorice, potem pa so ji jo nesli drugi naprej v krinski zapor. Tudi najmlajši bratec Marijan je bil mesec dni na počitnicah pri nji v Dobravi, naslednje leto 1943 pa ga je na počitnice pripeljala k nam v internacijo. V internacijo je pripeljala dvanaestletnega dečka, ki ni poznal več smeha, ki je odgovarjal na vsa vprašanja z da in ne in me spravljal v obup zaradi vsega, kar so skrivale njegove odsotne, žalostne oči. V začetku pomladi leta 1943 je prenehalo njegovo redno dopisovanje z nami. Njegova pisma so bila taka, da nas niso vznemirjala. Ni nam pisal, da mu je hudo, ker je daleč od družine ostal sam v Gorici pri gospe Bratuževi, ker so medtem zaprli sestro Boženo, brata Cirila pa internirali, ko nas je obiskal v Omegni. Tudi ni pisal, kako hudo je hoditi v šolo, kjer te vsi črno gledajo, ker si brat »bandita«, čigar slika z nagrado za tistega, ki ga bo ujel živega ali mrtvega, je zrla nanj z zidov mestnih ulic, v šolo, kjer so ga profesorji mrcvarili pri izpitu za vstop v gimnazijo, da mu ni nič pomagalo učenje in znanje. O vsem tem nam ni nič pisal. Ko so pa pisma prenehala, smo zaman čakali na pojasnilo: pisali smo, toda ne od njega, ne od gospe Bratuževe ni bilo odgovora. Po enem mesecu molka pa dobimo pismo: po'a natipkanega papirja, na vrhu glava: »Carceri giudiziarie — Trieste«, spodaj pa — tudi natipkan — njegov podpis: »Maric«. Seveda je bilo napisano v italijanščini, a vse tiste otročarije in novice, s katerimi nas je hotel, ali bolje, so nas hoteli pomiriti, so dosegle ravno nasprotni učinek. Vem, da se je pismo končalo s stavkom, da se ima zelo dobro, da lepo skrbijo zanj in ga vozijo k morju, kjer si ogleduje parnike. Mama je takoj pisala v Ljubljano stricu Stanku, da bi prosil škofa, naj se zavzame za zaprtega nečaka, ki je bil še otrok. Istčasno pa je tudi naslovila prošnjo na kvesturo, da bi poslali k nam v internacijo še najmlajšega sina. No nekaj uspeha je le bilo. Neki goriški duhovnik ga je potem prevzel — dvanaestletnega fantka — v zloglasni vili v ulici Bellosguardo v Trstu in ga peljal v Gorico v italijanski zavod, da bi končal šolsko leto.

Mislila sem, da se bo rešil more, če mi bo povedal, kaj se je zgodilo v policijskem zaporu v ulici Bellosguardo. A od Marije smo zvedeli za splet dogodkov. Tolminski študent, ki je stanoval pri gospe Bratuževi, je dobavljal partizanom peklenke stroje. Bil je izdan in kovček s prav takšnim materialom je policija našla v Bratuževi hiši. Tako nedolžno je bil prislonil kovček k neki

omari ob vhodu! Aretirali so in odpeljali v Trst gospo Bratuževo, pomočnico Cilko in tolminskega študenta Franca M. Nekaj kvesturinov pa je ostalo v hiši gospe Bratuževe v ul. Foscolo z njenima dvema otrokoma in mojim bratom Marjanom. Kuhali so jim, zraven pa prežali in ujeli vsakega, ki je postajal pred hišo ali pozvonil na hišni zvonec. Po enem tednu se ni pri Bratuževih nihče več oglasil in Marjana so odpeljali v Trst, otroka pa k babici v Tolmin.

Na komisariatu v ulici Bellosguardo je brata Marjana sprejel poveljnik, srednje velik častnik v bleščečih škornjih. »A ti si torej brat bandita!« ga je nagovoril. »Oh, da bi mene doletela sreča, prijeti ga, od veselja bi mu rit poljubil!« Ker pa ni mogel še pritisniti poljuba na Jankovo zadnjo plat, je s tako močjo pritisnil bleščeči škorenj ob majhno ritko dvanajstletnega mulca, da ga je odneslo na drugo stran sobe, in to je bil zares blag začetek. Ne, niso ga topli, čeprav so bili tam prefinjeni mojstri za tak posel. V začetku je spal nekje pod stopnicami, a ko so tja zavlekli iznakaženo telo gospe Bratuževe, so njemu odkazali kopalno kad. Da, to, kar je bila nekoč gospa Ljubka, je bila zdaj ničemu več podobna gmošta črnega, popolnoma črnega, razbičanega mesa. Samo moj bratec je smel do nje, ko je tam ležala, izmučena in kot brez življenja. S pomarančnimi krlji ji je močil nabrekle ustnice, kajti po mučenju ni mogla ničesar jesti. In pozneje jo je pital kot bolnega otroka. A vse to je bilo nič, prav nič hudo v primeri z doživetjem tistih noči. Začelo se je ob osmih zvečer. Nečloveški kriki so prihajali iz kletnih prostorov, kjer so mrcvarili naše ljudi. Z vsemi odejami, ki so mu jih nametali v kad, se je pokrtil čez glavo, da bi zadušil grozne glasove. Vendar ga odeja ni mogla ubraniti pred ponorelim sadizmom, ki se je izživljal tam spodaj.

Ob njegovem pripovedovanju sem videla kad, odejo, ki je dušila malega dečka, slišala sem krike divje bolečine, a vedela sem, da si vsega tega ne morem prav predstavljati, a če bi človek lahko zavijal v zvezde svojo stisko, tedaj bi tulila, tulila kot pes. Komaj je mojega bratca v kadi končno le premagal spanec, ga je močnejše rjovenje spet predramilo. In ta muka se je vlekla noč za nočjo in zmeraj tja do jutra, ko so se končno zverj utrudile.

Podnevi je jedel v jedilnici skupaj s policaji in tam je videl Črnega Martina, nekdanjega partizana, zdaj izdajalca, ki je Italijanom pokazal na Vipavskem in na Krasu vse hiše, ki so sodelovale s partizanskim gibanjem. Zdaj je odslužil, niso ga mogli več uporabljati za dvojno igro, in celo mučitelji, izvržki človeštva, so ravnali z izdajalcem svojega rodu, kot z garjevim psom. Naš zapor v Gorici? To so bila nebesa v primeri s tem, kar je doživel Marjan. In ko sem ga poslušala, mi je postalo vroče ob spominu na vse prešerne otročarije, ki sem jih počenjala kot jetnica. V internaciji sem se včasih tolažila, da je Marjan morda le malo pretiraval, saj je bil še otrok in vse ga je bolj kruto zadelo. A ne, Silva, moja nekdanja znanka iz goriških zaporov, ki jo je pozneje doletela nesreča, da je bila zaprta prav tam kot Marjan, mi je rekla, da lahko popolnoma verjamem bratu. Tudi ona ni spoznala svojega očeta in oče ne nje, ko sta prišla iz mučilnic in sta se srečala na hodniku. In povedala mi je tudi, da je bila koža gospe Bratuževe, ko je ona prišla v zapor, še črna kot koža zamorke, čeprav sta bila že pretekla dva meseca, odkar so jo bili mučili z elektriko, in še, da jo je njena najboljša prijateljica spoznala le po čipkastem ovratniku, ki ga je nosila. Ne, Marjan ni pretiraval!

Da bi razvedrila bratca sem ga učila plavanja in vedno dlje od brega sem ga vodila. Ko pa je opešal, sem mu podstavila hrbet. Oklenil se me je in potem sem plavala z njim do brega. Samo enkrat —, zaradi močno razburkanega jezera — se ga je polastila panika. Oklenil se me je tako, da sem začela loviti sapo in se potapljati. Sreča, da sem bila v bližini boe in da sem se je oprijela in se izkašljala, njemu pa dopovedovala, v kakšni nevarnosti sem bila. Ko sem bila sama, sem plavala do onemoglosti in ko sem bila sredi jezera sem se norčevala, češ saj imam ravno toliko do nasprotnega brega. Jezero in sonce me je za nekaj ur rešilo prividov iz ulice Bellosguardo, a jadrnice sinov tamkajšnjih tovarnarjev, so me spet spomnile, da sem v internaciji. »O, banditka plava,« so me radovedno in prijazno nagovarjali, »ali mar ne veste, da je to jezero zelo nevarno? Nihče od nas ne dela takih neumnosti.« In so mi metali svoje rešilne pasove, jaz pa sem jih skoraj jezno lučala nazaj in jim rekla, da banditke takih reči prav nič ne potrebujejo. Lahko sem bila prijazna s tamkajšnjimi dekletji; posebno s tremi izmed njih sva se z Boženo sprijateljili in prebili mnogo ur na jezeru ali pa na okoliških gorah. S fanti pa je bilo nekaj čisto drugega: v vsakem izmed njih sem videla vojaka ali pa bodočega vojaka, zato Jankovega morebitnega sovražnika, savažnika vseh naših ljudi.

Kar čez noč se je raznesla po Omegni vest, da smo sorodniki drznega bandita. Ko sem jaz dobila delo, je Božena prevzela skrb za nakupovanje. In to je bilo dobro: s takim mirom in vzvišenostjo je znala manevrirati z živilskimi nakaznicami, posebno z odrezki za kruh, da bi ga bilo dovolj, če bi ne bili vedno lačni kot volkovi (poleti se mi je zdelo, da sem sredi jezera in da plavam, tudi ko sem hodila po pločnikih mestnih ulic).

Nekoč je v trgovini, kjer smo imeli živilske nakaznice, Boženo postregel mlad fant, sin trgovca. Domačini so ga veselo pozdravljali in tako je Božena razumela, da je alpinec na vojaškem dopustu. Vzel je njene nakaznice, bučlil vanje in potem vanjo, pa spet v papirje. Božena je že mislila, da je odkril njene zvižace, a ne, trgovečev sin je prepadeno momljal naš priimek in Božena je razumela, da prav gotovo prihaja iz naših krajev in ga je naše ime spomnilo na Janka. In tako smo postali »banditi«.

Konec julija 1943 so odpravili Mussolinija in potem je prišla septembra kapitulacija Italije. Tudi tukaj so najine prijateljice začele šepetati o svojih »banditih«, partizanih, ki so se začeli organizirati po gorah, okrog jezera. Mene je vse bolj vleklo domov in začela sem tuhtati, kako bi željo uresničila. Oktobra je prišla po Elčko Hribovo, ki je bila z nami internirana, njena sestrčna Dora iz Vipave. Kar tako, med pogovorom je omenila Jankovo smrt, ker ni slutila, da o tem ničesar ne vemo. Prestrašila se je, ko smo vsi obnemeli in hudo ji je bilo, ker nam je prav ona odkrila pretresljivo novico. Kot v snu se mi je zrušila njegova neranjiva podoba; tiho smo se odpravili spat in vsak pod svojo odejo je bedel v noč.

Nisem in nisem se mogla sprijazniti z mislijo, da njegovo truplo že dolge mesece počiva v zemlji. Imela sem občutek, in ga včasih še imam, da se bodo odprla vrata in da ga bom zagledala nasmejanega in malce v zadregi zaradi dolge odsotnosti.

Gospodična Dora nam je povedala, da je bil Janko ranjen v trebuh pri nekem napadu v bližini Idrije in da bi se rešil, če bi imel zdravniško pomoč. Zdravnik iz Idrije pa ni hotel priti. Povedala je tudi, kako je osem dolgih dni junaško prenašal hude bolečine in hrabil borce, ki so se zaskrbljeno spraševali, kaj bodo brez njega.

Tiste prve dni nisem mogla premišljevati, samo sovraštvo do Italijanov se mi je kopičilo v srcu. Hotela sem biti sama in sem se potepala okrog, mrzila vse, kar me je obdajalo, mrzila tudi samo sebe. Najine prijateljice so bile tiste dni tako pozorne z nami, a tudi njih sem se izogibala, pa čeprav sem vedela, da so iskrene. Rozita me je celo povabila v gore, kjer so imeli hišico sredi kostanjevega gozdička. Šla sem, a popoldne nisem mogla več zdržati med prijaznimi Piemontezi in sem se odpravila v Omegno. Ko sem prišla v Cireggio, vasico nad jezerom, mi je po poti prihajala naproti mlada žena. Hodila sem proti zahajajočemu soncu in oči so me skelele od sončnih žarkov in od neizjokanih solz. Kot skozi bliščečo kopreno sem videvala, da je mlada žena noseča. Prijazno me je pogledala, v meni pa se je, ko sem pomislila na njeno nerojeno dete, kar sama od sebe rodila kletev, katero sem razširjala na vse, ki rodijo biriče in morilce naših ljudi. A še isti hip, ko sem se tega zavedla, me je bilo groza in v srcu sem se ji opravičila. A bila sem kot bolna od nasprotujočih si misli.

Morila me je misel, da je Janko osem dolgih dni umiral sam, sam med tovariši, ki so jokali, ker so ga imeli radi. Toda zakaj, če so ga imeli tako radi, niso skušali priti do kakšnega drugega zdravnika? Če si je Janko s svojo četo pridobil takšen sloves, brez njega je zdaj postala njegova četa le skupina ljudi, ki tarnajo, kaj bo z njimi, ko njega ne bo več? O Bog, da bi mogla vedeti, kako je bilo, in zakaj ni nihče od njih ničesar tvegala, da bi ga rešil, kljub zimi, mrazu in snegu, kljub vsem drugim nevarnostim?

Gospa Hribova se je odpravljala domov in jaz sem se ji pridružila. Rekla mi je, da bom lahko pri njih stanovala; glede tega sem bila torej brez skrbi, mama se pa ni nič protivila. Kot interniranci smo bili brez vsakih dokumentov, mene pa je to skrbelo, kajti pravili so, da Nemci pregledujejo vlake in posebno "toplo" da je okrog Verone. Dala sem se fotografirati in s slikami v žepu sem šla na občino k uradniku, ki je izdajal osebne izkaznice. Povedala sem mu, da sem interniranka, da bi šla rada domov in da bi se čutila mnogo varnejšo, če bi imela osebno izkaznico. Gledal me je in malo premišljeval. Vesela sem bila, da sem imela s seboj slike, kajti lahko bi se pozneje premislil. Dobila sem osebno izkaznico z opozorilom, da on o tem ničesar ne ve. Ah, Piemontezi, to so bili sijajni ljudje! Uradnik fašističnih delavskih sindikatov me je gledal, kot bi hotel skočiti iz kože, ko sem šla pred dobrim letom po delavsko knjižico — jaz politična interniranka. Takega primera da še ni imel, mi je rekel. Prav, a zakaj naj bi ta ne bil prvi, sem se malo počalila, saj nikomur ne škodujem, če delam. In mož ni skočil iz kože, samo očitajoče me je gledal, ko mi je izročil knjižico.

Vipavska dolina jeseni, to vam je prelest. Samo na dnu duše mi je včasih zaključevalo, da Janka ni več in da kaj mar ne vem, da me čaka požgani dom. »Vem, vem«, sem se branila, »vse to še pride, a zdaj se hočem naužiti barv tudi zanj.« Da, tudi zanj, ki je tako ljubil naravo in ki ne bo nikoli več občudoval lepote naše zemlje. Bog ve, kje je njegov grob? Če bi ga našla, bratec, bi se ulegla na dobro zemljo, ki te pokriva, in morda bi se izjoka!a, kajti to kar čutim, odkar vem, da si mrtev, je nekaj kar gre preko joka.

Samo poldrugo leto je minilo, odkar so nas odpeljali iz teh krajev in cerkvena sv. Miklavža stoji prav tam, kot nekdaj, da, vse je tako kot je bilo in vendar je vse drugače v tem mirnem, negibnem jesenskem ozračju.

A bolj ko sem se približevala Šembidu, bolj mi je pešal korak. Šla sem po gasah proti domu in se zaskrbljeno spraševala, s čim naj si pomagam, če mi bodo spomini pripravili prehudo past. Ime!a sem srečo: tam med štirimi glavnimi stenami, ki so še štrlele proti nebu, na kraju, kjer je bila naša dnevna soba, je na kupu groblje čepel sosedov mali usranè in mirno opravljal svojo potrebo. Moj veseli smeh ga je splašil pri važnem opravku, da je odracal s spuščeni hlačami in pustil za sabo kadeči se kupček. Hitro sem odkrila, da je še dosti takih spominkov vsepovsod med ruševinami, ker je bil prostor zelo pripraven za potrebe vaških mulcev. A maček me je opazoval izza luknje, kjer je bilo nekoč okno, češ s kakšno pravico me pa ti preganjaš? Pa sem mu rekla, da naj pove še drugim, da sem se vrnila in gorje tistemu, ki ga še kdaj zalotim: s koprivo ga bom po golem zadku.

(Dalje prihodnjič)

F. Benedetič v novoletni številki dnevnika želi, da bi se Boris Pahor povrnil k umetnosti. Podobno je pred kratkim sovjetska prosvetna ministrica v Parizu dejala, naj Solženicin piše dobre knjige, če hoče, da bodo objavljene!

Kljub neprijetni podobnosti teh dveh želja, pa lahko Benedetičevemu voščilu štejem v dobro, da je še razživel v meni zmeraj živo domotožje po časih, ko sem, poln liričnega zagona, verjel idealizmu mladih ljudi, ki so se poskušali v literarnem ustvarjanju. Takrat si nisem mogel misliti, da se bodo najbolj zgovorni avantgardisti tako korenito prelevili v previdne takšike.

No, a nič mi ni žal po bogastvu nekdanjega zánosa; melius est abundare quam deficere. Vendar si ne morem kaj, da si ne morem kaj, da si ne bi ob novem letu nečesa zaželel. Rad bi, da bi se ta ali oni nadobudni literat, ko bo skrbel za svojo kariero, izognil mojemu imenu; pa tudi svoje vesti naj bi si ne skuša! pomirjati z eksibicionizmom javnih spodbud.

8. januarja 1970

BORIS PAHOR

SLOVENSKO MLEKO

V Zavodu sv Nikolaja so se rade ustavljale mlade kmetice iz Posočja in Vipavske doline, ki so potovale v Egipt. Njihovo pripovedovanje mi je marsikdaj odpiralo žalostno poglavje v zgodovini naše krušne emigracije pred prvo svetovno vojno.

Kakor hitro je žena v teh krajih po porodu za silo okrevala in je imela dovolj mleka, jo je že prevzemal čut odgovornosti — ne skrb za novorojenčka, marveč zaskrbljenost za domačijo! Vedela je, da tam v daljnem Egiptu težko čakajo nanjo bogate angleške in francoske matere z dojenčki. Čakajo njenega mleka, ki ga bo ukradla lastnemu nebogljenu v dneh, ko bi mu bila njena pomoč najbolj potrebna; čakajo njenih delovnih rok, ki bodo kopale in previjale njej tujega novorojenčka! Srce se ji bo trgalo, a na obrazu bo kazala smehljaj. Dojilja ne sme biti nikoli žalostna, to škoduje otroku. Tudi težkih del ji ne bodo dajali, mleko utrujene matere ni dobro za otroka! Le primerno, preračunano hrano bi imela! Pa kaj je vse to v primerjavi z njeno skrito boljo! Kakor Lepa Vida je naša žena onkraj morja hrepenela po možu in otroku, morda še po kopici svojih večjih zapuščenih otročičkov! Egipčanska bogatašinja pa je mislila, kako bi delo škodilo njeni lepoti in ji krčilo udobje, kako je mleko belopolte, zlasti svetlolase evropske kmetice iz vipavske vasi, zdravo, in kako bo ta mati čista, tako bele kože je, vesela bo in mirne narave...

»Čim več mleka je imela dojilja in čim svetlejša je bila njena polt, tem večja je bila plača. In jaz sem bila taka. Ali ko mi je mleko usahnilo, je usahnil tudi moj zaslužek.«

Tako mi je še 1926. leta pripovedovala v Trstu postrežnica, ki je bila z Vipavskega, imela pet otrok in je morala štirikrat potovati v Egipt...

Vožnja je bila tako strašna, mleko me je tiščalo v prsih, bolečine so bile grozne, morja pa ni hotelo biti ne konca ne kraja. Drugače je bilo takrat, ko sem se vračala. Doma so me težko pričakovali, tudi jaz nisem mogla dočakati trenutka, ko se bomo spet videli. Veselo so me sprejeli, mene pa je zabolelo srce, ko sem jih zagledala: tako oslabei so bili vsi in nered je bil vsepovsod! Nisem se mogla nasmehniti — zasmejali pa so se vsi, ko sem položila na mizo kupček egiptovskih lir šterlin! Mož je vsakikrat preračunaval: za streho bo že... za vodnjak bo... hlev bomo lahko popravili... zdaj si bomo pa prašička privoščili!...

Ko je potekel ženi njen čas, je marsikatera ostala v družini še nekaj časa, dve do tri leta, da je bil zaslužek izdatnejši. Pravijo, da so bile v Vipavski dolini vse strehe prekrite z zaslužkom vipavskih mater-dojilj v Egiptu. Dobra plača je vabila tudi dekleta. Videla sem jih pred vojno v Zavodu sv. Nikolaja, ko so se ustavljale na poti čez morje. Marsikatera se je vrnila šele v zrelih ženskih letih, morda celo šele na starost. Tudi sinka ali hčerko je včasih katera pripeljala s seboj v domovino. Nikdar več ni otrok videl svojega očeta z onstran morja, le po temnejši polti in tujih obraznih potezah je sam spominjal na neznanega arabskega očeta...

Gospodarske in socialne razmere so bile prejšnje čase res krute in so ustvarjale pretresljivo emigracijo naših kmetic, posebno mladih mater. Okoli l. 1900 je štela kolonija gospodinjskih pomočnic slovenskega rodu v Egiptu nad 3000 žen in deklet! Večinoma so bile s Primorskega, Kranjic je bilo zelo malo, drugim Slovenkam pa je bila ta pot do kruha najbrž neznan. Med izseljenkami so bile poleg dojlj še kuharice, sobarice, pestunje, šivilje — večini je bila to druga služba, tistim, ki niso odšle domov takoj, ko jim je usahnilo mleko. Izseljene izobraženke so bile velika redkost, pač pa je bilo v Aleksandriji in Kairu precej slovenskih redovnic. Ob nedeljah so se izseljenke shajale v dveh organizacijah; v Kairu jih je vabilo Društvo sv. Cirila in Metoda, v Aleksandriji pa Žensko krščansko društvo. Najraje so se zbirale pri igrah ob pevskih vajah. Organizaciji sta skrbeli tudi za moralno vzgojo in poselsko zaščito članic po zgledu Zavoda sv. Nikolaja in Marijine družbe v Trstu.

Iz knjige Pavle Hočevarjeve »Pot se vije« - Založništvo
tržaškega tiska - Trst 1969.

Moje pravo maščevanje je pesem
Edvard Kocbek

Poročilo

je naslov pesniškega darila, ki nam ga je Edvard Kocbek poklonil ob začetku mladega leta po zaslugi mariborske založbe Obzorja. Tako smo s to letošnjo novino dobili predragoceno pričevanje o razsežnosti in globini slovenskega duha.

ZA NOVO SLOVENSKO ELITO

I.

Ne bi svojega prispevka temu študijskemu srečanju imenoval predavanje, ker je ta oznaka prezahtevna; zato naj bo to samo niz razmišljanj, podanih tako, kakor se človeku sproti naberejo.

Zdi se mi, da smo bili, in smo deloma še, narod, ki je skozi stoletja nezavedno v sebi uresničeval ponotranjeno, poduhovljeno materialnost. Prav gotovo drži, da je sprejetje krščanstva pomagalo reševati narodno bitnost, a hkrati je res, da je novi nauk slovenski človek sprejemal kot podložnik, ne kot svoboden, prost osebek. To se pravi, da so naši predniki od nove blagovesti vsrkali predvsem tiste prvine, ki so bile bolj primerne njihovem položaju. Drugi so s krščanstvom osvajali, slovenski človek je bil krščansko skromen in ubogljiv; drugi so v imenu krščanstva zajemali podložnike, Slovenci so se krščansko pokoravali za svoje grehe.

Rekel bi, da je bilo tako razmerje do sveta bolj žensko ko moško, bolj materinsko ko očetovsko.

Isto velja kajpada tudi za sprejemanje drugih zgodovinskih danosti. Pleme, ki se je poprej bojevito pretolklo do morja in do zahodnih mej, se je potem stoletja reševalo predvsem tako, da se je odrekalo svoji individualnosti, na zunaj samo sebe zatajevalo, v notranjem bistvu pa ostajalo samo sebi zvesto.

Ta potuhnjena anonimnost je, po mojem, pglavitna slabost našega značaja, pa čeprav jo lahko tudi evfemistično imenujemo modrost ali v političnem jeziku preračunanost. Vse vendar kaže, da smo kot narod malokrat bili zavestno preračunljivi.

Zato se zmeraj bolj prepričujem, da ni izguba samostojnosti zarezala travme v našo duševnost, ampak da je vzrok za našo nelepo, prilagodljivo naravo treba iskati v neki značajski lastnosti, katera je po izgubi prostosti začela še izraziteje vplivati na delovanje naše celotne duševnosti.

V zvezi s tem bi omenili še drugo hibo, katere tudi ne moremo zanikati — to je naš skoraj nagonski odpor do oblasti domačega človeka, voditelja, vodnika. Tako malo vsak izmed nas spoštuje sam sebe, da tudi drugih slovenskih ljudi nima za vredne, da bi mu ukazovali. Tujec da, ta ima že zavo-

ljo tujerodnosti potrebno avreolo, ki ga našim očem kaže kot vrednega vseh časti.

Ne rečem, da ni podložništvo poudarilo v nas te gnilobe, saj vemo, da zaslužnena duša, ker se čuti manj vredna, mrzí, s težavo občuduje in predvsem samo zavida, kakor pravi filozof Bertrand Russell; ne rečem torej, da se v marsičem nismo skazili zavoljo nesrečne zgodovine, a zame velja, da je kljub temu naša prva travma neko samogibno nadaljevanje otroškosti, neka potreba po materi. Zakaj je do take travme prišlo, je vprašanje, ki bi se ga morali lotiti, a danes nas predvsem zanima ugotovitev, da smo res dolgo ravnali kakor otrok, ki se tišči k materinim prsim in bi se nagonsko skoraj rad povrnil v zatočišče, kjer je bil pred rojstvom na toplem in varnem. In če nadaljujemo s to primero, je slovenski človek pred vprašanjem narodne skupnosti kot celote stoletja zapiral oči kakor otrok, ki ujet v materino naročje, spusti veke in se mu zdi, da je s temo, ki si jo je tako ustvaril, še sam skrit in neviden.

In dalje: kakor se otrok, ki je kaj zagrešil, muza in dobrika, tako je slovenski človek zmeraj pripravljen (in to še danes) na vdan, uslužen nasmešek. Prav zato se slovenski človek pred tujcem dobrika, - da bi ga ta odrešil krivde, ker je **drugačen**, ga sprejel v svoj svet in ga tako zaščitil. Po mojem je to tudi izraz nagonskega iskanja materinega varstva.

Trubar pravi nekje, da je slovenski človek bolj tepen kakor drugi, ker je bolj grešil kakor drugi. Lahko dopustimo, da je taka trditev pretiravanje apostolsko gorečega pridigarja, vendar je prav tako mogoče, da je Trubar, ta prvi resnični možki v slovenski zgodovini, zaslužil, da se Slovenci otepamo z neko posebne vrste slabo vestjo, z neko svojevrstno mevžasto dušo.

Najbrž je Trubar spoznal, da smo narod, ki nima — ker ga ne zna in ne more imeti — skupnega narodnega očeta, da smo sinovi, ki kakor mesečniki tavamo za izgubljeno materjo. In kakor starosta, ki skuša zbrati razkropljene vrste mož, ki so jih matere in samice pomehkužile, je Trubar počasi utrjeval v slovenskem človeku hrbtenico, ki se mu je bila ukrivila, ko se je privijal k materinim prsim.

Pa da ne bomo iskali tako daleč nazaj v motno daljavo stoletij, se ustavimo za trenutek pri Prešernu. Zakaj tudi on, ko je razmišljal o slovenski preteklosti, je prišel do podobnih sklepov. Njegov Črtomir je v bistvu nemoški. A ne mislim nemoški zato, ker je bil poprej vojščak, potem pa je postal krščanski pridigar, ampak zato, ker je nemožat način, kako do te spremembe pride. Črtomir je pripravljen sprejeti vse, samo da bo imel Bogomilino ljubezen, ki je nadaljevanje materine ljubezni. Ko pa zve, da Bogomile ne bo imel, sprejme njeno vero, ker je njena, Bogomilina vera, in ker bo v veri združen z njo, z Bogomilo, z ženo, z materjo.

Dajmo namesto vere marksizem, pa se vprašajmo, kaj bi rekli o možatosti fanta, ki bi sprejel marksizem zato, ker je to vera njegove Bogomile.

Edina oblika možatosti v naši pretekli zgodovini je bilo intelektualno delo naših velikih mož, čeprav so bili ti možje večinoma pesniki in pisatelji, to je poznavavci duš, ljudje notranjega sveta, ljudje emocije.

Seveda imamo kmečke punte, a ti resnični izbruhi so bili bolj nagonski kot zavedni udarci **narodne** moške narave. Čakati moramo vse do prve svetovne vojske, da se prikažejo prvi znaki bojevitosti in voditeljskega duha slovenskega človeka. Ti sunki so podobni vročim vrelcem, ki bi iz temnega,

dolge veke skritega podzemlja planili na dan na raznih koncih slovenske domovine. Podobni so gibom, s katerimi bitje v materinem telesu opozarja nase; pravo in celotno rojstvo niso bili.

Šele za časa druge svetovne vojske so slovenska tla postala rodovitna in dala junake, ki so se osvobodili materinega krila. Slovenski fant in slovensko dekle sta, kakor je želel Prešeren — ne v Krstu, ampak v Zdravljici — vzela v roke usodo slovenstva in zavestno opustila taktiko brezosebnosti, taktiko amorfnega priveska, ki pričakuje rešitev od vztrajanja v starodavni in negibni brezimnosti.

Cankarjeva mati-svetnica, mati, ki jo človek moli, je zdaj postala junakova mati, kateri se sin odreče, da prepoji s svojo krvjo telo velike matere, slovenske domovine.

V osvobodilnem boju je slovenski človek spet našel moško razmerje do zgodovine. Njegovo podzavestno slepomišljenje in odmišljanje se zdaj v veliki meri neha.

II.

Žal je treba priznati, da je bilo v dveh desetletjih po koncu vojske opaziti zelo malo tega novega samozaveznega slovenskega duha. Ne rečem, da se slovenski človek ni sprožil navzven, še preveč je ekstrovertiran, kakor se temu strokovno pravi, manjka pa mu razločna, pokončna moškost.

Menim, da je prvi vzrok za povrnitev stare bolezni to, da je po osvoboditvi slovenski človek moral živeti v ozračju, v katerem je bila nova zahteva po poslušnosti nadaljevanje in potenciranje zla stare ubogljivosti. In to je bilo toliko bolj usodno, ker je naš človek dolgo pričakoval, kdaj bo s polnim srcem doživel sprostitev in sproščenost, zdaj pa ne samo, da ni bil prost, ampak mu je dihanje urejala ne več tuja, temveč domača oblast.

V bistvu je bila to vrnitev v ozračje materinstva. Namesto ustvarjalne moškosti je slovenski človek imel pred sabo partijo, ki je skrbela zanj, ga varovala pred zmotami, ga kaznovala za grehe, ki jih je storil ali se je nji zdelo, da jih je storil, ko ni poslušal modre, vsevedne in nezmotljive matere.

Tako je bil slovenski človek, ki je bil postal mož, prisiljen, da spet skloni glavo na materine, tokrat partijske prsi.

Vsa znamenja kažejo, da se je tudi to zlo deloma uneslo in da smo zdaj pred novim razvojem našega značaja, naše zavesti, našega duha. Predolgo bi bilo, če bi hoteli povedati o vseh silnicah, ki danes grejo skozi naš življenjski prostor, na kratko bi lahko rekli, da sta se iz vseh novejših dvomov in zmot izčistili vsaj dve jasni resnici. Najpoprej resnica, da je narodnost, narodna zavest ustvarjalen dejavnik v današnjem svetu. Zvestoba narodni biti ni za naprednega človeka več zabloda, ampak če še ne dolžnost, vsaj človeška, psihološka potreba, mimo katere ni mogoče. Druga resnica pa je, da tudi jezikovno-kulturne samostojnosti nekega naroda ni mogoče doseči brez ekonomske podlage, te pa ne brez politično ukrepajočega subjekta.

Ko bi bil kdo poprej podvomil o resničnosti teh dveh spoznanj v matični domovini, se je v začetku avgusta ob uporabi slovenskih ljudi proti zveznemu samovoljstvu lahko prepričal, da doživlja slovenska duševnost nov razvoj.

Zato bi jaz na vprašanje, ki je bilo postavljeno govornikom tega popoldneva, češ kakšno pot naj Slovenci uberemo za svojo ohranitev in mednarodno uveljavitev, odgovoril, da moramo predvsem skrbeti, da ustvarimo na Slovenskem novo, moško in razumsko pripravljeno elito.

Nobenega gibanja ni nikoli bilo brez elite, ki ga je začela, ga vodila, se zanj žrtvovala. Moje skromno mnenje je, da moramo tako v Sloveniji kakor zunaj nje imeti kot poglobitveni smoter našega življenja prav to hotenje: da izučimo široko razgledane, značajne, pokončne razumnike, ki bodo na slovensko usodo gledali kot na zadevo vsega naroda, ne kot na stvar tega ali onega svetovnega nazora.

Ne pravim, da ne bi imeli svojega nazora, tudi ne pravim, da bi se zanj ne zavzemali, svetujem pa, da bi začeli gledati na narod kot na skupno imovino, kot na vzajemno dobrotno.

Ko so se drugi narodi že bili za kolonije, smo mi v prejšnjem stoletju kot zvončki po zimskem snegu šele prikukali na dan; a tudi takrat nismo prišli na svetlo kot enovito občestvo, ampak kot pripadniki dveh strank, po nemškem vzorcu, krščanske in liberalne. Malo kasneje se je tema dvema pridružila še socialna demokracija; ta je bila prešibka, da bi bila v resnici odločilno posegla v življenje naroda, vendar je postavila temelje novemu razvoju. Zakaj premik, do katerega je prišlo za časa druge svetovne vojske, je v bistvu zajemal iz zakladnice, ki so jo pripravili Dermota, Prepeluh, Tuma, Cankar.

Novi teoretiki in novi praktiki so zapravili večji del bogastva slovenskega etičnega socializma, kar pa se tiče narodove usode, so spet zagrešili staro in zmeraj novo slovensko slabost, da so poklonili svoje duše novemu univerzalizmu, novi eshatologiji. Tako so se tudi politično namesto za samostojnost, čeprav v federalističnem dogovoru, odločili za slovenstvo v funkciji revolucije.

Sodim, da se kljub raznim skaženim realizacijam socialistične misli danes noben moder razumnik ne bo upiral socialistični ureditvi družbe, zagovarjal pa bo seveda tak socializem, ki bo imel za podlago družbene ureditve demokratično legalnost v pravem pomenu besede; zagovarjal bo tak socializem, ki bo vladal s pluralistično širino, oziroma ki bo dosegel oblast zavoljo svojih prerogativ v pluralistični dialektiki mnenj in načrtov.

Govorim pa o novi eliti in o socializmu v eni sapi zato, ker sem trdno prepričan, da moramo gledati na prihodnost v ti perspektivi. Glede tega bi rad tukaj za trenutek začel pogovor z Rebulo, z njegovim stavkom, ki ga je lani izrekel prav na tem srečanju, ko je omenil Cankarja. Rekel je takrat, da je Cankarja demon navdahnil, ko je vzkliknil, da slovenskemu narodu ne bosta krojila usode ne frak in ne talar. Razumem, kaj je Rebula hotel reči, vendar bi pripomnil, da je imel Cankar prav, ker je imel v mislih tiste, ki so v imenu krščanstva ustvarili to, kar zgodovinarji imenujejo klerikalizem, obenem pa je mislil na tiste, ki so iz plemenitih idej francoske revolucije ustvarili na Slovenskem nerodovitni antiklerikalizem in antifarovštvo. Cankar je šibal politikante, ki so pozabili na narod, na ljudstvo. Toliko bi Rebulo popravil glede tistega demona. Korigiral pa bi skupaj z Rebulo Cankarja, če je veroval, da si bo ljudstvo res samo krojilo usodo. Usodo je ljudem zmeraj kdo krojil, tisti, ki so se izbrali za voditelje delovnih ljudi, nič manj ko drugi. Zato bi danes Cankarja dopolnili: ne frak in ne talar, a tudi ne samovoljni

delavski voditelji nimajo pravice, da imajo v zakupu slovensko usodo. In ko se upiram samovoljnosti delavskih voditeljev, nisem prav nič izviren, ponavljam samo besede plemenite revolucionarke in humanistke Roze Luksemburgove.

III.

Pravim torej, da moramo pripravljati elito, ki ne bo postavila narodov v naročje kakega brezdušnega in brezobzirnega mita; vzgojiti moramo elito, ki bo odklanjala vsakršno idejo totalnosti. elito, kateri bo zgodovina učiteljica, ne pa bojišče, kjer zmagovalec stré premaganca, kjer se menjujejo tisti, ki okušajo slast oblasti, slast maščevanja in prefinjenega sadizma, medtem ko je narod uporabna snov za zidanje piramid in drugih spomeniških prič.

Mislim, da se ne motim, če rečem, da se danes v Sloveniji taka elita že oblikuje. Počasi in s težavo, a oblikuje se. Če na primer diplomirani inženir, predsednik mestne skupščine Ljubljana, izjavi, da je ravnanje zveznega izvršnega sveta moralna klopota za Slovenijo, če izjavi, da te klopute Slovenija ne bo pozabila, tudi če bo zveza zgradila vse slovenske ceste z zveznim denarjem, potem je taka izjava ne samo dokaz novega ponosa, ampak tudi nove etike. In takih izjav ni bilo malo.

Seveda je bil hujši udarec kakor odločitve o cestah obsodba slovenske zavesti na Brionih; moralna klopota se je spremenila v ukor slovenski suverenosti v območju duha. Takega ukrepanja ni mogoče imenovati drugače kakor jugoslovansko pojmovanje teze o omejeni suverenosti; zato bomo kmalu doživeli zapletene in zveržene razlage brionske obsodbe, in verjetno gremo celo naproti težavnejšim časom, vendar sem prepričan, da dostojanstvena, skoraj bi rekel gentlemenska drža slovenskega človeka, kakršna je bila v avgustovskih dneh, ne bo bistveno načeta.

Mislim, da je naša naloga, da ob ti novi eliti doma izoblikujemo sodobno, socialistično in evropsko elito pri nas. Mislim, da se moramo potruditi in se vživeti v celovitost narodnega prostora. Z vsemi sredstvi, kar jih imamo na voljo in kar jih bomo še iznašli, moramo težiti za vzgojo v širini. Mi, ki ne živimo v matični domovini, je najbolje in najbolj modro, menim, če skušamo graditi prihodnost na podlagi tega, kar v domovini že obstaja. Te dni sem v slovenski reviji, ki izhaja na tujem, bral kar dva članka izpod peresa ljudi, ki niso za sedanjost ureditev slovenske družbe, a vendar oba trdita, da zgodovine ni mogoče obrniti na glavo, to se pravi, da zagovarjata idejo razvoja.

Ta pot je pot modrosti. A tudi če se za trenutek ozremo tako na zahod kakor na vzhod, se lahko prepričamo, da čas terja od nas moške treznosti. Nič več se ne bomo smeli zaletavati. Slovenski narod bo moral držati skupaj, ne se razleteti.

Zato je druga naloga, ki si jo moramo zadati, ta, da se zavemo, da mora imeti vsak organizem glavo, da se torej zavemo potrebe po skupnem očetu. Naša anarhična duša si mora počasi priznati, da smo kljub nesposobnosti, da bi si postavili vsenarodnega voditelja, zmeraj morali ubogati in častiti kakega tujega cesarja, tujega kralja ali nenašega zveznega predsednika. V prvi svetovni vojski so bojevnikom natisnili celo Gregorčičevo pesem o Soči, da so bolj hrabro umirali za dunajskega vladarja.

Čas je, da se duševno pripravimo na zrelost, tako bomo nekaj tiste ljubezni, ki smo jo doslej poklanjali Prešernu, Cankarju in Gregorčiču jutri dali možu, ki nas bo predstavljal kot člane nga občestva.

Zavedati se namreč moramo, da zelo radi opevamo Prešerna, ker od nas nič ne terja; dosti teže pa je priti do čuta državljanske dolžnosti.

Vzemite za zgled italijanski risorgimento. Mazzini je bil republikanec, Gioberti je hotel federalistično Italijo pod papeževim predsedstvom, Cavour je bil za politiko Savojevcev, Garibaldi je šel za svojim vojaškim čutom. Vendar je bilo v teh in še drugih voditeljih toliko zavesti o skupnem rodu, da so se znali zediniti, Garibaldi pa se je kljub žgoči bolečini znal umakniti pred kraljem in njegovo vojsko, in to potem, ko je bil s svojimi partizanskimi četami zmagoslavno zavzel ves italijanski jug.

IV.

Taka forma mentis, moška, državljanska forma mentis nas bo počasi u-usposobila, da bomo storili to, kar je potrebno za uveljavljanje v svetu. Kaj vse to bo, zdaj ne moremo reči; zgodovina bo sproti terjala dejanja, mi pa bomo morali odgovarjati kot udje enega samega telesa.

Vsekakor pa bi lahko že danes začeli delo tako, da bi svetu pokazali, kdo smo, kaj smo, kje živimo, kaj smo naredili, česa nismo zmogli.

Grpka je na primer že ugotovitev, da nimamo knjige, ki bi imela naslov **Slovenci** in bi iz nje Evropejec lahko zvedel kaj več o nas. Doma se prerekajo o samoupravljanju in o standardu, v zamejstvu se trapimo z malenkostmi, v tujini se naprezajo za preživele resnice — vsi skupaj pa nismo sposobni prikazati svetu svoje domovine, njene preteklosti in sedanjosti. Tako nas ne poznajo niti tisti, ki bi bili lahko naši najboljši prijatelji, kakor na primer Bretonci, Provansalci, Katalonci itd.

Danes ti potlačeni narodi vstajajo, naša pot skozi zgodovino je podobna njihovi, čeprav smo mi zdaj v marsičem na boljšem; prav gotovo bi nas v svojem boju potrebovali, nas imeli za zgled, a kdo naj jim o nas pove, če sami dremujemo.

Pa imamo marsikaj, kar bi Evropi lahko dali.

Nismo ustvarjali mitov, nacionalnih mitov, naša zgodovina je bila pravi antimit. Vendar nismo praznih rok.

Zgled smo lahko, kako sredi povodnji neprijaznih sosedov preživijo neurje in stopiš kot mlad in zdrav narod v moderno dobo.

Nismo imeli nacionalnega mita, zato nismo imeli ne kraljev ne čet, ki bi napadale in osvajale. (Res ni bilo moško, da smo bili vojaki za druge, da smo morali biti vojaki za druge, a ko smo bili topo sredstvo tujega gospodarja, nas ni gnal v boj pohlep, ampak sveta pokorščina.)

Ljubili smo pesem in kakor narod trubadurjev, kakor provansalski narod, narod pevcev in ljubezni, bi tudi mi skoraj usahnili, ker smo dali več na lepoto kakor na slast posedovanja.

In tako dalje. In tako dalje.

In nič se nimamo bati, da bomo s temi svojimi dokazi, s temi svojimi legitimacijami zastareli in provincialni.

Prof. Robert Lafont, ki je nedavno izdal knjigo *Sur la France*, kjer dokazuje, kako je Francija drugotna nacija, ker je nastala iz prvotnih

narodov, to je francoskega, provansalskega, katalonskega, bretonskega — profesor Lafont v nekem svojem esaju pravi, da ko bi provansalski narod uresničil svojo samobitnost, bi se ne imel prav nič bati provincialnosti, zakaj ideja ljubezni, zavoljo katere je njegov narod nekoč bil evropski, je element univerzalnosti, katerega njegov narod še lahko prispeva družini narodov.

Tako stare lirike, kakor je provansalska oziroma occitanska, mi nimamo, namesto stare lirike, imamo prastaro zvestobo. Tudi ta je lahko element univerzalnosti, element humanizma, ki ga lahko položimo na mizo narodov.

Nobenega dvoma namreč ni, da občutek, da zavest bistvene vrednosti rodnega humusa tudi v današnjem svetu ne bo usahnila in da bo ne samo obdržala svojo vrednost, ampak še pridobila na veljavi. Profesor Guy Héraud, evropsko znani znanstvenik, ki se ukvarja z vprašanjem narodnosti, je zgostil svoje ugotovitve v tem stavku: prav tako če ne še bolj pomemben od internacionalizma delavskega razreda je internacionalizem narodnih oseb-kov.

Vrednotenje narodne suverenosti, dodajajo drugi in sem tudi sam že po-udarjal, pa ni samo zahteva elementarne pravičnosti, ampak tudi eden iz-med izhodov iz klavrnosti današnje človekove odtujitve.

To tezo je na primer zagovarjal to poletje na študijskem srečanju »Zdru-ženja za obrambo ogroženih jezikov in kultur« v Švici katalonski begunec mlad znanstvenik, ki je, potem ko sva se spoznala, kot prvo stvar ho-tel vedeti, če skrbimo za beneške Slovence.

Po čigavi zaslugi vé za to našo nesrečo? Doktor Buratti, doma iz Pie-monta je o tem pisal v italijanskih časnikih, posebno v »Europeu«. Mi se do danes nismo potrudili, da bi to storili. Pa tudi ne, da bi povedali o Koroški. Kje neki, da bi seznanili druge o sebi.

Tako so mi pred časom nekateri prijatelji v Sloveniji očitali, da preveč cenim Dedijera, ko pa imamo lepo število slovenskih zgodovinarjev, ki res-no delajo, a jih svet ne pozna. Res je, da imamo pomembne zgodovinarje, a zavoljo tega nima nobenega smisla, da obsojamo druge, češ da iščejo slavo, ko pa krvavo potrebujemo koga, ki bi živo znal spregovoriti o nas.

Naše lastnosti ne morejo postati ustvarjalni humanizem tudi za druge, če se vdajamo pasivnosti, zagrenjenosti in narodnemu anonimatu.

Seveda je to zahteva po odprtju, vendar v tem primeru ne gre za tako odprtost, kakršno si želijo predstavniki večinskega naroda tukaj pri nas. Oni bi radi dosegli, da bi se mi odpovedali konceptu narodne celovitosti, da bi o domovini mislili in čutili tako, kakor čutijo o Avstriji Slovenci na Koroškem. Taka odprtost pa pomeni evtanazijo. Zdaj seveda hočejo od nas samo odpr-tosti, jutri pa bi, ko bi se v naše težnje in načrte vmešali tudi oni, bilo konec narodne intimnosti. Ne, tukaj ne more biti nobenega slepomišljenja, dobrot, ki naj bi se izražala v želji po vednosti o naših mislih, je šepetanje skušnjav-ca. Kdor res hoče biti prijatelj, ta možko ponudi roko, ne zahteva moje pred-hodne spovedi, moje predhodne obljube lojalnosti.

V.

Tako smo prišli do sklepnega razmišljanja, do razmišljanja o našem po-ložaju ločenega dela narodnega telesa.

Morebiti bo videti kot pleonazem, a ne morem si kaj, da ne bi ponovil potrebe po skupnem forumu, o katerem sem že nekajkrat spregovoril. Danes bi ta predlog poudaril v zvezi z mislijo, da je neizbežna nujnost, da smo kot narodna skupnost nekomu odgovorni. Recimo, da je to spet podoba skupnega očeta, kajti naš narodni svet ali narodni forum bi moral biti sestavljen iz odgovornih mož vsega našega življa. Skrajni čas je, da našim ljudem damo tudi optični dokaz enotne volje z narodnim organom, v katerem bodo združene, zgoščene misli in hotenja vseh.

Tak svet lahko jutri nastopa ne samo v državnem merilu, ampak tudi v evropskem. Danes imamo organizacije, revije, srečanja, kongrese, ki se ukvarjajo z vprašanji, kakršno je naše. Vse to gre v veliki meri mimo nas. Prav tako grejo mimo nas srečanja, ki se vrstijo tako rekoč na našem življenjskem prostoru.

Izoblikovati moramo elito, kader razumnikov, ki jih bomo lahko uporabili v ta namen. Pripraviti jih je treba, da bodo poznali narodno zgodovino, da bodo poznali zgodovino drugih narodov in etnij po Evropi; pripraviti jih je treba, da bodo dobro govorili vsaj en evropski jezik in na mednarodnih srečanjih kot razvite osebnosti zagovarjali naša stališča.

Zaorati moramo v širino, s skrbno izdelanimi načrti, moško in vztrajno.

Zato moramo naši mladini postaviti pred oči široke cilje, če hočemo, da se bo zbudila iz otopenosti. Ne zadostuje, da vzgajamo mlade ljudi v tem ali onem svetovnem nazoru, zakaj poslušali nas bodo, dokler bodo imeli mlečne zobe, potem pa bodo šli po svoji poti. O vrednosti osebnosti, o narodni bitnosti pa moramo povedati tako, da naša zvestoba ne bo videti staromodna manija.

Komunistična partija v Trstu spravlja na svojo stran našo mladino z Vietnamom, z vprašanjem emancipacije črncev, s Che Guevaro itd. Popolnoma zgrešeno je, če mislimo, da bomo mladino navdušili za narodne prvine, obema bomo obsojali vietnamski osvobodilni boj in imeli Che Guevaro za tolovaja ali rokovnjača.

Mladini moramo dati nekaj, kar bo oplajalo njeno domišljijo, njeno pripravljenost za velika dejanja in za žrtvovanje.

Ni dolgo tega, kar je o tem spregovoril tudi filozof Maritain.

Najti moramo pot do novih idej. Sprejeti moramo vse, kar pomeni razvoj, obenem pa imeti naše narodno plovilo zmeraj obrnjeno v pravo smer. In ker sem prej govoril o socializmu, naj poudarim, da imamo o socializmu v preteklosti vse polno miselnih pobud, katere lahko danes razvijemo.

Urednik »Naših zapiskov« Dermota je že leta 1909. poudarjal: »Dokazati hočemo, da je naš socializem vzklil iz naše rodne grude, iz naših slovenskih političnih, gospodarskih in kulturnih razmer, iz naših slovenskih ljudi, iz naše slovenske zgodovine, katere imamo več in večjo, nego si priznavamo sami... pokazati hočemo svetu **slovenski tip socializma**« (podčrtano v tekstu, glej Albin Prepeluh, »Pripombe k naši prevratni dobi«, uredil Dušan Kermauner, Ljubljana 1938).

Imamo tradicijo J.E. Kreka. Imamo sijajne eseje Albina Prepeluha o socializmu in krščanstvu. Naj iz zgoraj navedene knjige navedem še dva odlomka: »Socializem in duh naše dobe ne moreta zametavati verstva posameznika. Zakaj to je najvišje dobro, ki ga imamo. Verstvo ne more nikoli izpodbijati socialnega duha in socialistične misli.«

In še: »Socialna pravica in duševna resnica sta vzajemni.«

Vse to navajam zato, da bomo sprevideli, kako potrebno je, da postanemo miselno ustvarjalni, ustvarjalni za današnji dan. Pri tem, ponavljam, ne bomo orali ledine, ker imamo moke, na katere smo pozabili, ki pa nam ponujajo podlago za novo stavbo. Ne morem si kaj, da ne preberem še en Prepeluhov odstavek:

»Naše domače lastninske razmere, naši običaji, naš jezik, naša kultura in politična stremjenja — **vse to je odraz naše narodne psihe**, ki jo tuji vplivi zgolj oblikujejo in včasih tudi nasilno pačijo. Svoje psihe ne moremo kratkomalo zatajiti, jo vreči od sebe in se vživeti v drugo, čeprav bi nam bila plemensko sorodna. Noben vpliv, bodisi, da bi bil brutalno nasilen ali pakulturno omiljen, ne more iztrebiti naše narodne duše... Niti sami ne moremo preko tega, kar je v nas samih, kar imenujemo svojo narodno duševnost. Posameznik se potuji, narod se ne more.«

To so besede izpred petdesetih let. To je primer etičnega socializma na narodni podlagi, kakršen se bo prej ali slej nujno moral uveljaviti. Mi pa, če nočemo, da mladina ne bo brezglavo oddajala svoje pripravljenosti zveničim parolam, moramo skrbeti, da ji bomo prav v tem smislu posredovali nove misli.

Zakaj nazadnje tudi za slovenske komuniste pri nas velja to, kar pravi Prepeluh: niti sami ne morejo preko tega, kar je v njih samih, kar imenujemo narodno duševnost. Zaverovani v eshatološko ideologijo verujejo naši slovenski komunisti na Tržaškem s staro vdanostjo in pripravljenostjo slovenskega človeka v partijo kakor v sveto materino naročje. Nobene osebne, moške vloge ne igrajo v organizaciji, zato bi italijanskim komunistom res lahko bili zgled samozatajevanja in askeze, ko bi italijanski voditelji ne bili v partiji moški element, to je element, ki je narodno živ, celo nacionalistično živ, kar smo imeli priložnost doživeti večkrat, še posebno po resoluciji Informbiroja.

Z našo politično, socialno, kulturno vzgojo bomo tudi slovenskim komunistom ponudili nekaj snovi za trezno razmišljanje. In samo tako bo lahko prišlo do dialoga, **zakaj do te ure ne naša komunistična ne socialistična ne katoliška mladina ni pripravljena na dialog o narodnih in socialnih vprašanjih na podlagi slovenske politične, socialne in kulturne tradicije.**

Brezplodno je govoriti o potrebi dialoga, dokler je naša pripravljenost tabula rasa. Misliti bo treba na študijske dni, na tečaje, na srečanja.

Samo tako bomo prišli do elite, o kateri sem prej govoril.

Bogo Grafenauer je pred vojsko na Bohinjskem tednu v nekem svojem predavanju rekel: »S Slovenskim Primorjem je prišel pod Italijo politično najzrelejši del Slovenije, ki je bil najbliže spoznanju resnično in pravilno doživljene narodne skupnosti.«

Mislim, da v ozračju, ki naj bi bilo zmeraj bolj in zares evropsko, Slovenci ob morju kljub vsemu lahko še izluščimo kakšno misel o »pravilno doživeti narodni bitnosti«. Seveda pa se to lahko zgodi samo, če bomo pred osebnimi izgovori, pred karierističnimi popadki, pred svetovnonazorske ekstremizme, pred vse, kar je materinsko popuščajóče in odpuščajóče znali postaviti zrelo zvestobo nacionalni samomitnosti in celotnosti.

ZORA TAVČAR

VZDOLŽ SLOVENSKEGA

PESNIŠKEGA

VZPOREDNIKA 1969

I. KJE SI, SANCHE PANSA?

Tole razmišljanje se mi pravzaprav ni utrnilo ob kakšni od nešteti pesniških zbirk, ki so Anno Domini 1969 izšle v slovenščini v domovini in zunaj nje, tako rekoč od Triglava do Urala, marveč šele potem, ko sem — še pod vtisom tako raznorodnih sadov letošnje pesniške žetve — segla po knjigi enega najbolj izstopajočih literarnih teoretikov novega vala na Slovenskem: STRUKTURA IN ZGODOVINA. Dovolj mi je bilo prelistati nekaj pesniških zbirk, pa naj so izšle v Buenos Airesu, Londonu, Celovcu, Trstu, Mariboru, Ljubljani ali Kamniku, potem pa se za spremembo malo zalistati v Kermavnerjevo študijo, pa me je obšla misel o našem notoričnem pomanjkanju osnovnega smisla za humor. Ne oziraje se na to, kakšen je dejanski nivo naše sodobne poezije, se ta filozofsko nadarjeni teoretik z elektronsko preciznim instrumentarijem loteva resnih, pol resnih in neresnih polnilcev slovenskega knjižnega trga. (Zdaj, ko na Kranjskem vsak pisari in bi bilo rešeto več kot potrebno, odreka del mlajše literarno kritične generacije pod vplivom strukturalizma in podobnih literarno-zgodovinskih smeri moderni literarni kritiki pravico do vrednotenja. Na našem Parnasu lahko svinjari vsakdo; vsaj tako sem si drznila poenostaviti eno osnovnih tez omenjene visokoumne teoretične razprave, pri čemer želim v opravičilo poudariti, da poleg Strukture in zgodovine poznam tudi vse pesniške zbir-

ke zadnjih let, vključno tiste, ki so izšle v samozaložbah. Konec oklepaja!)

Naš teoretik, ki se je v imenu znanosti in resnice odrekel vrednotenju in ki izganja iz literarne znanosti vsak mit, je postal sam suženj novega mita: Znanosti. Tako se z vso znanstveno resnobo, ki mu je lastna, loteva vsakršnega literarnega fenomena, naj mu je kumoval talent ali ekshibicionistična gesta, pubertetno zviranje ali resna izpovedna nuja. Da le kdo zakašlja na našem Parnasu, mu z vso prizadevnostjo skuša s kirurškim bisturijem svojega uma (učna terminologija, ki sledi, je vzeta iz omenjene študije) dognati eksistencialno strukturo in racionalni model, ki povezuje vrsto njegovih eksistencialnih kategorij. Ali pa ugotavlja pomen te ali one eksistencialije glede na mesto, ki ga ta zavzema v določeni strukturi. In med vsemi temi mikro in makro strukturami, eksistencialijami, idealitetami, intimizmi in kar je podobnih visokih izrazov, ki se jih poslužuje, bi človek skoraj začel verjeti, da smo v zlategem veku slovenske poezije, če...

...če bi ne opazili, da avtor registri-
ra bolj tisto, kar mu je tako rekoč
pred kritičnim nosom, v ozkem gene-
racijskem in še ožjem geografskem
radiju. Ko bi natresel predse na mizo
vse, kar je izšlo v zadnjih letih tudi
zunaj njegovega radija, kdo ve, če
bi se njegova tako lepo zgrajena teo-
retična stavba ne zamajala.

Zame, ki še vrednotim (stara generacija pač), je nekaj mladih literarnih kritikov v Sloveniji mnogo interesantnejših od tega suho-filozofskega uma, ki se je po nedoumljivi notranji nuji odločil za literarno znanost. Mnogo bolj odgovorno in

bolj angažirano je namreč vrednotiti, kot pa literarne pojave nategovati na Prokrustovi postelji svojih tez. Našemu znanstveniku bi manjkal ne-
kje v bližini kak zdrav slovenski Sancho Pansa.

II. UPOKOJEVANJE PESNIKOV

Še zmeraj ne morem mimo prominentnega in vsem znanega literarnega zgodovinarja (pardon, literarne zgodovine ni več, nove oznake za gibanje pa še nimam). Ustaviti se namreč želim še pri njegovem odnosu do tistih, ki niso najnovejši val, temveč so njegovi skoraj sodobniki, zadobniki in arhisodobniki. Le da mi sedaj za izhodišče ne služi samo prej navedena knjiga, temveč tudi njegovi članki v NR. Zaradi konciznosti — opravlja imam namreč z znanstvenikom — naj poudarim, da me zanima samo ena izmed »eksistencialij«
»racionalnega modela«
»strukture«
njegove znanstvene teorije (Ceprav ne vem, če je čisto njegova, ker v NR dopušča, da se poslužujemo vsega tujega, ker kaj velikega domačega Slovenci tako in tako svetu nismo nikoli dali.) Zanima me namreč njegov odnos do zastopnikov *nesedanje strukture*, se pravi do polpreteklih struktur. Do tistih, ki ne spadajo v zadnji grebenček poslednjega vala najnovejše struje (ki pa že, če sem dobro razumela, tudi razpada; to gre zelo hitro, atomska doba pač!)

Poglejmo, kam nas stare spravlja mlada generacija: Zajc, mlajši od mene (ki se imam, se razume, še za

mlado), že *regredira in se vrti v krogu*. v pokoj z njim, ni več interesanten. Kocbekova in Javorškova generacija, v cvetu moške zrelosti pri petdesetih in kaj čez, na našega teoretika vpliva že *groteskno* (čemu še ne umrete?!). In Gradnik je imel že petindvajset let pred svojo klinično smrtjo sklerozo (literarno namreč) — še dolgo je zdržal! Pesniki ne znajo več umirati pravočasno! Grobovi tulijo...

Pri tem se poverjenemu profesorju brez staleža v demokratični republiki Italiji utrne solza zavisti: mi pa bomo morali stati v službi duhovnega napredka naše mladine do izpolnjenega 70. leta starosti in bomo takrat... (manjka mi izraz, ki bi v primerno stopnjevanju obliki izrazil »groteskno«, ki ga K. uporablja za petdesetletnike).

A propos: in ženske? Kaj pa delež žensk v slovenski sodobni literaturi? Teh pa naš teoretik niti upokojuje ne več. Jih ni! Verjetno jim je odmerjen biblijski delež hranilk rodu, ki v torilu meljejo brašno za možejunake (v peresnih bojih), borivce (z idejami nasprotnikov) in lovce na (ž..., — ker ne eksistiramo, nas ne morem navesti!).

III. TELEGRAFSKE OCENE

Naj se po tem kratkem »lasanju«
s teoretikom, ki zavrača vrednotenje, sprehodim po svoje vzdolž slovenskega pesniškega vzporednika 1968/69. Pri tem bo veljala moja pozornost predvsem tistim zbirkam, ki so v ma-

tični domovini manj znane ali neznane ali pa ocenjene iz drugačne perspektive, kot se nam kaže v zamejstvu.

Vrstni red je povsem slučajen, kot so mi knjige prihajale pod roko.

Andrej Kokot: ZEMLJA MOLČI, izdala založniška družba Drava v Celovcu 1969.

Koroška nam je po dolgem času dala spet pesniško zbirko, le da ne vrhunske. Nedvomno, Kokot je občutljiv, čuteč in trpeč fant. Udržan in redkobeseden, brez senčice larpurlartističnega sprenevedanja. Intelektualistično kockanje z metaforami mu je tuje. Zato težko verjamem uvodnim besedam S. Juga o Kokotovi pesniški dilemi — ali pisati za ves slovenski kulturni prostor ali prilagoditi jezik preprosti govorici koroškega človeka. Tak, kot se kaže iz te drobne knjižice, bi Kokot drugačnih pesmi ne mogel pisati, saj se zdi jo čist in neposreden odraz te otroške in tople duše. Tudi Kostanek in drugi njegovi koroški rojaki bi bili po tej logiki morali simplificirati svoj izraz, pa ga niso. Kdo bi ne hotel pisati za ves slovenski kulturni prostor? Pišeš, kot moreš in znaš. Zato omenjenih besed ne morem jemati kot opravičilo za vse hibe, ki jih kaže ta zbirka.

Jezik je zelo skromen, komaj kdaj malce sočnejši. Pesniški izraz bliže prozi kot poeziji. Metaforika blede, brez sledu originalnosti. To je poezija brez poleta, brez močnejše pesniške krvi, ptica, ki bi se rada vzdignila, pa ji perutnice ne dajo.

Trpljenje, ki je za temi verzi, Kokotova senzibilnost, to bo avtentično, a medij, preko katerega nam je oboje posredoval, ni ne umetniško prepričljiv ne všečen. To so šele prvi zamahi ptice, ki se speljava iz gne zda in bo — nočem biti zli prerok — tudi kdaj poletela. Da bi ne bila krivična, moram reči, da sem v vsej zbirki našla tri pesmice, ki bi Kokotu, če bi še dalje vztrajal na našem Parnasu, mogle služiti kot merilo, kje bi mogel znova pogrebsti, da izkoplje svoji muzi nov izvirček. To so tenko in plaho, a dovolj plastično izrisan pejsažek *Moja vas*, drobna impresija s Koroške, kakršnih bi moralo biti še več. Potem *Bela pesem*, tenka, s skupimi zamahi dovolj duhovito zarisana in v krhek simbol privzdignjena besedna igra. Prav ta

ko je besedna igra pesem *Protest*, v katero je vtikal svoje življenjsko izkustvo in svojo bolečino originalneje kot drugod. Povsod drugod sta me tako prvi vtis kot podrobnejša analiza prepričala, da ta simpatični, razboleli in osamljeni mladi Korošec še ni zrel pesnik.

Milena Soukal: PESMI, izdala Slovenska kulturna akcija. Buenos Aires, Argentina 1969.

V izredno okusni opremi arh. Jožeta Vombergarja, ki jo odlikuje čistost linij in izbrana skromnost, je ta knjižica po likovni plati majhna poslastica za ljubitelja lepe knjige. Manj velja to za njeno vsebino. Zbirka bi bila rada avantgardistična, pa je še vedno preveč zakoreninjena v tradicionalnih sintaktičnih normah. Z vsem intelektualnim naporom Soukalova ni znala teh norm toliko razgnati in prenapeti, da ne bi kljub sveže prepleskani moderni fasadi udarjalo na dan staro in preživeto. Če pridamo tej stilno jezikovni neenotnosti še ozko zamejen tematski krog — osamljenost kot edini »Leitmotiv« — ter breztelesnost njene poezije in njeno izoliranost iz časa in prostora, potem lahko knjigo odložimo z edिन upanjem:

da je Soukalova v privatnem življenju vsaj v tem ali onem samosvoja in drugačna od svoje brezoblične, breztežne in meglovite pesniške dvojnice.

Poezija naše argentinske pesnice je tudi neinteligibilna. Pa ne morda zaradi zintelektualiziranega izražanja (ki ga nima) ali zaradi šokantne drznosti metafor (ki bi jo zaman iskali), marveč zaradi odsotnosti vsega tistega, kar bi se kakorkoli dotaknilo našega intelekta ali srca. Te pesmi ne emocionirajo, ne dražijo, ne razburjajo, ne presenečajo. Niso dovolj stare in niti zadosti moderne. Navdih, ki je razvodenel, preden se je začel kreacijski proces, gmota, ki je ostala na predkreativni stopnji. Še en dokaz, da niti volja niti avtentično trpljenje še ne napravita pesnika.

V dokaz dva odlomka, modernejši in tradicionalnejši, ki naj služita kot vzorec tega, kar naj bi bila poezija Milene Soukalove:

Na poti se potikajo svetovi / trdno urastli v tveganost popevk / ki vro iz dvignjenih mostov, / pozabljaajo, da v dno udarja snov / Stopinje je privzela strast iz ritmičnih pogonov mraka, / zmehčala barve je podložnost, / udarjajoč iz sivih krogov / z izrodki nepočakane ravni.

V drogovih / plete misel / okrnjeno predstavo, / svetlika se mokrota lic / v žareči kopeli pojav, / zavirajoč / besed spočetje. — / Počasno sonce pada v zarje. / Iz motnih, cenenih goščav / se tihotapi / med nasade.

S. M. Aleksandra Hreščak, uršulin-ka: ČEŠNJEV CVET. Založil uršulin-ski samostan Mekinje pri Kamniku. Oprema in ilustracije: s. Ksaverija Pirc, Siam.

Kamnik in daljna Tajška si podajata roko v tej nekoliko sladko opremljeni knjižici, ki je izšla z letnico 1969 v Mariboru. V naši kar obsežni in večinoma kvalitetni religiozni liriki polpretekle dobe smo bili vajeni vse kaj drugega: Anton Vodnik, Jože Pogačnik, Karel Širok, Fr. Vodnik in tja dol do preproste m. Elizabete z njeno melodiozno in toplo, čeravno ne vrhunsko religiozno pesmijo. Po vsem tem bi pričakovali, če v Sloveniji izide knjiga tovrstne lirike, da smo dobili, če ne ravno novega Vodnika, vsaj naslednico m. Elizabete.

Če je Kokot preprost, je ta sestra še preprostejša. Če je skopih besed, mu to ob tej neustavljivi zgovornosti lahko štejemo samo v dobro. Vse, kar lahko tej prizadevni sestri priznamo, je radostno ritmično poigravanje in pevnost njenih verzov. Drugega bi zaman iskali: nobene novosti v motiviki, nobenega miselnega poleta. Izrabljena metaforika, skromna doživljajska moč. Religiozno doživetje je verjetno močno, a prešibko izraženo, in še to izpolnjuje le manjši del zbirke, katere obširnejši del je posvečen tradicionalni tematiki od letnih časov do drobnih vsakodnevnih razočaranj. V dokaz,

s kakšno preprosto poezijo imamo opravka, navajam nekaj boljših verzov:

Sinja ptica preletela / je daljavo / kakor blisk. / Sinja ptica-svetla misel / mi ušla je na obiske... / In vrnila se je ptica / še svetlejša / ko poprej. / Le še zleti in okoplji / krila svoja / v luči tej! /

V tišino belega jutra strmim / in trpim / tesnobo napetih strun. / A Tebe tako dolgo ni! / Zadržujem dih in čakam: / morda se le vjemo vanje / odmevi tvojih stopinj — / saj sem prosila Te zanje! / Usmili se strun srca, Gospod! /

To je skromna, nevsiljiva, bleda poezija Aleksandre Hreščakove.

Irena Žerjal-Pučnik: GORECE OLJKE, izšlo v Trstu v samozaložbi z letnico 1969.

Sodelavka Zaliva in Mostu je v nekoliko togi opremi, ki bi ji ne škodil poseg umetniško bolj domiselnega oblikovalca — notranja oprema spominja na priložnostne lepake — zbrala doslej po revijah objavljene pesmi in najbrž tudi kaj dodala. (Pesmi avantgardistične smeri namreč tako redko odražajo stilne posebnosti in sploh individualne poteze svojih avtorjev — pa saj to tudi ni v njihovem programu! — zato kmalu pozabimo, če smo jih že kdaj kje brali.)

Vendar nekaj ta poezija kljub programskega razosebljenju le ima. Onkraj meje najdemo dovolj manj prizadete tovrstne lirike, zato nam zaradi naše rojakinje iz Ricmanj pred njimi ni treba zardevati, še manj pa pred avantgardisti drugih, mnogo bolj ekshibicionističnih šol bližnjih alpskih dežel. Pri Žerjalovi je modernistična forma bolj zunanja gesta, nekakšno protestniško izzivanje, onkraj katerega je še moč razbrati avtentično trpljenje in razklanost. Tu in tam zasledimo kakšno pajčje tanko vez z našimi tukajšnjimi dilemami. V metaforiki ne manjka prebliskov s Krasa, ki sodijo med najboljše njene verze

Če je doživetje, ki je napajalo verze, pristno, ga žal njegova umetniška oblika vse prereditko dosega. Njena pesniška govorica je razdrobljena,

neurejena, pogosto časninarsko ohlapna in hladno intelektualistična. Zaradi tega svojega zunanjega obraza je posebno tukajšnjemu bralcu premalo mikavna in dojemljiva. Sladokuscu starega kova pa tudi poznavcu te vrste poezije pa je poezija Žerjalove premalo dognana in zgoščena. Moti ju grobost izraza, jezikovni in slovnični spodrsaljaji in pogostokrat nepotrebni modernistični balast, ki le prekriva, ne pa razgalja pesnično izpoved.

Izpod vsega naštetega se rešujejo nekatere čiste podobe, redki utrinki pristne bolečine in nekaj doživetega občutja našega človeka ob usodnem mejniku — ko ruje oljke in trte za svojo poslednjo neplodno jesensko bratev.

Da strežba modnim literarnim muham avtorici ni koristila, dokazuje dejstvo, da je onkraj, v domovini, niso sprejeli s tistim, kar pobožno zavzetim odnosom, ki velja za predstavnike njene smeri in njene generacije onkraj meje, tudi če so slabši od nje. Oni se pač gibljejo v živem kulturnem toku, med sebi enakimi, kjer s kvantiteto svojih pesniških proizvodov po revijah znajo dati svojim imenom zven, še preden se pojavijo z zbirko. Tržačan si mora utreti pot na slovenski Parnas brez generacijskih botrov. Od poti na vseslovenski knjižni trg je gotovo najmanj uspešna tista preko samozaložbe. S *samozaložbo* (ali če si izmisliš *imaginarno založbo*) pa tudi na tej strani ne doživiš dosti več kot to, da ti pustijo veselje, da se izdajaš; tako da te na koncu koncev čaka molk na vse strani, matični in zamejski, tudi če bi bil novi Petrarka. Razen če te vzame v zakup ZTT in te izda samostojno ali v kooperaciji in te nato reši literarne smrti s skromno pohvalno oceno v Primorskem dnevniku. — Žerjalova je ena med redkimi, ki so kljub samozaložbi doživeli nekaj ocen v matični domovini, potem ko so npr. nekateri (recimo Beličič) ob splošni in vesoljno slovenski gluhoti izdali že vrsto kvalitetnih knjig.

In da zaključim z Žerjalovo: njena darovitost je bolj epska kot lirski,

vzgon krvi ji načenja suhi razum. Dobri okus šahira s slabim, tako da zadnji prevečkrat matira prvega. Od tu vse poti zanesljivo vodijo v prozo.

Marko Kravos: PESEM, založba Obzorja, Maribor, ZTT, 1969.

To je kakor prvi prhki in drobni sad, ki ga je najbolj vesel, komur je prvič obrodil; bližnjim je še premalo zreli in sočni, pa so ga vseeno veseli, saj je iz domačega vrta; zahtevnejšim pa je obet za bodočnost. Če dodamo še četrto vrsto pokuševalcev tega zgodnjega pesniškega plodu — **namreč literarne Lisenke** in druge eksperimentatorje križanj in cepitev naših in tujih avantgardističnih literarnih sort — potem bodo ti plodovi zanje celo preveč zdravi, ker so ohranili še barvo in okus.

Zase sem prepričana, da bi bil storil Kravosu uslugo, kdor bi mu bil zbirko zadržal za leto, dve. Čisto drugače bi učinkovala, ko bi jo bil moral celo sam avtor (ko bi ga bila minila nalezljiva mrzlica njegove generacije, hlastno in neučakano izdajanje pesniških prvcenec, še preden utegnejo dodobra dozoreti) skržil na polovico. Ne, da bi zbirka delala avtorju sramoto, tudi takšna je v celoti bralna, komunikativna, iskrena. Toda ko bi iz nje izluščili vse tisto, kar je že značilno Kravosovega, odvrgli pa vse, kar je obteženega s preveč razvidnimi vplivi, kar je še začetniško nedognanega ali izumetničeno iskanega, bi imeli pred seboj vse drugačen pesniški format.

Poglejmo, kakšen je obraz te pesniške zbirke. Koliko je pesnik svoj, koliko naš, primorski, koliko je nov? Prvo branje daje (zaradi že prej omenjene neenotnosti zbirke) precej nasprotujoče si vtise: sprejemaš, se upiraš, zavračaš in spet odkrivaš; *motijo* te razberljivi vplivi, zavestni (kot posnemanje narodne pesmi) in nezavedni — in teh je kar preveč. (Kocbek, Lorca, Kosovel, bukólike, Glazer itd.) *Razveselijo* pa te tu in tam že jasni zarisi Kravosovega osebnega sloga, njegove domiselne in pršive metaforične igre. Drugod te preseneti drobno stkane pajčevinaste ara-

beske in ljubki igrivi nič, ki te razvedre s svojo življenjsko radoživostjo.

Kravosova zbirka je štiridelna in doseže svoj vrh v drugem delu (in mestoma v zadnjem delu), se pravi tam, kjer je najbolj samosvoj. V prvem delu, katerega osnovni temi sta ljubezen in svetlo sprejetje, se mu še ni posrečilo pregnesti navdiha v osebnější slog. Kljub vidnemu prizadevanju, da bi bil nov, je ostala njegova figuralika, že tolikokrat ožeta od drugih, brez živega soka. Vendar se mu že tudi v tem razdelku zbirke posreči med pritalnimi leti kak spretnejši sprelet in celo vzlet.

Tega skoraj v celoti ohrani v *drugem delu zbirke*. Tu se je njegov navdih razmahnil tako jezikovno kot v metaforiki, s površja je tematsko proniknil tudi v globino. Emocionalno je tu Kravos pesmi zgostil, nasprotujoča si slogovna iskanja zniveliral. V tem delu je našel sebe in se hkrati najbolj odprl tudi navzven. Dognane so drobne, izcizelirane impresije, originalna je z emocijo presvetljena metaforika. Tu je najbolj nov in najbolj svoji, le da motijo nekateri precej močni vplivi.

Tretji del je po mojem za Kravosov zdravi pesniški temperament stranpot. Tako po pesniškem izrazu kot po motiviki je strežba modnemu literarnemu okusu. Posnemati skuša težko simboliko vzhodnjaških literatur. Medtem ko je tam za njo žlahtnost starodavne tradicije, gre pri Kravosu le za imitiranje, za več ali manj spretno manipuliranje s privzetim, a ne osvojenim, zato tudi simboli, v kolikor mu je šlo zanje, niso razberljivi.

Zadnji del le mestoma dosega drugega. Po večini ostaja tu Kravos pri metaforičnem onegavljenju in zviranju, pri lepljenkah iz že izrabljenih epitetov in aforizmov brez lastnega žvenka. Skratka: modernistična besedna geometrija s svojim bolj ali manj duhovitim prekrščevanjem pomenov. Le kadar se vrne na Kras, je spet samosvoj, čeprav mu tudi tu kakšna neubrana beseda napoči sicer prijeten lirični okvir.

Tako se nam na koncu izlušči domneva, da sta Kravosu narekovali pesmi na eni strani občutje, na drugi pa volja. In četudi vemo, da je sedaj edino zveličavna in moderna drzna

ali duhovita ali celo nesmiselna besedna montaža, ki jo opravlja suhi intelekt, bi Kravosu želeli, da bi ostal pri komunikativni, njegovemu talentu bližji, s pristnim doživetjem napojeni pesniški besedi, v kateri nam je s to zbirko odkril dovolj zanimiv pesniški obraz.

Za okusno zunanjo in originalno notranjo opremo je poskrbel tržaški umetnik Klavdij Palčič.

Milena Merlak: BESEDA BREZ BESEDE, izdala Sodobna knjiga v Londonu v zbirki: Avantgardistična dela slovenskih avtorjev.

Doslej je v zbirki izšlo osem knjig poezije in proze, katerih avtorja pa sta doslej le dva (morda bi izven meja Slovenije tudi še našli kakega avtorja podobne smeri), in sicer na Dunaju živeča Lev Detela in Milena Merlak. (Pesniški zbirki Merlakove se je letos pridružila še knjiga lirične proze ter Detelova proza.) Oba deklarirano avantgardistična pisca sta izven področja poezije spretna in nadarjena literarna kritika in prevajalca, vsak s svojim jasno začrtanim profilom. Napajanje z literarno estetskimi pogledi mlajše, ekstremistično usmerjene dunajske avantgardistične šole ju v literaturi zbližuje in preveč izenačuje. Nova smer posebno za Merlakovo ni najbolj izbrana in njeni naravi ne najbolj ustrezajoča, in to posebno v prozi, kjer bi mogla s svojo inteligenco, izkustvom in senzibilnostjo posredovati slovenskemu bralcu čisto drugačno podobo ambientsa, v katerem živi, in mnogo zanimivejšo introspektivo svojega ženskega sveta. Kot pesnici pa ji lahko priznamo v tovrstnem žanru evropski format, potem ko smo, oziroma če smo pristali na intelektualni napor, ki ga zahteva od nas branje njenih pesmi v avantgardističnem ključu. Res večkrat zdrkne v prazno besedno igro, v razmetavanje brezveznih parol v raznih jezikih ali v igro črk, pomišljajev in pik, a kadar ji zažlesti ledeno ostrí intelekt in se v orgijastičnem popliskavanju in nenasitnem razsipanju domislic razgovori o dilemah naše ere in naše generacije, ji lahko priznamo slovensko pesniško prvenstvo med pesnicami, in gotovo ne zadnje mesto med pesniki te smeri. Posebno še tam, kjer

bleščeči intelektualistični skelet prekrvi in omesi moč imaginacije, ki z mrakobnimi epiteti in z domiselno sprenevedavim zamešavanjem pomenov pa s hkratnim konkretiziranjem posameznih elementov s pomočjo učinkov, izposojenih iz programirane umetnosti, oživlja pred nami nov, samosvoj tip sočne avantgardistične poezije. Izbran okus in čut za mero sta jo le redko pustila na cedilu, tako da — čeprav šifrirana — ta zbirka zapušča skoraj v celoti vtis, da imamo opravka z nadarjeno pesnico.

Zbirka je praznik pesniščne inteligence. A za to žgalno daritev intelektualu je pesnica sežgala na grmadi svojo čutnost in čustvenost. Njena poezija je izrazito moška.

Tone Kuntner, LESNIKA, izdala z letnico 1969 Mladinska knjiga v Ljubljani.

Med poplavo slovenske stilizirane poezije, med rakasto razraščajočim se razmnoževanjem stereotipnih verzov, tako serijsko podobnih si med seboj, čeprav različnih literarnih očetov, je iz naše še zdrave zemlje poginal, samotni in enkratni, pesnik iz krvi in mesa.

Med literarnimi vrhovodci, besednimi ventrilokvisti, pa tudi med prekucuhi in zagnanci, ki jim gre pri tem zares, je skoraj ves mlajši pesniški rod razpet v loku, ki se sredobežno oddaljuje od tradicije, intimizma, idealitete, v čedalje večji univerzalni zem, kjer se nehuje individualnost, nacionalna obarvanost in tudi enkratnost nekega pesniškega fenomena. Lok je napet do skrajnosti, energetski naboj zasičen in nič bi ne bilo bolj naravnega, kakor da v iskrivem preskočnem energije zdrknemo v drugo skrajnost. Morda smo s Kuntnerjem že v tem procesu, morda pa je (to bi dokazoval hladen in celo strupen sprejem pri mlajši matični generaciji) potrebno za to še kako desetletje; lahko pa, če sem že pri prerokovanju, bo ostal osamljen, a zato nič manj prepričljiv pojav. Kakršen je, tudi brez odmeva, sveži odtujeno, zatohlo, kabiretno pesniško ozračje kot ozon.

Po množičnih besednih olimpiadah — s Kuntnerjem spet skrajna skopost izraza. Po bengalskih ognjih podob in trimalhionskih besednih pladnjih, ki jih bralcu ponuja do skrajnosti nadraženi intelekt — z *Lesniko* spet vrnitev k čistosti linij, k enostavnosti primarnih barv. Po deklariranem razvrednotenju pomenske razvidnosti besede — pri Kuntnerju skoraj religiozno zazrtje v staro, zlahtno težo besede. Besede so mu težke kot kamen, odlaga jih, preklada in znova odmetava, ko mu pa navdih zabrekne, odloži za hip vse in umolkne. Te njegove sinkope ob koncu pesmi so najzanimivejše. Zastane, v nastalo razpoklino pa udere nasilje zaježnega občutja, ki mu navrže le še verz, dva. Prav ti konci s svojo silovitostjo, ki pridere nepričakovano ter vrže novo, globinsko dimenzijo na vse prejšnje, so več kot samo iskana poanta. Za njimi je lahko le pristno pesniško doživetje in avtentična prizadetost.

Kakemu kritiku se zazdi, da Kuntnerju zapoje verz po vzgledu narodne pesmi. Ljudskost K. pesmi pa ni slogovno ne jezikovno in niti tematsko dokazljiva. Ta ljudskost je drugod, v njegovem prvinskem, civilizacijsko in eruditivno neobremenjenem zazrtju v bitnost stvari. Melodični stavek njegove poezije prehaja v same meje glasbe in me spominja s svojim melanholičnim težkim pregibanjem in s *svojo padajočo kadenco na stare beneško slovenske ljudske melodije*.

Nenavadno je to, da se je sredi bohotne, razustne intelektualistične literarne džungle mogel pojaviti ta puščavniško redkobesedni pesnik. Pesnik, ki povrh vsega ni, kot večina avantgardistov, gluha za noben vzdrget v današnjem slovenskem kulturnem prostoru. Ki zna biti še prizadet ob čem, kar ni on sam. Ki ni solipsistično zagledan samo v lastni svet, ampak je odprt sočloveku in družbi. Ki ga z enako silo izživata tako življenje kot smrt. In še nekaj: fenomene dojema v njihovi polni dimenziji in se jim ne izmika ter jih kljub vsemu sprejema.

Namesto cinizma — trpeče sprejetje, namesto besednega žongliranja —

soočenje s stvarmi, kakršne so. Tako ostaja v svoji krhkosti močan. Morda res ne prav vse, a za večino Kutnerjevih pesmi lahko rečem, da so prevzele marsikoga v zamejstvu in tudi v Sloveniji, in to celò mlajšo generacijo!

Za to žlahtno, čeprav trpko slovensko vino, ki nam ga je natočil, za to vero, ki nam jo je zopet dal v slovensko poezijo, bi mu morali biti hvaležni. Zunanjo in notranjo opremo je v odličnem sozvočju s tekstom oskrbel slikar in ilustrator Ive Šubic, čigar likovne priloge so umetnine zase in imajo nemara nemajhen delež pri uspehu te zbirke.

Sfinks: BOLEČINA, izšlo v samoza-ložbi z letnico 1969 v Trstu.

Temno rdeč papir, na dnu vsake strani dva povsem normalna, zve-

neče po starem rimana verza v kot pikapolonice velikih črnih tiskarskih črkah. Skupno kakih trideset verzov, ki bi, brani na eni strani, dali verzificirano razmišljanje o tem, kaj vse je lahko to, za kar se običajno uporablja izraz bolečina. Bolečino kot tako je premožgal od vseh strani in jo rimal v vseh možnih variantah in jo skoraj izrimal. Kljub neštetim rimam na —ina pa še niso bile izrabljene vse. (Npr. tatvina, solina, sardina, starina, strina Mina, bravina, malina!). Vendar, ker se je ta ljudski filozof in priložnostni pevec skromno skril za skrivnostni psevdonim in ker je kričečo barvo in papir izbral in plačal sam, pa še zato, ker nam na začetku svetuje, naj posvetimo vsaki strani le 15 sekund, naj brez zamere zaključim: Sfinks, ustavila sem se predpisani čas, prebrala, odložila. In za hip me je obšla neri-mana bolečina.

Levstik - Mahnič
Martin Krpan

(Danilo Turk, Du-
šan Jazbec, Jož-
ko Lukeš)

SAVINA REMEC

Levstik-Mahnič MARTIN KRPAN

Slovensko Gledališče v Trstu je otvorilo sezono 1969-70 s krstno predstavo Levstikovega »Martina Krpana« v Mahničevi odrski priredbi.

Vendar pa bi, še pred kritičnim analiziranjem otvoritvene predstave, želela zabeležiti nekaj svojih misli glede letošnjega najavljenega repertoarja.

Priznam in dobro se zavedam, da je sestavljanje repertoarja za SG v Trstu izredno težko, delikatno in nevhvaležno delo, odvisno od velikega števila faktorjev. Naj omenim samo najvažnejše: še ne urejene in samo obljubljene ekonomske dotacije gledališču in kot odraz tega — maloštevilno umetniško osebje ansambla; specifična vloga SG biti most med dvema kulturama, seznanjati italijanski svet z našimi najzlahotnejšimi dosežki in istočasno obogatiti slovensko kulturo z njihovimi; biti manjšinsko gledališče — prebujati in utrjevati slovensko narodno zavest, ljubezen do slovenske besede, ljubezen in ponos do lastne kulture; in najnehvaležnejši faktor — zadovoljiti svoje tako raznoliko, gledališko nekultivirano ali pa razvajeno in snobistično občinstvo.

Res, težko je sestaviti repertoar, ki bi bil kos vsem tem pogojem. In pri naštevanju le-teh, nisem omenila najvažnejšega: biti sodobno gledališče, živo utripati z življenjem.

Letošnji repertoar obsega šest del v izvedbi SG, od teh so tri slovenska in tri iz tuje dramatike. Če si bežno ogledamo, kakšna so ta dela, ugotovimo, da so vsa tri slovenska dela kmečke ljudske igre, iz tuje dramatike pa komercialni francoski vodeville, italijansko filozofsko idejna drama in pa še klasična epska ljudska drama. Posebno kar se slovenske dramatike tiče, moram priznati, da niso sestavljavci repertoarja imeli veliko fantazije ali

pa okusa. Je že res, da ima slovenska dramatika svoj izvor v kmečki ljudski komediji in žaloigri, a kolikor mi je znano, se je že zdavnaj s Cankarjem, Zupančičem, Grumom, Kozakom, Smoletom, Strnišo, Zajcem, Božičem Torkarjem in še z mnogo drugimi povzpela iz tega okvira in prešla od socialne, simbolne, meščanske, impresionistične in ekspresionistične, filozofske idejne, do sodobne avantgardne drame, celo do najsodobnejše izzivalne dramatike, če vzamemo letošnji primer Dušana Jovanoviča. Zato mislim, da ne bi letošnji repertoar prav nič izgubil, celo pridobil, ko bi poleg Mahničeve ljudske novitete in pa Štokove ljudske burke obsegal, če že ne ravno Cankarja, Smoleta ali Kozaka, ki po mojem spadajo v vrh slovenske dramatike. (naj tu omenim, da SG še ni uprizorilo Smoleta, Kozaka pa samo »Dialogue« in v nedostojno pripravljeni koncertni predstavi »Kongres«), vsaj kakšno tako dramsko delo da bi iz njega utripal sodobni človek. Saj je Finžgar dober dramatik in nimam ničesar zoper njegove dramske tekste, a tri kmečke ljudske igre v eni sezoni so le preveč. Res je, da je vsak Slovenec z eno nogo še v zemlji, z obema pa že dolgo ne več.

Gledališko posianstvo ni v tem, mislim vsaj, da bi zgolj zabavalo svoje občinstvo, temveč da posreduje z odrskim prikazom gledalcu avtorjevo in s tem izvajalčevo umetniško poslanico, ki je lahko protest proti socialnim krivicam; lahko je ta manifest zgolj poetični ali pa samo estetski, larpurlartistični, lahko je do groteske in absurda prikazana človekova stiska in tesnoba ali pa njegove napake. Mislim, da gledalec ne bi nikoli smel zapustiti Talijinega hrama z votlim srcem in glavo, tako kakor zapušča

Levstik - Mahnič
Martin Krpan

(Reinhardt, Janko-
vičeva, Milič, Turk,
Šušteršič)

cirkuško predstavo ali pa nogometno igrišče. In bojim se, da bo po Feydeaujevem vodevillu gledalec odhajal iz gledališča prav s takim občutkom. Dobra komedija ali groteska je naučinkovitejša odrska zvrst. In razlika med komedijo in vodevillom je slična razliki med tragedijo in melodramo. Vodeville in melodrama pa sta specifični produkt plitve buržoazne družbe iz konca prejšnjega in začetka sedanjega stoletja. Če je že vodstvo SG želelo uvrstiti v svoj repertoar gledališko delo, v katerem bi motiv komičnosti služil samo komičnemu namenu, s čimer se ne strinjam, naj bi vsaj izbralo sodobno bulvarsko komedijo, saj je veliko izbire.

Z drugimi besedami povedano bo vsa teža letošnjega repertoarja slonela na dveh delih: na italijanski noviteti in na Brechtu.

Silonejeva drama »Dogodivščine ubogega kristjana« obravnava konflikt krščanske misticke s cerkveno hierarhijo. Delo samo po sebi je zanimivo predvsem s svojega filozofskega idejnega aspekta. Kot noviteta pa predstavlja še gledališki eksperiment in bo šele uprizoritev dokazala, ali je to zanimivo delo tudi dobra drama.

In tako bo pravzaprav vsa teža sezone z gotovostjo lahko slonela samo na Brechtovem »Dobrem človeku iz Sečuana«. Mislim, da nisem prezahtevna, ako menim, da je ena sama zares kvalitetna drama pri šestih delih v sezoni za SG v Trstu — ki je primarno gledališče — odločno premalo.

—o—

A povrnimo se zdaj k Levstikovemu Mahničevemu »Martinu Krpanu«. Mirka Mahniča poznamo v Trstu kot umetnika, ki z izredno prefinjenim poslušom in, skoraj bi rekla, s pieteto modelira tako z dramsko priredbo kakor z režijo bisere iz slovenske umetne in narodne zakladnice. Čeprav je minilo že veliko let, odkar je pri nas gostovalo Mestno gledališče iz Ljubljane z Mahničevim »Večerom v čitalnici«, se mi je predstava ohranila zaradi izredne kvalitete zelo živo v spominu, kot bi jo včeraj gledala. O Mahničevem močnem umetniškem potencialu nam pričajo tudi pasijoni in predvsem najboljše izmed teh »Kmečki rekviem«. Tokrat se je Mahnič lotil odrske obdelave klasične povesti, Levstikovega »Martina Krpana«, in z uprizoritvijo še enkrat dokazal, da je to klasična povest, oziroma zelo

dobra literatura. Do pičice je ostal zvest Levstikovi besedi, tako da jo je literarni sladokusec v dvorani še enkrat in v odrskem prikazu lahko poslušal in seveda gledal. Mahnič je sicer skušal razživitvi odrsko dogajanje s šolskimi prizori, ko šolarčki obnavljajo povest o Martinu Krpanu; ti prizori so bili tudi gledališko najbolj za-

nimivi, a vendar je to daleč premalo, da bi mogel spremeniti literarno pripoved v dramatiko. Z drugimi besedami povedano, tokrat je Mahniču spodletelo, lotil se je pretrdega oreha.

Kar se režije tiče, se mi zdi, da je Mahnič posvetil morda nekoliko preveč pozornosti šolskemu razredu na račun povesti same. Tako me je po-

gostokrat motilo dejstvo, da se mi je paznja osredotočila na reagiranje šolarčkov ravno takrat, ko bi morala najintenzivnejše slediti povesti. »Martina Krpana« je Mahnič postavil stilno enotno. Tudi v teatralnejših prizorih, kot boj med Bradvosom in Krpanom, je bil zadržan in jih je le nakažal. Režijskemu konceptu sta ustrezali tudi scena Viktorja Molke in glasba Marijana Vodopivca. Izredno lepi kostumi Alenke Bartlove so dajali igri živo in skoro nekoliko pravljeno noto, kar je predstavi koristilo.

Vlogo Krpana je igral Danilo Turk in s tem proslavil 35-letnico svojega gledališkega dela. Naj mu ob tej priliki tudi jaz, čeprav ni gledališka ocena najprimernejši kraj za to, čestitam za toliko požrtvovalnih, težkih let, ki jih je posvetil gledališču kot igralec na odru in predvsem kot organizator, ki ostane gledalcu neznan pa vendar je tako pomemben zob v tistem kolesju, ki se imenuje gledališče. Samo pravi gledališki človek, ki nosi gledališče v srcu, zmore toliko. Vso to ljubezen do gledališča je Turk-Joco izlil v Martina Krpana. Čutilo se je, s kakšno močno zavzetostjo in resnostjo je gradil in zgradil svoj lik. Čutilo se je tudi izredno pozornost, ki jo je posvetil dikciji in odrski krenji.

Od ostalih igralcev so izstopali po svoji interpretaciji šolarčki; predvsem naj omenim Silvija Kobala, Mirando Caharijevo in Lidijo Kozlovičevo. Vendar so tudi vsi ostali igralci bili na še kar zadovoljivi umetniški višini, čeprav je bil marsikateri lik izdelan s preočito igralsko rutino.

Jaka Štoka MOČ UNIFORME

S tem, da je bilo SG prisiljeno prenesti Brechtovega »Dobrega človeka iz Sečuana« na kasnejši čas, je »Martinu Krpanu« in gostovanju Celjskega gledališča z »Desetim bratom« sledila spet slovenska kmečka ljudska igra Štokova burka v treh dejanjih »Moč uniforme«.

Zdi se mi prav, da SG uvršča v svoj repertoar Štokova dela. Saj bi v

drugačnem primeru njegova dela šla verjetno v pozabo, in tega ne bi bilo samo škoda, ampak bi s tako pozabo delali tudi krivico našemu Kontovelcu, ki je bil med prvimi graditelji profesionalnega gledališča v Trstu. Svojih burk ni Jaka Štoka pisal iz kakih literarnih ambicij. Z njimi je hotel predvsem posredovati gledalcem svojo ljubezen in navdušenje do gledali-

Jaka Štoka
Moč uniforme

(Livij Bogatec, Lidi-
ja Kozlovičeva)

šča. S svojimi deli je želel predvsem zabavati občinstvo in ga s tem navezati na gledališče. Da je takrat dosegel svoj namen, nam priča dejstvo, da njegove burke še danes izvajajo salve smeha in to celo pri ozkosrčni premierski publikli.

Na prvi pogled ima gledalec občutek, da je komičnost burke »Moč uniforme« sama sebi namen. Če pa nekoliko analiziramo delo, vidimo v njem — tu pa tam — tudi kako satirično ost (n.pr. občinska seja — tako priljubljen Štokov motiv) ali pa neposredno bičanje človeških napak: Agatin neženski značaj, Cvirnova strahopetnost, agentova pretkanost in s tem v zvezi Cvirnova lahkovernost itd. Štokovo delo je nastalo v času, ko se je občinstvo zabavalo v Franciji z vodevilli, v srednji Evropi pa z burkami in operetami. Zato ni čudno, če je pri Štokovih delih občuten Nestroyev vpliv. Verjetno je s tem deloma želel Štoka z Vogričevimi pevskimi vložki dati svojemu občinstvu nekakšno opereto ali točneje spevoigro.

Krstna uprizoritev tega dela baje ni bila deležna pri takratnih kritikih pravega razumevanja; šestdeset let po njenem nastanku pa lahko rečemo, da je predstava doživela uspeh. Seveda ni bila to samo avtorjeva zasluga, temveč tudi režiserjevo in vseh nastopajočih.

Za zelo mladega režiserja, ki se mu umetniški posluh že sam po sebi, kot nujna, usmerja k najnovejšim dramskim tokovom, je uprizoritev Štokove burke in to še kot režijski debut, ne lahka naloga. Priznati moram, da sem bila pred predstavo nekam skeptična glede tega, kako bo Mario Uršič rešil svojo nalogo. Ko pa sem videla, kako je vse sijajno izpeljal, me je uprizoritev še toliko bolj navdušila. S predstavo je Mario Uršič, kot sam pravi, hotel poškiliti malce ironično, a dobrodušno v ozračje preteklosti. In to mu je uspelo. S tem, da je nekaj kupletov opustil in po drugi strani z glasbo stalno spremljal in aktivno podprl dejanje, je dal predstavi izredno živahen tempo. Imela sem občutek, da gledam zastarel komični film, kjer vse teče in migota, manjkale so samo še torte v obraz — in filmska predstava bi bila popolna. Živahnost predstave pa ni bila odvisna samo od glasbene spremljave in hitrih akcij ter — skoraj bi rekla — dinamične koreografije, marveč tudi od zelo posrečenih režijskih invencij. Samo z nečim se nisem povsem strinjala, to je z ameriško glasbeno podlago. Ta ameriška nota je odvzela delu njegovo srednjeevropsko atmosfero in jo ponesla preko oceana v kako ameriško slovensko naselje. Edino ob nastopu trgovskega agenta je bil morda ame-

na odrskih deskah

riški motiv na mestu, ker je poudaril tujčevo karakteristiko. Mogoče je skušal režiser z bluesi približati delo mlademu gledalcu, mislim pa, da bi ravno tako uspel, mogoče še bolj, ko bi ohranil domačo atmosfero. Namen predstave je bil, nuditi dve uri sproščine pristrčne zabave; in dokaz, da je predstava uspela, so bili nasmejani občinstva. Uršičev režiserski debut je po mojem dobro uspel.

Izredno posrečena zamisel je bil poslikan zastor, delo Uroša Vagaje, ki je že pred začetkom predstave napovedal, v kakšnem stilu bo uprizoritev prikazana. Scena Demetrija Ceja je bila funkcionalna in, kar je najvažnejše, zelo zračna. Pri predstavi se je prvič predstavila tudi kostumografka Marija Vidau. Njeni kostumi se skladajo s časom in so hkrati opozorili na specifične karakteristike oseb.

Osrednjo vlogo krojača Pavla Cvirna je igral Silvij Kobal. Brez dvoma je tudi v veliki meri njegova zasluga, da je predstava uspela. Čeprav smo videli Kobala v številnih komičnih vlogah, najdemo skoraj vsakikrat v njem nekaj novega. Kobal je vdahnil Cvirnu toliko človeške topline in pristne življenjske tragike ter nebog-

ljenosti, da te kljub smehu in posmehu, gane dno srca. Njegovo ženo Agato je igrala Zlata Rodoškova. Bila bi dobra, ko bi le nekoliko manj forsirala glasovno nizke moške tone. Zelo živahnega, sproščenega in navzihanega krojaškega pomagača Milka je kar dobro zaigral Livij Bogatec. A genta Majerja je uprizoril Boris Cavazza, nova moč SG v Trstu. Vloga je premalo izrazita, da bi lahko samo iz nje mogli sklepati, kakšen umetniški potencial nosi Cavazza v sebi. Svojo vlogo je dobro rešil, znal ji je dati vso tisto nasilnost, pretkanost in južnjaško noto, ki jo imajo pač večini trgovski agenti. Lidija Kozlovičeva je ustvarila pristrčno, naivno, a obenem navihano dekle Lizo. Tudi vsi drugi igralci, bodisi občinski možje bodisi eksekutor, so se dobro odrezali. Najbolj posrečen se mi je zdel lik Trčka, ki ga je ustvaril Alojz Milič.

Kuplete in glasbeno spremljavo predstave je izvajal na klavir Aleksander Rojc. Ne vem, kdo je odločal, naj bodo Lizine pevske točke v tako visoki legi. Kajti igralski glas, ki ga poznamo iz drugih iger kot prijetnega in zanesljivega, je tu izzvenel prisiljeno in piskajoče ter mestoma negotovo kar je bilo tako igralki kot pred-

Jaka Štoka
Moč uniforme

(Kobal, Turk, Raztresen, Lukeš Milič,

DESETI BRAT V INKRETOVIH »IGRICAH« IN V IZVEDBI SLOVENSKEGA LJUDSKEGA GLEDALIŠČA CELJE

Presenečenje, ki ga je bila deležna publika slovenskega kulturnega doma v Trstu, so nam pripravili gledališčniki iz Celja z igricami o Desetem bratu, kakor ga je za oder pripravil mlajši publicist in literarni kritik Andrej Inkret. Zastavil si je odgovorno nalogo — izključiti iz literarnega teksta vse, kar je v nesoglasju z odrskimi lučmi. Zasnoval je dramski tekst, ali, kot on piše, igrice, na temeljih gledaliških prijemov: vsebina, ki mora biti napeta, akcijsko opredeljena in katere težišče so dialogi. Povezava z igricami so ljudske pesmi s tisto zastrto melanholijsko, ki jo do popolnosti pozna slovenska narodna pesem. In vendar je Inkret vzel iz romana značaje, ki jim ničesar ni odvzel ne dodal. To so Jurčičevi junaki, kakršni so, prisotni v sto let starih kreacijah, ovekovečeni v Vavpotičevih ilustracijah. Torej gre že za odsev narodne pravljice v moderno pripoved na odru. Po vseh že izvedenih dramtizacijah je Inkretova zasnova jasno nakazan recept, naj ustreza igra, ki pride na oder, predvsem gledališču in njegovim zahtevam. To je lahko vodilo za vsako novo dramsko odsko predstavo, ki bo segala po bogati snovi iz naše literature. Ista ideja lahko velja za vsak nov dramski tekst. Težišče naj bo v dovršenih dialogih, pripovedi, v akciji. Pravila, ki veljajo, ko gre za gledališče, ki je namenjeno širšemu krogu občinstva.

Ena iz zelo posrečenih zamisli je bila dati osebam v igricah enako fiziognomijo, kot si jo je predstavljal Vavpotič. Janez Bernež je bil tako resničen Deseti brat, kakor bi pred nami oživel Vavpotičev portret. Gestikulacija, mimika in tipičnost, kakor je Martinka Spaka opisal Jurčič. Prav to prevzame gledalca in ga obogati za cel večer. Eden izmed literarnih mitov prejšnjega stoletja, ki je pred nami zaživel. Pratip poštenjaka-potepuha, ki za svojim čudaštvom skriva veliko, izredno, odrešujočo idejo izgubljene vere v poštenost. Vere, da ideali niso zmote. Kar je najtežje. Tudi ta, danes skoroda pravljica svežina, sestavlja direktno povezavo z občinstvom.

Matinek Spak, Krjavelj, Obrščakovi gostje, potepuhi, berači, kmet, ki ga hoče vaški oderuh spraviti na bomen in mu Martinek pomaga, se zbirajo v Obrščakovi gostilni, kjer ob skupnem pogovarjanju rešujejo vprašanja o odnosih med močnejšim in brezpravnim, razvijajo svoj zanimiv smisel za humor ter gojijo ljubezen do ljudske pesmi. Vklenjeni v beraštvo in pamtiveško iskanje tolažbe v vinu, jim teče čas ob uživanju smešnih Krjavljevih zgodb in ugibanjih, ali je hudič ali ga ni, ali ima gospoška prav, najbolj pa razburja njihovo domišljijo zagonetnost Desetega brata. Tu je postavil Jurčič jedro dogajanja. Tega Inkret ni prezrl ampak pravilno poudaril — Martinek, postopač, orribile vizu. reši ubogega Dražarjevega Franceta, maščuje krivico, kaznuje hudobnega Marijana, poplača čisto ujubezen Manice in Kvasa ter se neposredno žrtvuje z odpustanjem, vedno zvest svojim etičnim nazorom, globoko predan ideji pravičnosti. Eden izmed toliko etičnih likov naše književnosti. Je popoln pravičnik krščanske ideje. S svojim poznavanjem stvari in duha prekaša gosposko in jo celo izsiljuje. Kot smo že zapisali: s samozavestjo, da zmaga pravičnost. Deseti brat je dejansko nujno etični junak. Osebnost, ki izstopa iz sklopa ostalih akterjev. Od tod izvira njegovo frapantno, divjaško občevanje z ljučmi, oblastno obvladovanje prostora, skrajno samozavestno vedenje, prekaljeno čista govorica. Odrski Martinek, kakršnega je zaigral Janez Bernež, je izpolnil pričakovano. Bil je individualen, premišljeno odmaženjen od ostalih oseb, namerno rezek in zelo spontano zaigran. Znal je uskladiti na pol razbojniško zunanjo podobo Martinka z njegovim notranjim hotenjem — biti dostojanstven človek — in nagonskim iskanjem pravega odnosa do sveta, njegovo upravičeno maščevalnost in neprikrito sovraštvo. To je dvojna igra, ki prestane samo za trenutek, ko umira in malo prej, ko izzove Marijana. Zunanji efekti — hlastna hoja, protestno plezanje po

na odrskih deskah

lestvi, sunkovito gestikuliranje — so nemoteno izpolnjevali vznemirljivost Martinkovega vedenja.

Marijan Piškav je ustvarjeni protigralec. Je odločen do krutosti, nekontrolirano besen, strasten, sebičnež. Pri njem je jasno poudarjena dedna obremenjenost (kar nas seveda moti, a je v igri) in slabe lastnosti so tako nakopičene, da postane mladi graščakec malo manj kot smešen z vsemi nadložnimi lastnostmi, ki ga zadevajo. Igralec Branku Grubarju je bilo verjeti tako sunkovito opletanje in razkačenost, kakor jezo v primerno priostrenem glasu. Verjetno mu je uspelo oživiti tako karikiran lik prav zato, ker mu je dodal nekaj naivnosti.

Lovro Kvas bi v svoji milini kmalu zbledel. Igra Desetega brata, Krjavlja in Marijana je marsikje nadkrilila Kvasovo, čeprav je znal Veras najti vse prednosti zasanjane in subtilne Kvasove osebnosti. Naključni prihod intelektualca v odmaknjenost graščinskih posesti, v svet oblastnikov, garačev in beračev, ki tako pretrse v divjino narave odmaknjeni svet, je zahtevala določeno naivno igrjo, kombinirano s pristno predajo v sproščnem odnosu z ljudmi, prožnost, obvladano gestikulacijo, narejeno sentimentalnost ter večkratno začudenje. Igralec Bogomir Veras je svojo vlogo dobro odigral. Imeli smo vtis, da je Lovro Kvas nekaj več kot romantik, ves zaljubljen v Maničine kodrčke in njeno citiranje Shakespeara. Bilo je čutili, da se skriva v tem liku tudi furčič umetnik, ki išče prvobitnost ljudskega značaja in kulture.

Krjavelj je eden izmed tistih likov, ki je ostal v naši zavesti kot robav-sast, zato pa tolikanj imeniten pripovedovalec. Kreacija Pavleta Jeršina je bila impresivna. Zadel je kontrastnost in pitoreskno pretiranost Krjavljevega pripovedovanja in jadikovanja, njegova naravna jakost in plastičnost glasu pa je pripomogla, da je iz Krjavljeve semaste figure pričaral človeško toplino in opazno premetenost, ki vzbuja pozornost.

Manica — dekle sentimentalnih romanov z vsemi pritiklinami nadobudne dame — zgovornostjo, prisrčnostjo, senzibilnostjo je lepo podala Minu

Kjudrova. Kvas izpolnjuje podobo o njenem vitezu, zato je doživljanje ljubezni ob njem popolno. Kar velja tudi za Kvasa. Dvojica je srečna. To srečo sta znala igralca lepo zaigrati: bila sta drug drugemu predana in zaljubljena. Minu Kjudrova je prepričala s svojo vzhičenostjo, hojo, koketiranjem, jokom, le včasih je bila barva njenega glasu nekoliko preostra. Razigranost v njenem nastopu je bila upravičena, ker sta tako pričarala na oder vzdusje mladostne razgibanosti.

Graščaka Piškava, zloveščega monstruma, kakršen je v romanu in še celo na odru, je podal Marijan Dolinar. Njegova igra je izstopala deloma zaradi kurioznosti osebe same, v glavnem pa vsled zanimive zunanje ekspresivnosti ter igralčevega poznavanja učinkovitosti glasovnih spreminjanj.

Ostale vloge so dobro zaigrali: Marjanca Krošlova (Marička), Jana Šmídova (zelo prepričljiva Micka), Jože Pristov (primerno karikiran dr. Vencelj), Slavko Belak (nepozabni Dolef), Franci Gabrovšek (dobro odigrani obe vloge: sodnika Mežona in Mihe, vaškega oderuha), Stefan Volf (Dražarjev France), Borut Alujevič (originalni Matevžek) in drugi.

Režiser Franci Križaj ima za seboj obsežnejši repertoar. Bil je že filmski režiser, kakor ima tudi že izkušnje v režiji krstnih predstav in težjih dramskih tekstov v zasedbi poklicnih in priznanih igralcev. Uspeh celjskega gledališča z uprizoritvijo Desetega brata je v veliki meri njegova zasluga. Križajeva dobra lastnost je tudi v tem, da zna uskladiti hotenja igralca-individua z zahtevnostjo skupinske igre. Tako dosežejo predstave posebno monolitnost.

Zanimiva in funkcionalna je bila scena Avgusta Lavrenčiča. Simbolika križa, ki občasno izgublja in dodaja svojstven pomen, predvsem pa neba, ki je vneslo v celoten prostor občutek prostranosti, kohezijnost središčnega prostora na odru — vse to je tvorilo kompozicijsko enovitost igrice, ki bi se sicer razblinile.

Za celjske igralce, režiserja in celotno priredbo je bilo gostovanje v Trstu triumf, za našo publiko pa odkritje.

SPOROČILO O ODSTOPU UREDNIŠKEGA ODBORA KATEDRE

Uredniški odbor »Katedre« je na svoji redni seji, dne 19.9. 1969 razpravljal o položaju, v kakršnem se je znašel po obsodbah lista, ki so prišle iz najvišjih forumov Zveze komunistov in po zadnji seji aktiva komunistov mariborskih visokošolskih zavodov (MVZ), ki so ji prisostvovali tudi člani sveta Združenja MVZ, člani stalne skupščine študentske skupnosti MVZ, člani komiteja ZK MVZ, direktorji posameznih visokošolskih zavodov, sekretarji organizacij ZK, predstavniki medobčinskega svet ZK Maribor, mestnega komiteja ZK Maribor in nekateri drugi znani družbenopolitični delavci.

Udeleženci seje aktiva ZK MVZ so menili, da se v »Katedri« zbira le ozek krog pišočih študentov, ki ga predstavlja uredniški odbor v ožjem sestavu. Trdijo, da njihovih stališč in idej ni mogoče oceniti kot pozitiven napor k nadaljnjemu samoupravnemu socialističnem razvoju. »Katedra«, po mnenju aktiva, ni bila kos aktualni problematiki študentov, zabredla je v posplošeno kritiko socialističnih načel, samoupravljanja, sistema naše demokracije, mednacionalnih odnosov, ekonomskega sistema obstoječih političnih struktur itd. Številni, sicer avtentični podatki so bili v »Katedri« enostransko izbrani in tendenciozno komentirani, tako da so vzbujali vtis nacionalne nestrpnosti, gospodarske neenakopravnosti in dozdevnega zaostajanja Slovenije v njenem razvoju. Koncept slovenstva, kakršen veje iz »Katedre«, je koncept ekonomskega, kulturnega in političnega izolacionizma, za katerega se večasih zavzemajo tudi nekateri naši ideologi izven naših meja. Na seji so avtoritativno govorili tudi o tem, da se je načelo pluralizma v »Katedri« izrodilo v načelo idejne zmede, načelo slovenstva v nacionalistično koncepcijo, kar baje dokazuje že samo paktiranje s Kocbekom in Pahorjem ter navajanje njunih citatov, načelo demokracije v načelo političnih špekulacij, o načelu samoupravnega projekta, ki ga je »Katedra« proklamirala, pa v listu ni bilo zapisanega ničesar. Navsezadnje je »Katedra« tudi socializem, ob agresiji na ZSSR, prikazovala kot hitlerjanstvo. Na podlagi takšnih in podobnih očitkov in ocen je politični aktiv sprejel stališča, v katerih je med drugim ugotovil, da se čuti poleg drugih družbenih dejavnikov odgovoren, ker se z družbenimi sredstvi financira tak časopis. Mnenja so tudi, da dosedanji uredniški odbor s svojo destruktivno politično usmerjenostjo ni upravičil zaupanja, ki mu je bilo ob imenovanju poverjeno. To velja še zlasti za njegovega glavnega in odgovornega urednika.

Uredniški odbor je na svoji seji razpravljaj razen o teh tudi o drugih obsodbah, o tistih iz najvišjih organov ZK, ki menijo, da »Katedra« širi idejno in politično dezorientacijo ter družbeni analfabetizem, o mnenjih, da je »Katedra« premalo »študentsko« in srednješolsko« angažirana, in o očitkih, da uredniški odbor ne vodi dobre finančne politike, zlasti zavoljo tega, ker ne piše zgolj tako, kakor je v interesu tistih družbenih dejavnikov, ki list financirajo.

Uredniški odbor je mnenja, da vseh teh očitkov in ocen ne more sprejeti, ker pomenijo popolno diskvalifikacijo. Postavljen je torej v takšen položaj, od koder ni mogoče več voditi enakopravnega in konstruktivnega dialoga. Poudariti mora, da ti očitki niso odsev mnenja širokega kroga bralcev in študentov. Uredniki menijo, da študentsko glasilo ne more biti zgolj 'sindikalistično', niti ne more biti apologet vseh odločitev, ukrepov in mišljenj ablastnih in političnih struktur. Vse zgoraj navedene ocene pa a priori odrekajo možnost avtonomnega in suverenega izražanja, pa opredeljevanja do vseh bistvenih družbenopolitičnih, ekonomskih, kulturnih itd. problemov naše stvarnosti v okviru zakonitih možnosti. Uredniški odbor je prepričan, da je naša družba že ustvarila ozračje, v katerem je možen strpen in demokratičen razgovor, ki ga pa vse zgoraj navedene ocene izključujejo.

Uredniški odbor je mnenja, da pod pritiskom takšnih ocen in groženj svobodno in suvereno ustvarjanje ni mogoče, zato je sklenil, da kolektivno odstopi.

V Mariboru, dne 19.9.1969.

Uredniški odbor študentskega lista *Katedra*

B L O D N J E

Naj v zvezi s pismom prejšnjega uredništva mariborske »Katedre« obhivimo odlomek iz članka enega izmed novih urednikov. Skoraj nemogoče se človeku zdi, da v letu 1969 n. e. list slovenskih visokošolcev objavlja tako neuravnotežen prispevek.

Vladimir Avguštinovič Gajšek

Mar ni že v kali misel o čistem svobodnemu narodu, pa naj bo to nemški, slovenski, kitajski, ali kateri koli, neperjena v moč? Mar ta moč — upajmo, da se ne bo izrazila v nasilju in destruktiji, čeprav »svobodni« narodnjaki zahtevajo zmerom kaj nepreživelega — ne rodi tisoč majhnih, bleferskih, besnih, prostaških, a vendar lokavih Hitlerjev, mar ta moč ne dovoljuje dvigati zastave in ubijati ponovno sočloveka? Da, postavimo stvari na svoje mesto, naj to mesto živi skozi prostor in čas: združevanje nacionalistov je hujše kot združevanje

zločincev. Kajti zločinca lahko zgrabimo, ga obtožimo, češ kradel si, po neverjal si, posiljeval si, medtem ko nacionalist zakriva svoja dejanja v nacionalizem, se hoče pokazati kot politična žrtev. Pri tem pa računa na profit. Zgovarja se na svobodo, enakopravnost, pravično razdelitev dohodkov, medtem ko sam niti ne poskusi, da bi v resnici živel s svobodo, da bi strpno upošteval pravice drugih narodov in da bi delal, kot je sposoben.

Tudi v Sloveniji že večkrat poučarjajo nacionalizem, vsaj v zadnjem

času, čeprav nacionalisti še točno ne vedo, kaj bi radi: — množic še nimajo za sabo, in jih vsekakor tudi nikdar ne bodo imeli, dalje, delujejo od zadaj, to je, zahrbtno, saj zavijajo svoje parole o samobitnosti slovenskega naroda v parole, ki spominjajo že na čisti nacionalizem, dalje, na vseh področjih skušajo pridobiti čim več moči v imenu svobodnega socializma. Svobodni socializem jim začuda dovoljuje i neprogramiranost i politično diskvalifikacijo. Tako si vsak izmišlja med nacionalističnimi krogi svojo partijo, postavlja sebe na vrh države, vendar, razumimo se, v domišljiji. Ponekod gre celo tako daleč, da bi rade zavladale celo družine (kot za časa Kraljevine Jugoslavije!)

Odločiti se torej moramo: ali pustimo društvom, ki se povezujejo z zamejskimi Slovenci, da bodo nedopustna in da bodo molče kričala o nekem novem socializmu, ki naj bi izviralo iz Amerike, Londona, Münchna, Trsta, in drugod, ali pa se odločimo za pristno sodelovanje s tujimi narodi brez lastnih nacionalistov. Ali bomo dopustili, da nas razkrajajo nesvobodni avtokrati v imenu zahrbtnosti in apolitičnih udarcev ali pa se bomo zares borili za svobodo in enakopravnost. S tem tudi kličemo slovensko javnost, da podpre svobodo in enakopravnost med vsemi narodi in da obsodi lastni nacionalizem, kjer koli se že pojavlja!!!

Odisej ob jamboru

Boris Pahor v ti knjigi govori o narodni bitnosti; tega tako pomembnega vprašanja pa ne obravnava suhoparno in sistematično, njegov prijem je živ in neposreden. Po vrsti odgovarja napadom, ocenam in pripombam, ki so jih sprožile njegove »Glose '65«, objavljene v »Zalivu«. In tako se mu sproti nabira pestra snov, razdeljena na kratka poglavja, večkrat na odlomke, ki so tu in tam skoraj aforistično zgoščeni. Izredna pomembnost problema, to je položaja slovenske bitnosti v danes prostoru in času, ter oblikovno privlačen pristop k vprašanju bo nedvomno spodbudil slovenskega kulturnega človeka, da bo segel po knjigi.

Delo je v prodaji v slovenskih knjigarnah v Trstu, Gorici in Celovcu. Lahko pa ga naročite naravnost na uredništvu revije.

Cena: v Italiji 1000 lir, v Avstriji 35 šil., za druge dežele 2 dolarja.

Priloženi članek so podpisniki poslali v objavo ljubljanskemu »Delu«, a uredništvo »Dela« ga ni maralo sprejeti. Zato je bil slavljencu prebran na priložnostnem večeru, katerega so mu priredili njegovi bivši dijaki 18. oktobra 1969 v Ljubljani.

OSEMDESETLETNIKU

PROF.

LAVU

ČERMELJU

Nad Slovenci visi zgodovinsko prekletstvo, ki jim že stoletja krade zemljo. Iz že tako majhne posesti najlepšo zemljo, se lahko reče. Nemara se prav zaradi tega rojevajo tod najboljši slovenski sinovi, pripravljeni na žrtev tudi tedaj, ko bi lahko izbrali blaginjo. Na ta način se prenekateri kajpada niso utegnili ukvarjati z ureditvijo svojega položaja v družbi, ker so se zamujali po zaporih in pred sodišči. In če so si pred temi sodišči, ki so bila nekaj posebnega, kakor vemo, oteli življenje, so bili takoj pripravljeni znova posvetiti ga narodu ter mu še naprej služiti z vsem svojim znanjem, z vsemi svojimi izkušnjami.

Lavo Čermelj pa je imel poleg drugega prav tisto znanje, prav tiste izkušnje, ki so nam bile po zadnji vojni najbolj potrebne v neenakem dvogovoru s premetenostjo političnih nasprotnikov. Bil je vir podatkov in avtor tiskane obtožnice, ki bi jo prav tako očitajoče lahko vihtel v brk nehvaležnim zaveznikom, kakor jo je vihtel proti njemu razjarjeni tožilec Fallace kakih pet let prej. Pa tudi drugače bi nam lahko bil v oporo, Tržačan Čermelj. Morda bi nam celo pokazal izhod iz tiste jalove politike o brezkompromisnosti, izhod iz neodgovorne politike o zarečenem kruhu, ki ga jemmo še danes.

Toda sposobnost in še takšno znanje moža, pridržanega v senci, ne more priti do prave veljave. Pa tudi drugače je bila tedaj vsa povojna politična glasnost ubrana na eno samo struno, napeto od Trsta vse tja do Moskve, in tako strokovnjakom ni bilo dano, da bi reševali kočljivo stvar pred maziljenci. Toda ti časi so se že zelo oddaljili in mi se oglašamo bolj zato, da bi svojemu nekdanjemu ravnatelju izrekli čestitke ob tako smeli obletnici. Ali pa še bolj zato, da bi mu izrekli hvaležnost, ker še vedno tolmači našo veliko skrb v vsem, kar zadeva to zemljo.

Dr Lavu Čermelju želimo, da bi tudi v bodoče ohranil dozdajšnji odnos do življenja. Kajti pronicljivost duha in kritična presoja okolja sta v ustaljenih razmerah tako in tako najboljše jamstvo za dolgo življenje.

*Dijaki nekdanje Slovenske Trgovske
šole v Trstu*

Prejeli smo:

*Kratkovidni gospod cenzor
jaha na nekem tiskovnem zakonu.*

Srečko Kosovel
Kons. x, Integrali, str. 153

Pisatelj Boris Pahor je objavil pred nekaj meseci v Trstu knjigo ODISEJ OB JAMBORU, v kateri je v ponatisu zbral svoja razmišljanja o slovenski narodni problematiki, ki jih je zadnja leta objavljajal v tržaški reviji Zaliv. Njegove misli so odjeknile v celokupnem slovenskem kulturnem prostoru, začeni s SR Slovenijo. To je prišlo do izraza ne samo v odzivu matičnega tiska, ampak tudi v več ali manj aluzivnih ideoloških nastopih oblastvenih predstavnikov, s članom Sveta jugoslovanske federacije Edvardom Kardeljem na čelu. Na vsak način uradno nasprotovanje pisateljevim tezam ni prestopilo okvira, ki je lasten prosvetljeni skupnosti, v kateri se ideja izpodbija z idejo. Bilo je vsekakor nepredstavljivo, da bi se v času odprtih meja, čedalje širše demokratizacije in združujočega se slovenskega kulturnega prostora, ideja začela izpodbijati z administrativno prisilo. To še najmanj v dneh, ko se tudi jugoslovanska kultura klanja junaškemu liku sovjetskega pisatelja Aleksandra Solženicina, njegovemu boju za svobodo duha.

Nepredstavljivo se te dni dogaja. Iz neizpodbitnih virov izhaja, da se knjiga slovenskega pisatelja Borisa Pahorja, člana Društva slovenskih književnikov in PEN-kluba, oblastveno zasega na območju SR Slovenije. Vrnjen je boral biti celo izvod, poslan knjižnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Pahorjeva esejistična zbirka ni kakšna izzivalna agitka, ki bi neodgovorno naskakovala sedanjo družbeno ureditev v matični Sloveniji. Nasprotno je prizadeto, dostojanstveno in kulturno napisana knjiga, v kateri slovenski pisatelj, socialist, privrženec medvojne Osvobodilne fronte in povratnik iz nacističnih uničevalnih taborišč, uporablja neodvzemljivo pravico lastne svobodne presoje, ko pretresa določen zgodovinski položaj.

Zato podpisani javni in kulturni predstavniki

izjavljajo,

da se na kulturni ravni more oceniti oblastveno zaseganje Pahorjeve knjige samo kot dejanje izvenkulturne samovolje, ki mu kakršnokoli sklicevanje na tiskovno zakonodajo ne more odvzeti njegovega mračnjškega bistva;

da se na politični ravni more isto dejanje oceniti samo kot absurd, ki bije v obraz najboljšim evolutivnim težnjam v tem delu Evrope; da takšno rejanje neodgovorno ruši tisto enotnost slovenskega kulturnega prostora, h kateremu je slovenska kultura zadnji čas težila; da takšno dejanje objektivno dokazuje, da njegovi pobudniki nimajo proti Pahorjevim tezam drugega argumenta kakor administrativno prisilo.

Zategadelj podpisani javni in kulturni predstavniki

izražajo

svojo ponosno solidarnost s slovenskim tržaškim pisateljem, s katerim se v tem trenutku, ne glede na nazorsko stališče posameznikov in tudi ne glede na konkretno vrednotenje avtorjevih idejnih izhodišč, identificira njihova lastna svobodna vest.

Trst, decembra 1969

Laura Abrami, ravnateljica liceja »F. Prešeren«, Trst - *Karel Bajc*, profesor, Trst - *Andrej Bratuž*, publicist, Gorica - *Ninko Černic*, profesor Gorica - *Avzug Černigoj*, akademski slikar, Trst - *Marija Češčut*, članica SKADA, Gorica - *Rafko Dolhar*, občinski svetovalec, Trst - *Jožko Gerdol*, radijski uslužbenec, Trst - *Anton Kacin*, upokojeni ravnatelj in slovenist, Trst - *Marija Kacin*, profesorica, Trst - *Metka Kacin*, farmacevtka, Trst - *Janko Jež*, ravnatelj učiteljsišča »A. M. Slomšek« in slovenist, Trst - *Korenškerk Zora*, slikarka, Trst - *Milan Lipovec*, književnik, Trst - *Aleš Lokar*, univerzitetni docent, Trst - *Danilo Lovrečič*, publicist, Trst - *Mamolo Humbert*, profesor in pevovodja, Trst - *Marij Maver*, publicist, Trst - *Pavle Merku*, skladatelj in slovenist, Trst - *Damijana Pavlin*, agronom, predsednik SKADA, Gorica - *Bruna Pertot*, književnica, Trst - *Alojz Rebula*, književnik, Trst - *Savina Remc*, književnica, Trst - *Mirko Renner*, profesor in likovni kritik, Gorica - *Saša Rudolf*, časnikar, Trst - *Lojze Spacal*, akademski slikar, Trst - *Milan Starc*, zdravnik, Trst - *Simoniti-Suhadolc Krasulja*, profesorica, Trst - *Zora Tavčar*, književnica, Trst - *Antek Terčon*, predsednik prosvetnega društva »I. Gruden«, Nabrežina - *Giavko Turk*, igravec, Trst - *Slavko Tuta*, publicist, Trst - *Vera Vesel*, profesor, Trst - *Vladimir Vremec*, publicist, Trst - *Edmund Žetko*, ravnatelj srednje šole »Sv. Ciril in Metod«, Trst - *Šestorica članov Študentskega predstavništva* na liceju »F. Prešeren«, Trst - *Raul Kodrič* kot član Agitacijskega kolektiva na liceju »F. Prešeren«, Trst.

Te izjave so bile poslane s prijazno prošnjo za objavo:

Cenjenim uredništvom dela, Demokracije, Gospodarstva, Katoliškega glasa, Novega lista, Primorskega dnevnika, Dela - Ljubljana, Večera, Ljubljanskega dnevnika, Tedenske tribune, Tovariša, Sodobnosti, Dialogov, Prostora in časa, Problemov, Jezika in slovstva, Mosta, Zaliva, Mladike, Kapelj, Srečanj, Obale, Teorije in prakse.

TIMU PRESVITLIMU GOSPUDU, GOSPUDU PL. KRIŠTOFU,

VICEDOMU V TI SLOVENSKI MARKI,
ČEZ VSE COLLEGIA, ŠULE INU KORARJE POSTAVLENIMU,
ZA VSE PRAVDE, ČINŽE, TLAKE ZASTOPNIMU,
VSEH ZAPUVIDI INU PREPUVIDI MOJSTRU
& C.

KESANE, GNADU INU MIR.
VSEM BOŽJIM SLOVENOM PAK, KIR BODO LE-TU
ŽALUSTNU PISMU BRALI, POMAGAJ BUG!

Moj lubi Slovenec inu brat!

amerkano ti je, koku so v tim lejtü v tim mejstu Tersti skuži enega Slovenca ene bukvice zdrukane bile, ODISEUS OB JARBOLI imenovane. Bug inummoja vejst sta priča, da so le-te bukvice s tim namenom od njega scimprane bile, de bi se Slovenci navučili ne samuč suj jezik lubiti, temuč tudi pravice slovenskih ludi poštovati.

O lubi oča, kir tamkaj gori v ti majesteti, v ti glorji, v ti veliki časti inu v tim gospostvu prebivaš, ti vejš, de mi bozi tukaj ozdolaj na laški semli velik beteš inu buštvu terpimo zavolo tiga slovenskeiga imena. Terst ni naš! Pak ti moraš vejdeti, kaj je tiga Slovenca k le-timu pergnalu, za gvišno ne, da bi vitez, knez ali cehmojster ratal. Onu je risnica, de ga je k tim bukvicam velika lubezen, katero on pruti slovenskim landšmanom ima, permorala. On je le-te štuke s sujimi denarji perdrukati pustil: oli misliš, da je ta peklenski zludi, Turek oli Antikrist za njega te drukarje in vezarje plačal?

Nu, kaj se je potle zgudilu? De je zavolo tih annotationes, t.j. zamerkan inu perglih o slovenskih ričih, kir so v tim ODISEUSU OB JARBOLI skup zbrane, po vsi ti Slovenski marki kuker en falš vučenik zašpotovan, kecar inu papežnik.

In summa, kratku govoreč, tuji mamaluki njega bukvice perganajo, jemlo, love. V Lublani ih ravbajo, v Celej inu Metliki in njega ob blagu perpravljajo.

Tu ima on s tim Davidom kralom (ta XXXVIII. psalm) suje nadluge milo perjokovati:

»Jest sem reztresen inu silnu stolčen, jest erjovem od žalusti mujga srca.

Muje srce kluka v meni, muja muč je mene zapustila in ta luč mojih oči nej per meni.«

Lubi brat! Vejš ti, kulikajn morali so Slovenci v Tersti kvara inu škode trpeti, kedar ste v 1948. lejti z Moskvščani en velik kreg začeli inu s tejm kregom to komunistovsko tovarištvo v Tersti rezdrli inu rezpodili? Le-ta kregije tu našu gmajnu cilu obrupal, te naše šule razvalil inu vse naše štiftinge rezdjal.

Ta naš Slovenec je, Bug vej, dosti zmišloval, koku more ena vera, katero si ti koker edino izveličansko perkazoval, tulikajn škode našimu folku dopernesti. Taku je tem sujim ludem le-te bukvice perpravil, da bi od njiga koker enu kosilce oli južinico vzeli inu špižali suje duše narpoprej v ti slovenski veri, lubezni, zvejstobi & c.

Zdaj pak le-te bukvice koker eno garjevo, grintavo inu frančožno rič perganjaš inu loviš. O sveti ajfer! Ni-li Lublana v tim 1969. lejti s takovimi listovi vun inu vun perplavlena, ne samuč laškimi, nembškimi inu hrovaškimi, temuč tudi slovenskimi, kir iz vsiga dobriga inu pošteniga špot delajo, vse lušte tiga mesa poveličavajo, o pijanstvih, prešuštvih inu ubojih perpovidujejo, slovenskim ludem ptuje namalane kurbe naprej pernašajo? Inu v Lublani le-te laške listuve na prodaj dajejo, kir slovenske ludi zašpotujejo, o nih ležnivo govure inu falš pričuje. O smerdljiva hinavščina!

V tim mejstu Bologna je eno veliko vkupezbrane inu hojenje teh italskih jogrov tiga Karola Marxa bilu. Inu undi si ti kuker mojster suje delegacije hrovaško govuril. Inu le-tu, de si ti hrovaško govuril, se je godilu v tim mejstu Bologna. Bi, lubi oča, z ano apologijo, tuje, z ano zaguvorjo, Slovincem istolmačil, izguvuril inu izlužil, zakaj ti suj slovenski jezik za gmajn imaš? Vsak zastopni človik more lahku prašati: če ti, vučen šulmojster, vsiga svetiga pisma dohtar, ta suj jezik doli tareš, kaku naj slovenski govurijo ti trščanski hlapčiči, purgarski inu kmetiški otroki? Ti boš pred historijo težko rajtingo moral dati, zavolo kir suj jezik zamečuješ, druge pak, kir so od ajfra zanj užgani, za krive inu kecarske imaš.

In summa: kateri bukve sežiga, ravba oli pergana, naj merka, de ga hudč ne poserje.

Oli mi slovenski krščeniki imamo mamalukom, kir ODISEUSA OB JARBOLI koker sir kradejo, krvovice oli peršut, figo pokazati, v ti naši slovenski veri močni inu stonoviti biti, to slovensko besedo radi imejti & c. Kedar se mi taku bomo deržali, taku nam bo Bug pomagal. Zakaj majeste-te gredo inu v luft lete, oli folk slovenski ne premine.

»O Gospud, ne štrajfaj ti mene v tujem zlobenu inu v tujim srdi ne kaštigaj ti mene!« (Ta XXXVIII. psalm).

Ti nas obari pred Antikristom in Turki.

Amen.

PRIMOŠ TRUBER

Rastčičer

Na svitlu danu u tim 369 lejti, od kedar je škof Hren muje bukve u Lublani sežgati dal.

METODE NEKEGA KARIERIZMA IN POLITIČNEGA MEŠETARJENJA

Videti je, da imamo v tajniku SKGZ človeka Previdnosti, ker mu je le-ta razodela rešitev vseh težkih vprašanj slovenske narodne skupnosti v Italiji. Kakor poroča namreč mariborski *Večer* 23. dec. je v svoji turneji po Sloveniji B. Samsa, tajnik SKGZ, razlagal Slovincem v domovini, »da so Slovenci v Italiji glede svojega narodnega obstoja popolnoma optimistični in da med njimi skoraj v celoti prevladuje mnenje, da se morajo Slovenci v okviru italijanskih strank, v katere so vključeni, boriti ba priznanje vseh pravic.«

Seveda ni lahko razumeti, kako je mogoče biti »popolnoma optimističen«, ko pa se moraš za svoje pravice »boriti«. Razumljivo pa je, da so tajniku SKGZ gotovo znane stvari, za katere navaden državljan ne ve. Zato smo lahko prepričani, da nas bo v kratkem SKGZ presenetila s kakšno izredno akcijo, drugače ne bi imelo smisla, da nam glasilo SKGZ *Primorski dnevnik* objavlja v celoti prevod južnotirolskega »paketa«. Nekaj novega je na obzoru! Kajti če je kmalu po izvolitvi predsednik SKGZ izjavil, da noče (SKGZ) imeti nič skupnega z južnimi Tirolci, zdaj pa njihov »paket« objavlja na celih dveh straneh dnevnika, potem to prav gotovo ne dela samo zato, da bi se nam cedile sline ob spoznanju, kaj vse bodo južni Tirolci dobili!

Nedvomno je, da nam SKGZ pripravlja prihodnost, ki bo, če ne boljša, vsaj enaka južnotirolski, saj drugače tajnik SKGZ v Mariboru ne bi mogel trditi, da smo Slovenci v Italiji »popolnoma optimistični«. Da bi pa take izjave dajal tjevdan, je tudi nemogoče, ker si SKGZ ne more dovoliti takega luksusa, da bi pošiljala v Slovenijo neodgovorne ljudi.

»In še to je dodal B. Samsa (polemizirajoč s številčno sicer neznatno, toda v Sloveniji močno 'razglašeno' Pahorjevo skupinico): »Mi smo za močno Jugoslavijo, ki nam je v naših težnjah lahko največja opora, ne za nekakšno 'svobodno Slovenijo'.«

Tukajšnji Slovenci, ki so prebrali vse številke *Zaliva* in tudi knjigo *Odi-*

sej ob jamboru, niso seveda nikjer zasledili, da bi Boris Pahor kje govoril o 'svobodni Sloveniji', tudi o »nekakšni« ne. A brez pomena je, če sicer pošten, a malce omejen bralec bere samo to, kar je napisano; tajnik SKGZ ima gotovo informacije iz prve roke! Saj si poštenjak ne more misliti, da bi predstavnik take organizacije, kakršna je SKGZ, nesramno ponarejal stvari in znanemu pisatelju podtikal izjave, ki jih ni nikdar ne dal ne napisal. Res je, da je tajnik SKGZ bil dolga leta v šoli nekdanjega predsednika SKGZ, ki je Borisu Pahorju podtaknil besede prav tistega italijanskega pisatelja, katerega je Boris Pahor navajal, in res je tudi, da bi bilo tajniku SKGZ težko premagati skušnjavo in ne slediti učitelju; vendar se nam zdi zelo čudno, da bi učenec učitelja v žongliranju tako gladko prekosil.

No, a četudi ima tajnik SKGZ marsikatero napako, zaradi katerih kdaj pa kdaj ugled SKGZ rahlo trpi, smo vseeno pripravljeni verjeti, da Boris Pahor tako misli, kakor je tajnik SKGZ tolmačil Štajercem, če nam bo tajnik SKGZ navedel, kje in kdaj je Boris Pahor kaj napisal ali izjavil o 'svobodni Sloveniji'.

Če tega ne bo storil, nam bo žal, ker ga bomo morali imeti za čisto navadnega prevaranta. Mislimo pa, da taka lastnost ne spada na lestvico čednosti, ki bi pristojale tajniku SKGZ; zato mu svetujemo, naj bo pri svojih dokazih, če jih ima, zelo natančen. Ker gre za enega izmed urednikov naše revije, imamo namen zadevo razčistiti do dna, tako tukaj v Trstu kakor v Mariboru.

Edina tolažba pri vsej nelepi zadevi je vsekakor to, kar piše poročevalec ob koncu članka: »Žal je bil obisk Samsovega zanimivega predavanja nedopustno slab.«

Saj ni moglo biti drugače; bistri Štajerci so že vnaprej vedeli, da se ne splača hoditi poslušat mandatarja, ki jim bo o slovenski narodni skupnosti v Italiji tvezel znane otrobe.

MITTELEUROPA IN NAŠ PROVINCIALIZEM

V »Primorskem dnevniku« poroča 22.11.1969 Marko Waltritsch o srečanju Mitteleuropa v Gorici. Tako piše: »Kot pripadnik slovenske narodne skupnosti v Italiji in kot Goričan pa bi želel, da bi se takih srečanj v bodoče udeležili ne samo goriški Slovenci, marveč tudi prijatelji iz Trsta. Na teh srečanjih, na tej mednarodni tribuni, imamo odlično možnost pokazati kulturnemu svetu držav srednje Evrope našo živo in aktivno prisotnost v mejah italijanske republike.«

Zanimivo je, da je Boris Pahor v »Zalivu« št. 6-7, junij 1967 objavil referat, ki ga je prebral ob neki okrogli mizi. Tam je med drugim rečeno: »In če je Trst res poklican, da spet igra neko vlogo v srednjeevropskem bazenu, potem bo tudi kot svojevrstno žališče slovenske kulture moral igrati svojo posebno vlogo in to najprej neposredno v splošno slovenskem svetu, potem pa posredno v vsem tem območju.«

Tam je še rekel, da ga zanima, »kako mi gledamo na te nove silnice v prostoru, ki je predvsem slovenski prostor, oziroma zanima me, če se teh silnic zavedamo ali pa grejo mimo nas in morebiti celo preko nas, ko se še zmeraj izživljamo v vaško-provincialno-predmestnem ozračju.«

V odgovor na to njegovo skrb je Boris Race v »Informacijah« št. 6, avgust 1968 zapisal: »Vsi ti pojavi spadajo v določen okvir in sicer v ambicije Trsta, predvsem njegovega demokrščanskega dela, da se politično vključuje v družbeno dogajanje na Vzhodu, predvsem v Sloveniji, na Korškem in še dalj. Krščanska demokracija je čisto odkrito na svojem zadnjem kongresu zavzela stališče, da

mora postati zrela za to, da bo vplivala na dogajanja v Srednji Evropi (str. 24-25).«

Vprašanj, ki se zdaj postavljajo, je več.

Ali so tudi goriška srečanja Mitteleuropa pod pokroviteljstvom demokrščanskih vodilnih ljudi? Če so, kako da Waltritsch v »Primorskem« priporoča udeležbo na teh srečanjih, ko pa je »Primorski« izraz SKGZ, tam pa je referent za tisk Boris Race?

Ali pa je Race spremenil svoje stališče glede demokristjanov?

Ali pa je mogoče gibanje za širše srednjeevropsko sodelovanje lahko tudi izraz številnih silnic, od katerih so demokrščanske pobude samo del, poleg njih pa tudi socialistične, socialdemokratske kulturne, trgovske, itd.? Ali je torej mogoče, da je ta težnja po sodelovanju nekaj občutenege, resničnega vrednega? Če pa je tako, potem morebiti Pahor ni bil kratkoviden, ko je sodil, naj bi se z vprašanjem spoprijeli? In spet: če je »Zaliv« o tem pisal pred »Primorskim« in pred Waltritschem, zakaj je Boris Race Pahorjevo pisanje o srednjeevropskem prostoru povezal z demokrščansko politiko in celo z njenim kongresom?

Kaj če bi se kdaj malo pomenili o vsem tem?

Kaj če bi si malo okrtali plesnice duše, malo odpihali prah z ur, kakor je rekel Solženicin?

Vsekakor pa svetujemo Waltritschu, naj malo krepkeje zapiha Race-tu na srce, če hoče, da bo ob prihodnjem srečanju Mitteleuropa za res poslal kako svojo korifejo v Gorico.

Periskop

z a l i v

To je revija, ki doslej med Slovenci edina obravnava predvsem etnična vprašanja, vprašanja etničnih skupnosti, ki so ogrožene, in tistih, ki se šele organizirajo kot zavestne narodne enote. Zaradi izjemnega stanja slovenskega narodnega telesa in njegovih zamejskih delov je »Zaliv« torišče, na katerem avtorji izpovedujejo svoje misli o naši narodni bitnosti.

V novem letu si »Zaliv« želi nadaljnje zvestobe svojih prijateljev, njim pa želi, da bi v reviji našli spodbudo za potrditev svoje ljubezni.

Vista precizna šestila naočniki, fotografski in filmski aparati TRST Ul. Carducci 15 Telefon 29-656	GOSTILNA OSTROUŠKA TRST Ulica S. Nicolò 1 Telefon 37-918
TRGOVINA GRAMOFONSKIH PLOŠČ »UNIVERSAL DISCO« J. Ferfolja TRST Ul. Milano, 14	M O B I L I A. R E N A R OPICINA, via Prosecco 6 - Trieste
MIRODILNICA VASJA GULIČ Narodna ulica 48 UPČINE - TRST	URARNA - ZLATARNA A. M A L A L A N 34016 OPČINE Proseška ulica, 18 - Telefon 211-465
 GOSTILNA D O L E N C DEVINŠČINA 3 PROSEK TEL. 225-214 SE PRIPOROČA!	CVETLIČARNA A D A PROSEK 551
Obiščite športno trgovino S T A R C PROSEK 551	Sveže cvetlice za vsako priliko dobite pri S A V I N I TRST Ul. dell'Istria 10 Telefon 55-590

B I F E' J O Ž K O

T R S T - Ul. Ghenga 3

Točimo

domači tokajec

in postrežemo

z domačo kuhinjo

K E R Ž E'

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI

PREDMETI

PRALNI STROJI

VSE ZA DOM

HLADILNIKI

TRST

Piazza S. Giovanni 1 - Telef. 35-019

**TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI**

UDOVIČ STOJAN

T R S T

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

Piazza Vecchia, 2

NAJVEČJA ZALOGA

TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

T R S T - Ul. Mazzini 7 - Tel. 37-636

adriaimpex

D. D.

EXPORT — IMPORT — ZASTOPSTVA

**TRST - ul. Geppa, 9, tel. 38-770, 29-135
Telex 46131 ADRIMPEX**

**Pooblaščena tvrdka za prodajo v
Jugoslaviji originalnih rezervnih delov
in vozil znamk OM, FIAT, RIV**

IMPEXPORT

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA

T R S T

Via Cicerone 8 - Tel. 38-136 37-725

**POSREDUJE PO TRŽAŠKEM
IN GORIŠKEM SPORAZUMU**

BANK

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

S. P. A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 800.000.000 - VPLAČANIH LIR 300.000.000

TRST - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEL. ŠT. 38-101, 38-045

BRZOJAVNI NASLOV: BANKRED